

Viiankiaapa
Suojeltu suo taiteen lähtökohtana

Kaija Kiuru

Maisterintutkielma

Jyväskylän yliopisto

Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos

Taidehistoria

Syksy 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Kaija Kiuru	
Työn nimi Viiankiaapa. Suojeltu suo taiteen lähtökohtana.	
Oppiaine Taidehistoria	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Syksy 2017	Sivumäärä 101
<p>Tiivistelmä</p> <p>Maisterintutkielmani käsittelee tutkimustiedon, subjektiivisten luontokokemusten ja ympäristöeettisten pohdintojen merkitystä ja keskinäistä suhdetta taidetta ja tiedettä yhdistävässä <i>Suojeltu aapa</i> -hankkeessa ja hankkeen teoksissa.</p> <p>Olen taustaltani kuvataiteilija ja olen taiteen keinoin ottanut kantaa Sodankylän kunnan Viiankiaavan luonnonsuojelualueelle kohdistuviin kaivossuunnitelmiin. Ensimmäiset Viiankiaavan tilannetta kommentoivat teokseni tein vuonna 2012 ja vähitellen yksittäisistä teoksista kasvoi <i>Suojeltu aapa</i> -hanke.</p> <p>Tutkielman keskiössä on aapasuo. Suota on aikaisemmin kuvattu taiteessa sekä fyysisenä paikkana että mielenmaisemana ja sitä on tutkittu luonnonsuojelun kohteena luonnontieteen, ympäristön ja kulttuurimaantieteen näkökulmista. Omaa tutkimustani ohjaavat periaatteet ja käyttämäni teoriat tulevat usealta suunnalta: ihmis- ja luonnontieteistä, ympäristöetiikasta, ympäristöestetiikasta ja taiteen tutkimuksesta. Lähestyn tutkimuskohdetta sekä kokemuksellisesti että teoreettisesti, ja tutkimus voidaan lukea laadullisen tutkimuksen piiriin.</p> <p>Tutkimuskysymyksiini olen etsinyt vastauksia fenomenologiseen analyysiin nojautuen käymällä ”sisäisiä keskusteluja” itseni kanssa hankkeen motiiveista, tavoitteista ja teosten lähtökohdista. Tutkimuksessa olen tarkastellut omaa taiteellista prosessia ja teoksia esittelemällä ja analysoimalla <i>Suojeltu aapa</i> -hankkeen kolmea eri aihepiiriä käsittelevää teoskokonaisuutta ja niiden syntyprosesseja.</p> <p>Tutkimuksessa olen myös selvittänyt miten <i>Suojeltu aapa</i> -hanke vaikuttaa taiteelliseen työskentelyyni ja luonnonsuojelulliseen aktivisemiini. Hanke on vahvistanut kiinnostustani ympäristöpoliittisiin kysymyksiin ja siten aktivoi minua vahvempiin taiteellisiin kannanottoihin ja toimintaan myös taiteen ulkopuolella. Linden Reillyä lainaten: “The practitioner is changed by the experience of producing the work, it changes the way they think, the way they feel, the way they are.”</p>	
Asiasanat kuvataiteet, Viiankiaapa, suo, luonnonsuojelu, ympäristöetiikka, kaivostoiminta	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto https://jyx.jyu.fi/	

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Faculty Faculty of Humanities and Social Sciences	Department Department of Music, Art and Culture Studies
Author Kaija Kiuru	
Title Viiankiaapa. Protected mire as a starting point for art.	
Subject Art History	Level Master's Thesis
Month and year Autumn 2017	Number of pages 101
<p>Abstract</p> <p>My master's thesis deals with the roles of research data, subjective nature experiences and discussions on environmental ethics and how they relate to each other in the <i>Protected Aapa Mire</i> project connecting art and science as well as in the works of art of the project.</p> <p>I come from a visual arts background, and by means of art, I have expressed my opinion on the mining plans addressing the Viiankiaapa nature conservation area in the municipality of Sodankylä, Finland. In 2012, I made my first works of art commenting on the situation in Viiankiaapa, and gradually, individual works came to form the <i>Protected Aapa Mire</i> project.</p> <p>The core of the thesis is the <i>aapa</i> mire. Earlier, the mire has been in arts represented as both a physical place and a mindscape, and it has been studied as an object of nature conservation from the viewpoints of the environment, natural sciences and cultural geography. The principles guiding my study and theories I have used come from many directions: human and natural sciences, environmental ethics, environmental aesthetics and research of arts. My approach to the subject is both experiential and theoretical, and the study can be located within the scope of qualitative research.</p> <p>Relying on phenomenological analysis, I looked for answers to my research questions by “discussing internally” the motives and objectives of the project as well as the starting points of my works with myself. The study examines my own artistic process and works of art by presenting and analysing a set of works representing three different subjects in the <i>Protected Aapa Mire</i> project and their processes of creating.</p> <p>I have also examined what kind of impact the <i>Protected Aapa Mire</i> project has on my artistic working and nature conservation activism. The project has strengthened my interest in environmental policy questions and so made me express stronger artistic opinions and work outside art as well. In the words of Linden Reilly, “The practitioner is changed by the experience of producing the work, it changes the way they think, the way they feel, the way they are.”</p>	
Keywords visual arts, Viiankiaapa, mire, nature conservation, environmental ethics, mining	
Depository Jyväskylä University Digital Archive https://jyx.jyu.fi/	

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta	1
1.2 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	2
1.3 Aineisto, kirjallisuus ja menetelmät	4
1.4 Tutkimuksen teoreettinen tausta	6
1.4.1 Tieto, hiljainen tieto ja intuitio	6
1.4.2 Kieli ja sanallistaminen	9
1.5 Tutkijan positio	11
2. Suojeltu aapa -hanke	13
2.1 Kantaaottava hanke	13
2.2 <i>Suojeltu aapa</i> näyttelyissä ja kirjassa	16
3. Monimuotoinen Viiankiaapa	18
3.1 Suomaa	18
3.2 Viiankiaapa	19
3.3 Soidensuojelu	21
3.4 Kaivossuunnitelmat ja luontoarvot	22
3.4.1 Kaivostoiminnan vastuullisuus	26
3.4.2 Luonnon monimuotoisuus	28
4. Kokemuksia ja elämyksiä aavalla	30
4.1 Kuvia aavalta	30
4.2 Ruma ja kaunis suo	31
4.3 Koskematon luonto	34
4.4 Esteettinen kokemus ja elämys	36
4.5 Pyhyiden kosketus	39
5. Huolenpitoa luonnosta	41
5.1 Ihmiskeskeisyys ja luontokeskeisyys	41
5.2 Tiedon merkitys luonnon esteettisessä kokemisessa	44
5.3 Kokemusten välittämää tietoa	46
6. Suo ja taide	49
6.1 Luotaantyöntävästä esteettiseksi	49
6.2 Valokuvan suo	50

7. Kannanotoista aktivismiin	54
7.1 Pohjoisia kannanottoja	54
7.2 Yleisdemokraattista ja aktivistista	57
8. Teoksia aavalta	65
8.1 <i>Suopunaveripuna ja Särkyvää kauneutta</i>	65
8.2 <i>Maan uumenista ja Sivulliset</i>	71
8.3 <i>Mielenosoitus</i>	75
9. Loppupäätelmiä	80
Lähteet ja kirjallisuus	87

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Muutin syntymäkuntaani Sodankylään 33 poissaolovuoden jälkeen marraskuussa 2011. Samana vuonna brittiläinen kaivosyhtiö Anglo American oli julkistanut tiedon Sodankylän Viiankiaavan luonnonsuojelun alueen nikkeli- ja kuparimalmiesiintymästä. Löydöstä luonnehdittiin vuosisadan malmilöydöksi¹ ja sitä verrattiin Petsamosta 1920-luvun alussa löydettyyn Euroopan rikkaimpaan nikkelimalmioon². Kaivosyhtiön päämäärä ei jäänyt epäselväksi, niin mittavaa malmiota ei voi jättää hyödyntämättä, olkoonkin, että alue kuuluu sekä kansalliseen soidensuojeluohjelmaan että EU:n Natura 2000-verkostoon. Anglo Americanin arktisen alueen silloinen johtaja totesi: ”Natura on maan päällä ja malmi maan alla.”³

Suojelun alueita perustetaan muun muassa turvaamaan lajiston ja luontotyyppien monimuotoisuutta mahdollisia luontoa uhkaavia tekijöitä vastaan, joita ovat esimerkiksi metsien hakkuut, soiden ojitus, laajamittaiset vesistöjärjestelyt ja kaivannaisteollisuus. Miten on mahdollista, että uhkatekijä, jonka torjumiseksi suojelualue on perustettu, voi vaarantaa koko suojelun olemassaolon? Miksi Suomen lainsäädäntö sallii malminetsinnän luonnonsuojelualueilla? Voiko Viiankiaapa muuttua kaivosalueeksi? Eikö kaivosyhtiön toiminta luonnonsuojelualueella osoita moraalista piittaamattomuutta? Voisinko minä tehdä jotakin puolustaakseni eettisiä arvoja? Ja toisaalta, miksi tähän pitäisi puuttua? Jos noudatetaan ympäristönsuojelulainsäädäntöä⁴, kaivostoiminta luonnonsuojelualueella ei voi olla mahdollista. Vai voiko kuitenkin? Nämä ja monet muut kysymykset vaativat vastauksia ja synnyttivät taidetta ja tiedettä yhdistävän *Suojeltu aapa* -hankkeen.

Olen taustaltani kuvataiteilija ja halusin taiteen keinoin ottaa kantaa Viiankiaavan luonnonsuojelualueelle kohdistuviin kaivossuunnitelmiin. *Suojeltu aapa* -hankkeen lähtökohtana on Viiankiaapa kulttuurihistoriallisena, luonnontieteellisenä ja kokemuksellisenä

¹ Haapakangas 2011.

² Lähteenmäki 2011.

³ Haapakangas 2011.

⁴ Ks. Luonnonsuojelulaki, Ympäristönsuojelulaki, Vesilaki ja Kaivoslaki.

tiedon paikkana sekä alueen suojelua uhkaavat kaivossuunnitelmat. Taloudelliset näkökulmat katsotaan usein merkittävämmiksi kuin ympäristönsuojelulliset, ja tätä näkökulmaa haluan kyseenalaistaa. Ensimmäiset Viiankiaavan suojelun ja kaivossuunnitelmien ristiriitaa kommentoivat teokseni tein vuonna 2012 ja vähitellen yksittäisistä teoksista kasvoi kokonainen hanke. *Suojeltu aapa* koostuu näyttelyistäni ja hankkeen loppuvaiheessa ilmestyvästä Viiankiaapa-kirjasta, jonka toteutan yhteistyössä puolisoni FT Timo Helteen kanssa.

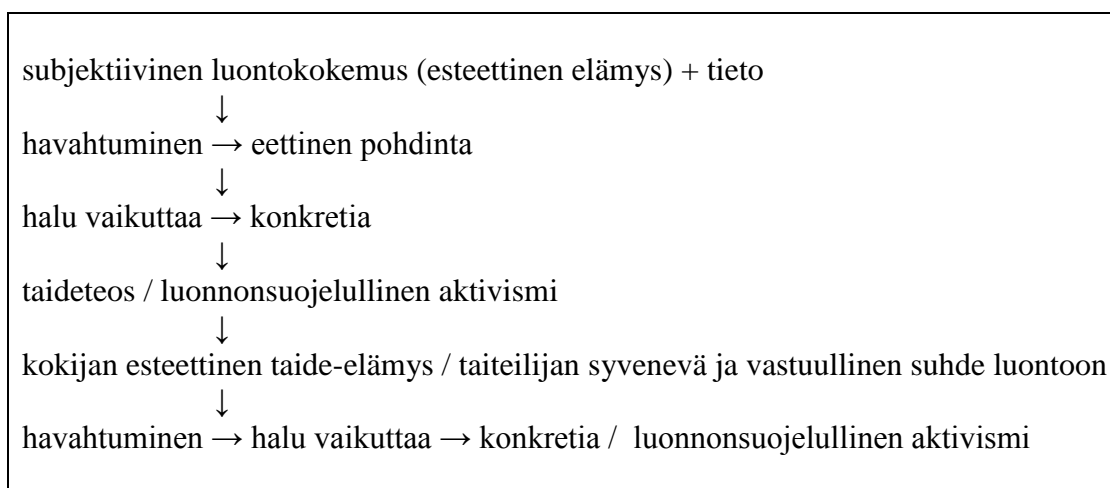
Maisterintutkielmani käsittelee tutkimustiedon ja subjektiivisten luontokokemusten merkitystä ja keskinäistä suhdetta sekä niihin liittyvää ympäristöeettistä pohdintaa *Suojeltu aapa* -hankkeessa ja hankkeen teoksissa. Tutkimukseni keskiössä on aapasuo. Suota on aikaisemmin kuvattu taiteessa sekä fyysisenä paikkana että mielenmaisemana ja sitä on tutkittu luonnonsuojelun kohteena luonnontieteen, ympäristön ja kulttuurimaantieteen näkökulmista. Tutkimukseni tuo keskusteluun näkökulman, joka yhdistää luonnontieteen kuvaamaan suohon ympäristöetiikan ja -estetiikan sekä subjektiiviset suokokemukset ja taiteellisen prosessin. Viiankiaavan merkityksen määrittämisessä käytän erilaisia tiedollisia lähestymistapoja ja niitä yhteen sitovaa ympäristöeettistä ajattelua.

1.2 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten taideprosessissa eri tiedon muodot, subjektiiviset kokemukset ja ympäristöeettinen pohdinta rakentuvat visuaalisiksi representaatioiksi ja miten *Suojeltu aapa* -hanke vaikuttaa taiteelliseen työskentelyyni ja luonnonsuojelulliseen aktivisimiini.

Tutkielmassa sivuan lisäksi joitakin kysymyksiä tiedon ja kokemuksen suhteesta sekä teoreettisesti että kokemuksellisesti. Kysymystä siitä, miten tieto suhteutuu subjektiiviseen esteettiseen luontokokemukseen, valotan kuvaamalla ympäristöestetiikan tietoperustaista ja ei-tietoperustaista lähestymistapaa. Kysyn myös, miten tieteellinen tieto tuottaa suokokemuksia ja miten subjektiiviset kokemukset ja taiteelliset osiot tuottavat tietoa suosta ja alueen tilanteesta, vai tuottavatko ne? *Suojeltu aapa* -hanke on kantaottava, ja tutkielmassa käsittelemän työskentelyni suhdetta kantaottavaan taiteeseen.

Ympäristön tilaan liittyvää tietoa on tarjolla runsaasti, mutta näyttää siltä, että pelkkä tieto ei yksin riitä ihmisen toiminnan ohjaamiseen koko biosfääriä kunnioittavaan ja suojelemaan toimintaan. Kuvataiteilija ja tutkija Kalle Lampela pohtii väitöstutkimuksessaan taiteen merkitystä ympäristöpoliittisissa kysymyksissä. Hän toteaa, että kuvataiteilijat toistavat muiden tavoin samaa kaikkialta tulvivaa ekologista perustietoutta, ja kysyy onko taiteella tähän vielä jotakin lisättävää.⁵ Tiedon lisäksi tarvitaan tunteita, joita henkilökohtaiset luonto- ja/tai taidekokemukset herättävät. Oma oletukseni on, että subjektiivinen luontokokemus ja esteettinen luonto- tai taide-elämys yhdessä tiedon ja eettisen pohdinnan kanssa vaikuttavat aktiivisesti ja tuottavat kantaaottavaa toimintaa. Taideteokset ovat taiteilijan ajatusprosessin lopputulos, mutta ne voivat myös olla teoksen kokijalle aktiiviseen toimintaan kannustavan ajatusprosessin alku. Lisäksi teokset voivat vahvistaa taiteilijan omaa luontosuhdetta ja luonnonsuojelullista aktivismia. Samansuuntaiseen lopputulokseen luonnonsuojelullisia kysymyksiä käsittelevän taiteellisen prosessin vaikutuksista itse taiteilijaan on tullut kuvataiteilija ja yliopistonlehtori Maria Huhmarniemi väitöstutkimuksessaan nykytaiteen keinoista Lapin ympäristökonflikteista keskusteltaessa. Hän arvioi omien taideproduktioiden ja artikkelien kirjoittamisen selkeyttäneen hänen käsityksiään siitä, miksi Lapin luontoa tulisi suojella, ja vahvistaneen hänen omia luonnonsuojelullisia ajatuksiaan.⁶

Kaavio 1: Kokemuksesta aktivismiin.⁷

⁵ Lampela 2012, 81.

⁶ Huhmarniemi 2016, 153.

⁷ Kaavio tekijän.

1.3 Aineisto, kirjallisuus ja menetelmät

Suojeltu aapa -hanke on olemukseltaan ja lähtökohdiltaan taidetta, eri tieteen aloja ja kokemuksellisuutta yhdistävä, joten myös tutkimuksessa katson hanketta useasta eri näkökulmasta. Tutkimukseni on subjektiivisesti orientoitunut kolmen osatekijän vuorovaikutteinen prosessi. Yhtenä osatekijänä olen minä, luovan teon tekijä, toisena osatekijänä on luova teko eli *Suojeltu aapa* -hanke kaikkine osatekijöineen, ja kolmantena tekijänä on teon tulos eli hankkeen aikana syntyneet teokset.⁸ Tutkimuksen osatekijät ovat kytköksessä toisiinsa ja tutkimuksessa pyrin avaamaan tekijöiden keskinäistä suhdetta.

Tutkimuskysymyksiini etsin vastauksia fenomenologiseen analyysiin nojautuen käymällä ”sisäisiä keskusteluja” itseni kanssa hankkeen motiiveista, tavoitteista ja teosten lähtökohdista. Tarkastelen omaa taiteellista prosessia ja teoksia esittelemällä ja analysoimalla *Suojeltu aapa* -hankkeen kolmea eri aihepiiriä käsittelevää teoskokonaisuutta ja niiden syntyprosesseja. Olen valinnut aineistoksi Viiankiaavan liuskakämmeköitä kuvaavat valokuvasarjat *Suopunaveripuna* (2016) ja *Särkyvää kauneutta* (2016–2017), kivi-installaatiot *Maan uumenista* (2014) ja *Sivulliset* (2016) sekä Viiankiaavan henkilökohtaisista merkityksistä kertovan valokuvasarjan *Mielenosoitus* (2014). Nämä viisi teosta kolmesta erilaisesta aihepiiristä kuvaavat hyvin koko hankkeen laaja-alaisuutta. ”Sisäänpäin tarkastelussa” avaan kunkin teoksen syntyyn vaikuttaneita tekijöitä ja niiden suhdetta toisiinsa. Viittaan tutkimuksessa sosiologi Margaret Archerin näkemyksiin refleksiivisyyden merkityksestä ja vaikutuksesta yksilön toimijuuden lähtökohtana.⁹ Avaan reflektion ja refleksion käsitteitä luvussa 5.3.

Tutkimukseni lähteinä olen käyttänyt kunkin alan kirjallisuutta, erillisiä tekstejä ja internetin tietolähteitä. Tutkielmani keskeisenä luonnontieteellisenä tiedon lähteenä on ollut soista ja soiden kasvistosta, erityisesti kämmeköistä, kertova kirjallisuus, kuten Riitta Korhosen, Leila Korpelan ja Sakari Sarkkolan toimittama *Suomi – Suoma: Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö* (2008), Aulikki Salmian *Pohjolan uhanalaiset orkideat* (2013) ja Henry Väreän *Kämmeköiden kutsu* (2014). Alueen kulttuurihistorian tuntemuksessa lähteenä on ollut

⁸ Ks. Anttila 2005, 101.

⁹ Tapola-Haapala 2011, 22.

paikallisten henkilöiden kanssa käytyjen keskustelujen ohella kirjallinen lähdeaineisto, kuten Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuihin kuuluva *Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma* (2006). Ympäristöestetiikan lähdeaineistona olen käyttänyt ympäristöestetiikan pioneerin Yrjö Sepänmaan organisoiman kansainvälisen ympäristöestetiikan konferenssisarjan pohjalta toimitetun kirjasarjan teoksia *Maiseman kanssa kasvokkain* (2007), *Metsään mieleni* (2003) ja *Suo on kaunis* (1999).¹⁰ Ympäristöetiikan lähdekirjallisuutena ovat olleet Leena Vilkan *Ympäristöetiikka* (1993) ja Markku Oksasen *Ympäristöetiikan perusteet* (2012). Ympäristöestettiset ja -eettiset sekä tiedon filosofiset kysymykset kietoutuvat joiltakin osin toisiinsa sekä omassa tutkimuksessani että käyttämieni lähteiden teksteissä.

Taiteella vaikuttamisen mahdollisuutta ympäristöä koskevissa kysymyksissä ja taiteen merkitystä aktiivisesti kantaaottavana välineenä on toistaiseksi tutkittu vähän. Nostan tutkimuksessani esille kuvataiteilijoiden ja taiteen tohtoreiden Maria Huhmarniemen ja Kalle Lampelan väitöstutkimukset: Huhmarniemen *Marjamatkoilla ja kotipalkisilla* (2016) tarkastelee nykytaiteen mahdollisuuksia osallistua Lapin ympäristökonflikteja käsitteleviin keskusteluihin ja Lampelan *Taiteilijoita tarvitaan ihan toisenlaisiin hommiin* (2012) on tutkimus kuvataiteilijoiden asenteista ja taiteen yhteiskuntakriittisistä mahdollisuuksista.

Kokemuksellisen tiedon perustana ovat subjektiiviset fyysiset ja psyykkiset kokemukset paikasta ja maisemassa olemisesta. Olen vuodesta 2012 lähtien tehnyt vuosittain kymmeniä retkiä Viiankiaavalle, kulkenut sekä merkityillä reiteillä että niiden ulkopuolella. Kokemuksellinen tieto on näkemisen, kuulemisen, haistamisen, maistamisen, tuntemisen ja myös tuntumisen kautta omaksuttua tietoa.

¹⁰ Yrjö Sepänmaa organisoii ympäristöestetiikan teorian ja käytännön yhteyttä hakevan kansainvälisen konferenssien sarjan vuosina 1994–2009. Aiheina olivat tapahtumajärjestyksessä maisema, metsä, suo, vesi, pelto, kallio ja taivas. Konferenssien pohjalta syntyi kirjasarja: *Suo on kaunis* (1999), *Vesi vetää puoleensa* (2002), *Metsään mieleni* (2003), *Pellossa perihopeat* (2005), *Maiseman kanssa kasvokkain* (2007), *Jalo kivi* (2010) ja *Korkea taivas* (2012).

1.4 Tutkimuksen teorettinen tausta

Tutkimustani ohjaavat periaatteet ja käyttämäni teoriat tulevat usealta suunnalta: ihmis- ja luonnontieteistä, ympäristöetiikasta, ympäristöestetiikasta ja taiteen tutkimuksesta. Lähestyn tutkimuskohdetta sekä kokemuksellisesti että teoreettisesti, ja tutkimus voidaan lukea laadullisen tutkimuksen piiriin. Tutkimus edustaa tapaustutkimusta, koska tutkin yhtä tietyn ajan kestävää kohdetta.

Suojeltu aapa -hankkeen teosten yhteydessä ja tässä tutkimuksessa tarkoitan tiedolla laajennettua tiedonkäsitystä, johon kuuluu traditionaalisen tieteellisen tiedonkäsitteen lisäksi tiedostamatonta tietämystä. Subjektiiivisella kokemuksella tarkoitan moniaistisia kokemuksiani Viiankiaavalla. Tutkimuksessani erotan kokemuksen ja elämyksen toisistaan, tuon esille erilaisia esteettisen kokemisen näkökulmia ja valotan tiedon suhdetta esteettiseen kokemiseen. Subjektiiiviset kokemukset voidaan lukea myös havaintojen ja kokemuksen kautta saadun tiedon piiriin ja ne voivat siten olla osa laajennettua tiedon käsitettä.¹¹ Ympäristöeettisellä pohdinnalla tarkoitan niitä ajatusprosesseja, joissa tieto ja kokemukset yhdessä vaikuttavat ajatteluuni luonnon arvosta ja arvottamisesta.

1.4.1 Tieto, hiljainen tieto ja intuitio

Tieteellistä tietoa tässä tutkimuksessa, samoin kuin *Suojeltu aapa* -hankkeen teoksissani, edustavat luonnontieteitten puolelta pääosin biologia ja osittain myös geologia. Ihmistieteitten humanistista ja yhteiskuntatieteellistä tutkimustietoa käytän, kun tarvitsen historian, kulttuurintutkimuksen, taloustieteen ja filosofian välittämää tietoa. Hankkeen teoksia ja tutkimusta varten olen etsinyt tietoa muun muassa suon ekologiasta, suotyypeistä, aapasuosta, luonnonsuojelusta ja soidensuojeluohjelmasta, Natura 2000-verkostosta ja EU:n komission lausuntokäytännöstä, kaivostoiminnasta ja malminetsinnästä, alueella operoivasta kaivosyhtiöstä, lajien uhanalaisuusluokituksesta, kämmeköistä, poronhoidosta, heinänteosta luonnonniityillä, esteettisestä kokemuksesta sekä soihin liittyvästä taiteesta ja kanta-aottavasta taiteesta.

¹¹ Anttila 2005, 50–54.

Laajennettu tiedonkäsitys sisältää myös intuition ja sanattoman tiedon käsitteet. Tällainen tieto voi olla luonteeltaan introspektiivista eli perustua omiin sisäisiin kokemuksiin, jolloin tiedon representaatiolta ei vaadita pelkästään kielellisyyttä.¹² Sanattomasta tiedosta käytetään yleisesti ”hiljaisen tiedon” -käsitettä, jota myös itse käytän tässä tutkimuksessa. Hiljaisen tiedon -teoria on unkarilaissyntyisen kemistin ja filosofin Michael Polanyin 1940-luvulla alkaneen kehittelytyön tulos. Polanyin mukaan hiljainen tieto on ratkaiseva osa tieteellistä tietoa. Hän kiteytti hiljaisen tiedon olemuksen toteamalla, että tiedämme enemmän kuin pystymme kertomaan.¹³ Tieto voi olla eksplisiittistä eli näkyvää ja sanallistettavaa tietoa (*explicit knowledge*) tai tiedostamatonta ja intuitiivista tietoa, jota ei voida sanallistaa (*tacit knowledge*). Eksplisiittistä tietoa voidaan ilmaista sanoin ja numeroin, mutta hiljaista tietoa ei voida ilmaista tai muotoilla. Se on kokemusten, havaintojen ja tekemisen kautta saatua tietoa.¹⁴

Suomalaiseen keskusteluun hiljainen tieto -käsitteen tuonut Hannele Koivunen määrittelee hiljaisen tiedon seuraavasti: ”– siihen sisältyy kaikki se geneettinen, ruumiillinen, intuitiivinen, myyttinen, arkkityyppinen ja kokemusperäinen tieto, jota ihmisellä on ja jota ei voida ilmaista verbaalisin käsittein”.¹⁵ Eri määritelmien mukaan ja eri konteksteissa hiljaisen tiedon sanotaan tarkoittavan näkemyksiä, intuitiota, tietotaitoa, aavistuksia, uskomuksia, oivalluksia, ennakointikykyä, kokemuksia, käsityksiä, arvoja, tuntemuksia, osaamista ja ammattitaitoa. Hiljaisesta tiedosta käytetään myös nimityksiä ”sisäinen tieto” ja ”tekijän tieto”.¹⁶ Filosofin ja matemaatikko Ilkka Niiniluoto käyttää termiä ”piilevä tieto”, jolla hän tarkoittaa kokemuksen, havainnoinnin ja tekemisen kautta saatua tietoa.¹⁷ Hiljaisen tiedon katsotaankin liittyvän kiinteästi ammattitaitoon ja asiantuntijuuteen ja sitä on tutkittu monilla tieteiden aloilla, kuten filosofiassa, teologiassa, kasvatustieteessä, liiketaloustieteessä, informaatiotieteessä, psykologiassa ja hoitotieteessä.

Positivistisen tieteenfilosofian mukaan hiljainen tieto pitää tutkimuksissa joko eksplikoida selväsanaiseksi tai jättää käsittelemättä.¹⁸ Tutkimuksesta käsitteenä ja akateemisena

¹² Anttila 2005, 53.

¹³ Polanyi 1966.

¹⁴ Anttila 2005, 55.

¹⁵ Koivunen 2000, 78–79.

¹⁶ Anttila 2005, 55.

¹⁷ Anttila 2005, 74.

¹⁸ Anttila 2005, 73.

toimintana kirjoittanut Pirkko Anttila mainitsee myös, että käyttämällä perinteisen tietokäsityksen ilmauksia hiljainen tieto on saatu salonkikelpoiseksi akateemisessa tiedon maailmassa. Hiljaisen tiedon hyväksyminen sellaisenaan yhdeksi tiedon muodoksi on haaste ammatilliselle tiedonhankinnalle ja sen käsittelylle, mutta suhtautumisessa hiljaiseen tietoon ei ole enää jyrkkää eroa eri tieteiden, ei varsinkaan tieteen ja taiteen välillä.¹⁹ On myös esitetty erilaisia keinoja hiljaisen tiedon sanallistamiseksi ja muuntamiseksi propositionaaliseksi tiedoksi. Tutkija Ikujiro Nonakan mukaan metaforia käyttämällä hiljainen tieto saadaan muuntumaan eksplisiittiseksi tiedoksi ja tehdään siten näkyväksi.²⁰

Teologian tohtori ja tutkija Pauliina Kainulainen on tutkinut kokemista yhtenä tietämisen muotona. Väitöstutkimus *Maan viisaus* (2005) käsittelee katolilaisen nunnan Ivone Gebaran ekofeminististä käsitystä tietämisestä ja teologiasta. Gebaran tiedonkäsityksessä kokemuksella on keskeinen asema, tietämisen lähteenä ovat oman ruumiillisen kokemuksen kuuntelu ja henkilökohtaisen elämäkokemuksen arvostus. ”Tietäminen ei ole ensisijaisesti rationaalista diskurssia siitä, mitä tiedämme. Tietäminen on ennen muuta *kokemista* eikä koettua voi aina ilmaista sanoin. Se, mitä sanomme tietävämme, on kalpea heijastus siitä, mitä koemme.” Kielellisestä eli propositionaalista ja ei-kielellisestä tiedon lajeista jälkimmäinen on Gebaralle läheisempi. Hänen näkemyksensä kokemusperäisestä tietämisestä ovat lähellä Polanyin hiljaisen tiedon -käsitettä. Tällainen tieto on kaiken tietämisen perusta ja se vaikuttaa koko ajan ihmisessä, vaikka sitä ei voidakaan pukea sanoiksi.²¹

Hiljaisen tiedon ohella myös intuitiivisen tiedon kuvaamiseen ja jakamiseen on vaikea löytää sanoja. Joissakin määritelmässä intuitiivisen tiedon katsotaan olevan osa hiljaisen tiedon käsitettä. Taiteen tohtori Asta Raami käsittelee väitöstutkimuksessaan *Intuition Unleashed* (2015) intuition käyttöä ja intuitiivista ajattelua. Raamin mukaan luovuuden ja intuition käyttöön liittyvät asiat eivät rajoitu pelkästään luovan työn tekijöihin. Käytämme kaikki intuitiota jokapäiväisessä elämässämme, vaikka sen käyttö on yleensä tiedostamatonta ja sattumanvaraista.²² Intuitio on yksi tietämisen tapa ja sitä voidaan kehittää aivan kuin tietoistakin päättelyä. Raami puhuu älykkäästä intuitiosta, joka koostuu kyvystä virittyä

¹⁹ Anttila 2005, 55–56, 74.

²⁰ Pohjalainen 2012.

²¹ Kainulainen 2005, 136 (korostus Gebaran), 140–141.

²² Raami 2016, 11, 18.

intuitioon, intuition lukutaidosta ja kyvystä arvioida intuition luotettavuutta. Intuition havainto- ja erottelukyvyn kehittäminen muodostavat lukutaidon ytimen. Intuition käsite voi myös pitää sisällään tietämisen prosesseja, joita ei vielä tunneta kovin hyvin, ja se voi tuottaa luotettavampaa ja tarkempaa tietoa kuin rationaalinen päättely. Intuitiota voi kuvailla seuraavasti: ”tiedän, vaikka en osaa sanoa miten.”²³ Raamin mukaan täysin luotettavaa tietoa ei kuitenkaan ole olemassa, on vain olemassa tietoa, jota voidaan arvioida erilaisin keinoin. Myös intuitio voi olla epäluotettavaa, jos se on tunnepohjaista ja siihen sekoittuu omia toiveita, haluja ja pelkoja. Asiantuntijuuteen ja kokemukseen perustuva intuitio on luotettavampaa ja parhaimpiin tuloksiin päästään intuitiivisen ja rationaalisen ajattelun yhteensovittamisella. Raami myös myöntää, että intuition perusteleminen ei ole helppoa, mutta taitoa voi kehittää. Mitä enemmän me kehitämme kykyämme tunnistaa ja eritellä omia tunteuksiamme, sitä helpompaa oman intuition perusteleminen on.²⁴

1.4.2 Kieli ja sanallistaminen

Omia teoksia ja taiteellista prosessia tarkasteltaessa ja analysoitaessa ensimmäisenä on vastassa sanallistamisen ongelmallisuus. Tarkastelen tässä luvussa sanallistamiseen liitettyä vaikeutta sekä yleisesti että omasta näkökulmastani. Taideteoksen synnyssä edellä kuvatut hiljainen tieto ja intuitiivinen ajattelu ovat aina jossakin määrin mukana, vaikka taiteilijat itse eivät välttämättä käytä juuri näitä käsitteitä. He voivat puhua vaistosta, aavistuksista tai inspiraatiosta. Taiteilijalta voidaan odottaa intuitiivisen ja hiljaisen tiedon kautta syntyneiden valintojen avaamista rationaalisen ajattelun keinoin, mutta miten kertoa jostakin, jota ei välttämättä edes itse ymmärrä? Kuvataiteilija ja tutkija Jyrki Siukosen mukaan sanallistamisen ”sietämättömässä vaikeudessa” ei ole mitään uutta. Käsien tekemisen olemukseen kuuluu perinteisesti sanattomuus, ja sen ovat perineet myös kuvataiteilijat.²⁵ Sanallistamisen vaikeuden historiasta Siukonen nostaa esille ilmaisun ”jokin en tiedä mikä” (*je ne sais quoi*), jota käytettiin yleisesti 1600-luvulla korostamaan kielen ja rationaalisen lähestymistavan rajoittuneisuutta taiteesta keskusteltaessa. Taideteoksessa aina jotakin jää sanojen tavoittamattomiin.²⁶ Siukonen liittyy ilmaisun myös Marcel Duchampin yhteyteen ja

²³ Ks. Polanyi.

²⁴ Raami 2016, 9–18.

²⁵ Siukonen 2011b, 10.

²⁶ Siukonen 2002, 37.

maalausten ”samentumiseen”. ”Jokaisen maalauksen täytyy olla olemassa ajatuksissa ennen kuin se siirretään kankaalle, ja se menettää aina jotain kun se maalataan. Näen maalaukseni mieluummin ilman tuota samentumista”, toteaa Duchamp.²⁷ Siukonen pohtii olisiko juuri tämä ”samentuminen” kuitenkin keskeisenä siinä, mitä nimitämme taiteeksi, ja toteaa samalla, että kaikkea taideteoksesta ei voida eikä tulekaan selvittää.²⁸

Siukonen arvioi vuonna 2002, että taiteellisen tutkimuksen myötä puheen määrä lisääntyy.²⁹ Juuri näin on tapahtunut, ja omasta taiteellisesta työskentelystä ja teoksista puhuminen on vähitellen tullut yhdeksi oleelliseksi osaksi taidemaailmaa. Taiteilijan puhe voi avata teosta ja laajentaa katsojan kokemusta, mutta toisinaan katsojasta voi myös tuntua, että sanoilla yritetään täydentää visuaalisesti vajaaksi jäävää teosta. Voidaan myös pohtia, kuinka paljon teosta on tarpeen sanallistaa. Taideteoksen kokijalla pitää olla tilaa myös omille ajatuksille ja mahdollisuus kokea teos omista lähtökohdistaan käsin.

Puheen ja tekstin lisääntyminen näkyy myös omassa työskentelyssäni, vaikka ajattelenkin, että kieleni on ensisijaisesti visuaalista. Aloitellessani taideopinnojen jälkeen itsenäistä taiteilijan uraani 1990-luvun alussa, ajattelin että teoksillani pitää olla jotakin sanottavaa. Tämän ”jonkin sanomisen” tulee perustua tutkimuksen kautta saatuun tietoon, koska oletin, että teokseen liittyvien valintojen perustelemisen olisi silloin helpompaa. Tiedostin jo tuolloin sanallistamisen vaikeuden ja koetin etsiä keinoja sen selättämiseen. Ajattelin, että tieto on kuin selkäranka, joka pitää pystyssä sekä teosta että taiteilijaa. Olen kuitenkin vuosien mittaan tehnyt monenlaisia teoksia monenlaisista lähtökohdista, ja teosten sanallistaminen on ollut sekä vaikeaa että helppoa. Olen pohtinut, onko tämä sanallistamisen ongelmallisuus yhteydessä teoksessa olevan tiedon eri muotoihin. Merkitseekö suurempi intuitiiviseen kuin rationaaliseen ajatteluun tukeutuminen prosessin ja taideteoksen muuttumista jotenkin epämääräiseksi³⁰ ja siten vaikeammaksi sanallistaa? Vai onko kysymyksessä yksinkertaisesti vain kyky lukea itseä?

²⁷ Arman 1986, 94.

²⁸ Siukonen 2002, 38.

²⁹ Siukonen 2002, 50.

³⁰ Ks. myös Siukonen 2002, 96.

Suojeltu aapa -hankkeen teokset eivät perustu yksinomaan tieteelliseen tietoon, vaan intuitiivisilla kokemuksilla ja havainnoilla on oma osansa. Kyky ”itsetiedostukseen” ja itseni kanssa käydyt ”sisäiset keskustelut” tuovat näkyväksi työhöni liittyvää hiljaista ja intuitiivista tietoa. Myös Raamin mukaan kykymme tunnistaa ja eritellä omia tuntemuksiamme helpottaa intuition perustelemista.³¹ Kun tarkastelen teosten syntyprosesseja ja niiden vaikutusta itseeni, ts. kun reflektoin hanketta, itsetuntemukseni lisääntyy ja siten sanallistaminenkin helpottuu. Arvelen kuitenkin, että kykenen paremmin kertomaan teoksistani, jotka pohjautuvat suurilta osin tieteelliseen tietoon, kuin niistä, joissa intuitiivisella tiedolla on merkittävämpi osuus. Taiteessa jotakin voi myös jättää sanojen tavoittamattomiin, tai tavoitella sitä vain muutamalla sanalla. Näyttelyssä teosta selittävä A4-arkki on harvoin tarpeen, pienikin viite sisältöön voi riittää. Teosta kuvaavia tieteellisestä tutkimuksesta tuttuja avainsanoja käyttämällä voi ohjata katsojaa tiettyyn suuntaan, mutta jättää myös tilaa katsojan omille ajatuksille. *Maan uumenista* -installaationi yhteydessä avainsanat voisivat olla *äiti*, *maa* ja *kuolema*.

1.5 Tutkijan positio

Suojeltu aapa -hankkeen motiivi on henkilökohtainen ja ideologialtaan ympäristöeettinen. Malminetsintä ja kaivossuunnitelmat luonnonsuojelualueella ovat tuntuneet moraalittomilta ja siten kuljettaneet minua eettisiin pohdintoihin luonnon arvosta ja arvottamisesta. Olen halunnut ottaa kantaa vääräksi ja epäoikeudenmukaiseksi kokemaani asiaan ensisijaisesti taiteen keinoin, vaikkakin hankkeen aikana olen aktivoitunut kannanottoihin myös kansalaisena.³² Olen kasvanut sodankyläläisessä poromiesperheessä, jossa luonto oli aina jollakin tavalla läsnä. Suhtautuminen luontoon oli arkista ja itsestään selvää, eikä siitä erikseen puhuttu tai sen merkitystä arvioitu. Tärkeitä muistoja ovat lapsuudessa perheen kanssa tehdyt marjastus- ja kalastusreissut sekä partioajan vaellukset pohjoisen tuntureille. Lapsuuden ja nuoruuden luontokokemukset jättivät jälkensä ajatteluuni. Olen kahden luontoa suojelevan yhdistyksen jäsen ja luontokokemusten myötä innostuin 1990-luvulla opiskelemaan myös ympäristösuojelua ja ympäristökasvatusta. Ympäristöopinnot ovat määrittäneet elämän suuntaa ja muovanneet ajatteluani. Ihmisen ja luonnon monitahoinen

³¹ Raami 2016, 16; ks. myös luku 5.3 Kokemusten välittämää tietoa.

³² Ks. luku 9 Loppupäätelmiä.

suhde on ollut jatkuva kiinnostukseni kohde ja olen useissa teoksissani käsitellyt ihmisen valtaa suhteessa luontoon. Aikaisemmin olen työstänyt aihetta yleisellä tasolla, mutta Viiankiaapa tuli lähelle sekä maantieteellisesti että henkilöhistoriallisesti ja on siten tuonut teoksiini henkilökohtaisen näkökulman. Oma historiani liittyy Viiankiaapaan siten, että äitini isällä oli alueella maita 1970-luvulle asti ja äitini on vielä 1950-luvulla ollut heinänteossa aavan luonnonniityillä.³³ Taidekoulutustaustaltani olen kuvanveistäjä Lahden taideinstituutista (1991) ja kuvataiteilija AMK Lahden ammattikorkeakoulun Taideinstituutista (2015). Taiteelliseen ilmaisuuni kuuluu installaatioita, valokuvia, veistoksia ja ympäristötaidetta.

Ilman Viiankiaavalla tapahtunutta ja tapahtuvaa malminetsintää, mittavia malmilöydöksiä ja monikansallisen kaivosyhtiön kaivossuunnitelmia en todennäköisesti olisi kiinnostunut Viiankiaavasta tässä laajuudessa. Todennäköisesti en myöskään olisi tarttunut aiheeseen, ellen olisi muuttanut Sodankylän kuntaan. Aineen taidemuseon amanuenssi Virpi Kanniainen kirjoittaa Pohjois-Suomen biennaalin julkaisussa minua käsittelevässä artikkelissaan *Suo suo*: ”Paluuseen liittyvä vastuu ja velvollisuus voi tarkoittaa taistelua kotiseutunsa puolesta kotiseutuansa vastaan.”³⁴ Teksti kiteyttää hyvin Viiankiaavan puolustamiseen liittyviä ajatuksiani. Pitkän poissaolon jälkeen sopeutuminen tuttuun maisemaan on ollut fyysisesti helppoa, mutta ajatusten tasolla vaikeaa. Luonnonsuojelun ja taloudellisten tavoitteiden välisestä ristiriidasta on tullut minulle ensisijaisesti arvokysymys. Teokseni kertovat paikallisen ja globaalin kulttuurin yhteentörmäyksestä. Katson asiaa paikallisen näkökulmasta samalla tiedostaen luonnonvarojen ehtymisestä ja luonnon monimuotoisuuden vähenemisestä aiheutuvat moninaiset maailmanlaajuiset ongelmat.

³³ Hilikka Kiurun videohaastattelu 1.1.2016.

³⁴ Kanniainen 2016, 31. Kaija Kiurun haastatteluun 7.4.2016 perustuva teksti *Suo suo*. Aineen taidemuseon arkisto.

2 Suojeltu aapa -hanke

2.1 Kantaaottava hanke

Olin lukenut lehdistä malminetsinnästä Viiankiaavalla ja vuonna 2011 julkistetusta mittavasta nikkeli- ja kuparimalmilöydöksestä. Utisointi sai miettimään luonnonsuojelualueiden kohtaloa: mitä tapahtuu, jos suojelu puretaan yhdeltä alueelta, onko sen jälkeen koko suojelualueiden verkosto vaarassa? Alkoi tuntua siltä, että jotakin pitää minunkin tehdä, eihän hienon aapasuon puolustaminen voi olla ainoastaan Riikka Karppisen harteilla.³⁵

Sodankyläläiset suhtautuvat kaivostoimintaan varsin myönteisesti sen aluetaloudellisten vaikutusten vuoksi, vaikka kaivannaistoiminnan koetaan myös saastuttavan Lapin luontoa.³⁶

Myös Sodankylän kunnan suhtautuminen kaivosteollisuuteen on myönteinen ja se on viestinnässään tukenut kaivosteollisuutta luomalla myönteisiä mielikuvia kaivostoiminnasta. Kunta on myös ilmoittanut, että se pyrki perustamaan korvaavan suojelualan Viiankiaavan Natura-alueen tilalle, mikäli kaivoslupa suojelualueelle saataisiin.³⁷

Kaivosyhtiöt nostavat usein esille kaivoksen alueellisen työllistävän vaikutuksen ja pyrkivät näin luomaan mielikuvaa omasta roolistaan alueen hyväntekijänä. Kysymys on kuitenkin yritystoiminnasta, jossa todelliset voitot hyödyttävät joitakin muita kuin paikallisia ihmisiä. Suomalaisesta kaivosbuumista kirjoittanut valtiotieteen tutkija Markus Kröger pitää yhtenä syynä buumiin poliitikoiden ja monien julkiseen mielipiteeseen ja poliittiseen tahtoon vaikuttavien, kuten maakuntalehtien toimittajien ja työmarkkinatahojen, vahvaa tukea kaivostoiminnalle. Kaivoksia on kuvattu ainoana vaihtoehtona turvata elintaso syrjäseuduilla. Krögerin mukaan kaivokset työllistävät lyhyen aikaa ja lopputuloksena on kelvotonta maata, joka ei enää voisi työllistää ketään. ”Työpaikat eivät suinkaan olisi seurausta tuottavasta investoinnista, vaan työvoiman palkkaamista sitä varten, että yksityistetyn mineraalivarallisuuden uusi ulkomaalainen omistaja saa kuljetetuksi varallisuuden pois maasta. Kaivannaisteollisuus, joka perustuu ehtyvien luonnonvarojen kulutukseen, ei ole

³⁵ Riikka Karppinen (s. 1994) on kotoisin Viiankiaavan lähikylästä Kersilöstä. Hän on profiloitunut Viiankiaavan suojelun puolesta käytävän taistelun kärkihahmona. Karppinen opiskelee tällä hetkellä Helsingin yliopistossa. Dokumenttiohjaaja Petteri Saarion elokuva *Aktivisti* (2017) kertoo Riikka Karppisesta ja Viiankiaavasta.

³⁶ Selinheimo 2014; ks. myös Kuisma & Suopajarvi 2017.

³⁷ Selinheimo, Kalliola & Eerola 2015.

samalla tavalla suoraan ja kestävästi tuottava investointi kuin muut talouden sektorit, vaan on pohjimmiltaan omaisuuden myyntiä.” Paitsi, että Suomessa ne annetaan ilmaiseksi löytäjälle.³⁸

Sodankylässä suojelualueita ääneen puolustavien joukko on pieni, sillä paikalliset eivät yleensä halua itseensä liitettävän pohjoisessa huonossa huudossa olevaa stereotyyppisen luonnonsuojelijan leimaa. Kysymyksessä voi olla myös pelko siitä, että julkituotu mielipide sitoo ihmisen jommallekummalle puolelle, joko kaivoksen kannattajiin tai vastustajiin, ja voi siten aiheuttaa kahtiajakoa kylien, sukujen ja perheiden sisällä. Mielipiteitä jakavien isojen hankkeiden vaikutuksia on tutkittu esimerkiksi Vuotoksen allashankkeen³⁹ yhteydessä. Tutkija Mervi Autti (nyk. Löfgren) mainitsee, että Vuotoksen allashanke ja sen aiheuttama erimielisyys stigmatsoi, merkitsi Pelkosenniemen. Kahtiajako vaikuttaa ihmisten arkeen, kanssakäymiseen ja myös kunnallispolitiikkaan.⁴⁰ On ymmärrettävää, että Sodankylän kaivosmyönteisessä ilmapiirissä kaivosta vastustavaa kantaa ei helposti ilmaista ääneen, tai jos ilmaistaan, niin ei kuitenkaan olla valmiita toimimaan asian puolesta. Kysymys voi olla myös siitä, että me helposti odotamme jonkun muun tarttuvan asiaan. Voimme mielipiteissämme kertoa olevamme jonkin kannalla, esimerkiksi ”peukuttamalla” facebookissa, mutta käytännössä emme tee mitään konkreettista asiantilan muuttamiseksi.

Yhteiskuntakriittikkona ja filosofina tunnettu Henry David Thoreau kirjoittaa esseessään *Kansalaistottelemattomuudesta* (1848): ”Jahkaillen he valittavat ja joskus keräävät nimiä vetoomuksiin, mutta eivät tee mitään vakavissaan ja niin että se vaikuttaisi. He odottelevat suopeina, että toiset aikaansaisivat parannuksen, jotta heidän ei tarvitsisi enää tuntee syyllisyyttä.”⁴¹ Ehkä kaivossuunnitelmien vastustus konkretisoituu monen kohdalla siihen, että he antavat kunnallisvaaleissa äänensä Riikka Karppiselle. Vuoden 2012 vaaleissa Karppinen valittiin Sodankylän valtuustoon kunnan historian ensimmäisenä vihreitten edustajana, ja vuoden 2017 vaaleissa Karppinen oli kunnan äänikuningatar.

³⁸ Kröger 2014.

³⁹ Vuotoksesta lisää luvussa 7.1 Pohjoisia kannanottoja.

⁴⁰ Autti 1996, 61–62.

⁴¹ Thoreau 2009, 46.

Ensimmäiset Viiankiaavan tilannetta kuvaavat karttamaiset sekatekniikkateokseni *Synkkiä pilviä Viiankiaavan yllä* ja *Myrskyn merkit* valmistuivat vuonna 2012. Ne olivat esillä norjalaisen taiteilijan Patrick Husen ja Rovaniemen taidemuseon amanuenssin Riitta Kuusikon kuratoimassa pohjoisen muutoksista kertovassa Pathway-näyttelyssä Rovaniemen ja Oulun taidemuseoissa vuonna 2013.⁴² Teokset olivat alkusysäys kuvataidetta, kulttuurihistoriaa ja luonnontieteellistä tutkimustietoa yhdistävälle taiteelliselle prosessille, *Suojeltu aapa* -hankkeelle. Myöhemmin sain hankkeeseen työpariksi Timo Helteen. Hän on taustaltaan eläinekologian dosentti ja tietokirjailija, ja vastaa suurelta osin yhteistyönämme syntyvän ja hankkeen loppuvaiheessa ilmestyvän Viiankiaapa-kirjan luonnontieteellisestä sisällöstä. Nykytaiteessa taiteilijat ottavat yhä useammin tieteen yhdeksi teostensa lähtökohdaksi. Taiteilijat voivat tehdä yhteistyöprojekteja eri alojen tutkijoiden kanssa tai pelkästään hyödyntää tieteellisten tutkimusten tuloksia omissa taideproduktioissaan. Tässä tutkimuksessa olen hyödyntänyt olemassa olevaa, lähinnä luonnontieteellistä, tutkimustietoa, mutta Helle on ollut tarpeellinen ja inspiroiva keskustelukumppani pohtiessani taiteen ja tieteen yhtymäkohtia ja tieteellisten näkökulmien merkitystä teoksissani.

Suojeltu aapa -hanke esittelee näyttelyiden ja kirjan avulla ainutlaatuisen pohjoisen aapasuon. Se tuo taiteen ja tieteen keinoin esille Viiankiaavan merkityksen sekä luonnon monimuotoisuudelle että paikalliselle kulttuurille ja pyrkii saamaan aikaan keskustelua taloudellisten ja ympäristönsuojelullisten näkökohtien keskinäisestä painoarvosta. Hankkeessa ei ole kuitenkaan kysymys pelkästään yhdestä suosta, vaan yleisesti eri syistä kasvavien maankäyttöpaineiden ja talouskasvuvaatimusten puristuksissa olevan luonnonsuojelun ahdingosta ja suojelualueiden asemasta. Viiankiaavan tapauksessa näkyvät ihmisen toiminnan ääripäät: halu suojella ja säästää sekä halu hyödyntää ja tuottaa voittoa. Viiankiaapa on lähellä ja paikallinen, mutta samalla myös globaali, sillä vastaavia yhteentörmäyksiä ihmisen toimien ja luonnonympäristön välillä tapahtuu ympäri maailmaa. *Suojeltu aapa* -hanke on monipuolinen yhteiskunnallinen puheenvuoro. Se antaa esteettisiä elämyksiä ja havahduttaa ajattelemaan, se tuo näkyville tietoa aavan eläin- ja kasvikunnasta, suon ekologiasta, alueen suojeluhistoriasta sekä aavalla kulkijoiden tunnelmista, ja ennen kaikkea se ottaa kantaa luonnonsuojelun puolesta. Hanke pyrkii omalta osaltaan vaikuttamaan siihen, että Viiankiaavan luonnonsuojelualue säilyisi suojelualueena.

⁴² Kuusikko & Huse 2013.

2.2 Suojeltu aapa näyttelyissä ja kirjassa

Ympäristötaiteellinen⁴³ tuotantoni perustuu ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tarkasteluun. Paikkasidonnainen taide edellyttää sekä kokonaisvaltaista käsitystä ympäristöstä että omakohtaista kokemusta. On ymmärrettävä ympäristön historiallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia rakenteita, samoin ympäristön ekologiaa: ”Suon ekologiaa tunteakseen on koettava rimmet, rämeet, letot ja korvet.”⁴⁴ *Suojeltu aapa* -hankkeen teoksissa Viiankiaapa esittäytyy lajistollisesti arvokkaana maisematyyppinä, aavalla kulkevien henkireikänä ja kaivosteollisuuden luomien toiveiden näyttämönä. Minua kiinnostaa, kuinka vakaa suojellun alueen tila on vai menevätkö kaivosteollisuuden tuomat lyhytaikaiset edut suojelun ohi. Pysin vaikuttamaan ennaltaehkäisevästi, ennen kuin olemme tilanteessa jossa teosten materiaalina on menetetty suoalue ja teosideat kumpuavat ympäristön tuhosta. Hankkeen teoksissa vuosilta 2012–2017 olen käsitellyt ihmisen ja maiseman/paikan välistä suhdetta⁴⁵, maisemaan kohdistuvaa uhkaa⁴⁶, geologisia luonnonvaroja⁴⁷ ja aavan liuskakämmeköitä⁴⁸. Teokset ovat valokuvia, installaatioita, veistoksia, videoteoksia ja ympäristötaidetta. Teosten toteuttamistapa valikoituu sen mukaan, miten koen saavani teoksen ajatuksen parhaiten esille.

Suojeltu aapa -hankkeen samanniminen ensimmäinen näyttely oli Suomen Taidegraafikoiden näyttelytilassa Galleria G:ssä Helsingissä 17.9.–5.10.2014. Hankkeen toinen näyttely oli 3.12.2016–15.1.2017 Pohjoisessa valokuvakeskuksessa Oulussa (*Viiankiaapa*). Vuonna 2017 hankkeen teoksia oli esillä Lapissa: 4.7.–31.8.2017 Museo-Galleria Alariestossa ja kirjaston näyttelytilassa Sodankylässä (*Kuvia aavalta*) sekä 7.–25.10.2017 Lapin taiteilijaseuran Galleria Napassa ja Studio Mustanapassa Rovaniemellä (*Dactylorhiza ja katoava maisema*). Teosten esittäminen Lapissa ja erityisesti tapahtumien pääpaikalla Sodankylässä on koko hankkeen kannalta tärkeää. Pysin taiteellani tuomaan esille suojelullisia näkökulmia ja siten lisäämään katsojien, ennen kaikkea paikallisten ihmisten, tietoutta ja kiinnostusta asiaan.

⁴³ Luen ympäristötaiteeseen kuuluvaksi perinteisen ympäristöön sijoittuvan ja paikkasidonnaisen taiteen ohella ympäristöä ja sen tilaa käsittelevän taiteen.

⁴⁴ Kanninen 2016, 31. Kaija Kiurun haastatteluun 7.4.2016 perustuva teksti *Suo suo*. Aineen taidemuseon arkisto.

⁴⁵ *Mielenosoitus* (2014), *Aavan kulkijoita* (2014–) ja *Katoava maisema* (2016).

⁴⁶ *Synkkiä pilviä Viiankiaavan yllä* (2012), *Saarrettu maisema* (2014), *Elegia I–III* (2014), *Holes in the Ground* (2015), *Dark Clouds* (2016) ja *Raja* (2016).

⁴⁷ *Maan uumenista* (2014) ja *Sivulliset* (2016).

⁴⁸ *Suopunaveripuna I–IV* (2016), *Särkyvää kauneutta I–IV* (2016–2017) ja *Dactylorhiza vulnerabilis* (2017).

Kirjan julkistaminen on suunniteltu tapahtuvaksi vuonna 2019 hankkeen viimeisen näyttelyn yhteydessä Helsingissä. Kirja rakentuu esseetyyppisistä teksteistä ja se esittelee Viiankaapaa kokonaisvaltaisesti niin omiin kokemuksiimme ja havaintoihimme kuin myös kulttuurihistorialliseen ja luonnontieteelliseen tietoon nojautuen. Vaikka hankkeen pääsisältö on Viiankaavan suojelun puolustus, kaivossuunnitelmia käsittelemme vain kirjan yhdessä luvussa. Sen sijaan taiteellisessa työskentelyssäni lähestyn suuremmin suojelun ja kaivostoiminnan ristiriitaa. Taideteos antaa mahdollisuuden esittää tämän hetkisiä uhkakuvia havainnollisemmin ja eläytyvämmiin kuin asiasisältöön painottuva kirjan teksti. Timo Helle vastaa pääosin kirjan luonnontieteellisestä sisällöstä ja minä omaan taiteelliseen työhöni liittyvästä kuvauksesta ympäristöestetiikkaa ja -etiikkaa sivuten. Kirjan elinkeino- ja kulttuurihistoriallisesta sisällöstä vastaamme yhdessä. Kirjaa kuvittavat teoskuvieni lisäksi meidän molempien ottamat valokuvat alueen linnustosta, kasvistosta ja maisemista.

3 Monimuotoinen Viiankiaapa

3.1 Suomaa

Suomi on suomaa. Suot ovat olennainen osa suomalaisen luonnon monimuotoisuutta ja suomalaista sielunmaisemaa. Suomi-sanankuuperälle on useita tieteellisiä selityksiä, mutta mistään niistä ei olla täysin yksimielisiä. Itse kannatan 1600-luvulta peräisin olevaa tulkintaa, jonka mukaan suomi-sana on lähtöisin suomaata tarkoittavasta *Sooma*-sanasta ja suomalaisia kutsuttiin suomiehiksi eli *soo-mehe*.⁴⁹ Luonnonvarakeskuksen (Luke) arvion mukaan Suomi on Viron ohella maailman soisin maa. Maapinta-alastamme noin 30 % eli yli 10 miljoonaa hehtaaria luokitellaan kasvillisuuden perusteella suoksi.⁵⁰ Jääkauden jälkeen alkaneen soistumisen edellytyksenä on ollut tasainen maasto ja sopiva ilmasto, tarpeeksi kostea ja viileä, jolloin haihdunta on pienempi kuin sadanta. Kun soistuminen on kerran alkanut, se on Suomen olosuhteissa itseään voimistava geologinen prosessi.⁵¹

Suo on monipuolinen kosteikkoekosysteemi, jonka kasvit muodostavat oman kasvualustansa eli turpeen. Kasvillisuuden ja suoveden alkuperän mukaan suot jaetaan joko *ombrotrofisiin* tai *minerotrofisiin* soihin. Ombrotrofisen suo on paksuturpeinen, karu ja vähäravinteinen, se saa vetensä ja ravinteensa sateesta ja lumensulamisvesistä. Tällaisia soita ovat keidas- eli kohosuot. Minerotrofiset suot, esimerkiksi letot ja korvet, ovat puolestaan ohutturpeisia ja ravinteikkaita, ne saavat ravinteensa valumavesistä ja pohjavedestä. Suomessa jako ombrotrofisiin ja minerotrofisiin soihin ei kuitenkaan täysin seuraa edellä esitettyä päätyyppijakoa, koska esimerkiksi ombrotrofisia suotyyppejä on sijoitettu sekä rämeisiin että nevoihin, ja eräissä rämetyypeissä ombrotrofian ja minerotrofian välinen raja sijoittuu suotyypin sisälle.⁵²

Suotyyppijärjestelmä on kehittynyt A. K. Cajanderin 1900-luvun alkupuolella laatiman metsätyyppiteorian pohjalta. Suot luokitellaan kasvupaikan ravinteisuuden ja muiden olosuhteiden mukaan järjestelmän mukaisiin suotyyppeihin. Suotyyppejä on eri lähteiden ja

⁴⁹ Korhonen, Korpela & Sarkkola 2008, 8.

⁵⁰ Luonnonvarakeskus. Turvemaiden metsätalouden ja muun maankäytön tutkimus Lukessa.

⁵¹ Virtanen 2008, 12.

⁵² Kaakinen, Aapala & Kokko 2008, 40.

luokittelutavan mukaan useita kymmeniä. Yleisesti voidaan kuitenkin erottaa muutamat pää- ja yhdistymätyypit. Pääsuotyyppejä ovat puustoiset korvet ja rämeet, avosuot eli nevat ja letot, sekä myöhemmin kuvatut luhtien ja lähteikköjen ryhmät. Useat suot edustavat kuitenkin jotakin erilaisten suotyyppien yhdistelmää, esimerkkinä eteläisen Suomen keidassuot eli kohosuot ja pohjoisemmat aapa- ja palsasuot. Vyöhykejako ja maantieteelliset rajat eivät ole kovin selviä, esimerkiksi Viiankiaavan Natura-alueen pohjoisosassa sijaitseva Tirroaapa kuuluu keidassoihin. Tutkijoiden mukaan ilmastonmuutoksen myötä on odotettavissa suokasvillisuusvyöhykkeiden siirtymistä pohjoiseen.⁵³

3.2 Viiankiaapa

Kansalliseen soidensuojeluohjelmaan ja EU:n Natura 2000 -verkostoon kuuluva Viiankiaapa (65,95 km²) on Lapin laajimpia ja monipuolisimpia aapasoiita. Viiankiaavan luonnonsuojelualue on pääosin luonnontilaista aapasuota, mutta alueelta löytyy myös muita suotyyppejä. Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelman kuvaus alueen soista: ”Viiankiaavan Natura-alue muodostuu useasta aapasuokokonaisuudesta. Alueella on lisäksi pieni keidassuo nimeltään Tirroaapa sekä aapasuohon kuulumattomia lettoja, puustoisia soita ja piensoita. Yli puolet alueesta on avoimia, pääosin keskiravinteisia nevoja. Alueesta 7 % on lettoja; Natura-luontotyyppi ”Letot” sisältää myös lettokorvet ja -rämeet. Heinäaavan alueella on yhdeksän lähteikköä ja lähdesuota, – –. Vajaa neljäsosa alueesta on puustoisia soita eli korpia ja rämeitä. Aapasoiden ulkopuoliset puustoiset suot ovat metsäsaarekkeiden välissä tai piensoiden yhteydessä olevia, paikoin laajojakin korpi- ja rämealueita.”⁵⁴

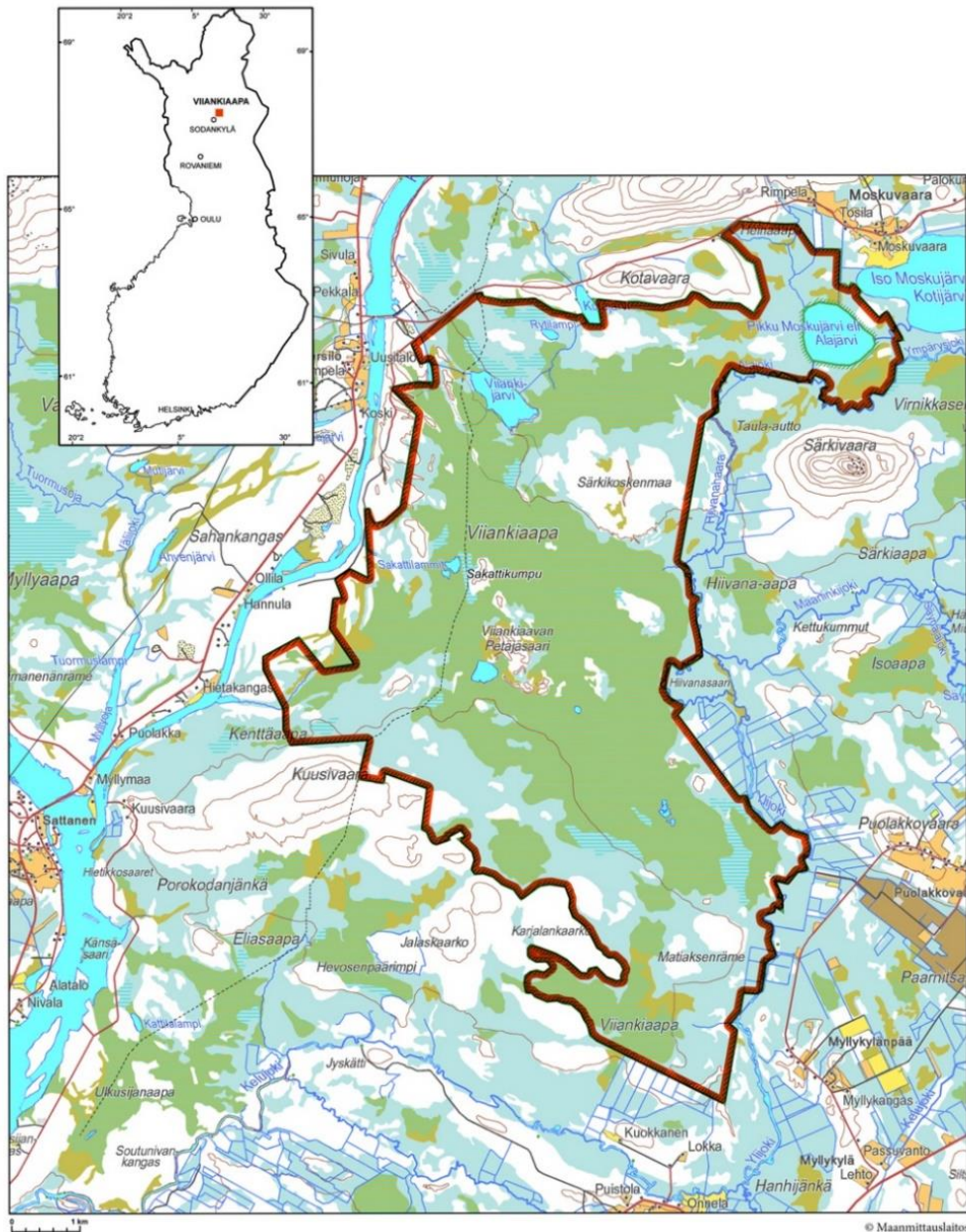
Viiankiaavalle tyypillisillä rimpinevoilla jänteet⁵⁵ jatkuvat katkeamattomina jopa kilometrejä. Viiankijärven lisäksi alueella on Natura-alueeseen kuuluvat Kokkolampi, Pikku Moskujärvi, Viiankilammit ja Sakattilammit. Viiankiaapa tunnetaan rikkaasta suolinnustostaan lukuisine *EU:n lintudirektiivin liitteessä I* mainittuine lajeineen ja kaiken kaikkiaan Viiankiaavalla on

⁵³ Virtanen 2008, 19; Kaakinen, Aapala & Kokko 2008, 53.

⁵⁴ Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma 2006, 15.

⁵⁵ Rimpineva = suotyyppi, jota esiintyy runsaimmin aapasuoalueella. Varsinaisten rimpinevojen osuus suoalasta on Pohjois-Suomessa n. 6 %, Etelä-Suomessa alle 1 %. Yleensä paksuturpeista, turvekerros keskimäärin 1,5 m. Laine, Vasander, Hotanen, Nousiainen, Saarinen & Penttilä 2012, 73. Jänne = minerotrofisilla soilla (aapasoilla) esiintyvä pitkä ja kapea kuivapintamuodostelma. Valokki-nettisuot, sanasto.

havaittu 90 lintulajia. Suon kasvillisuuteen kuuluu *EU:n luontodirektiivin liitteen II* lajeja, kuten kiiltosirppisammal ja lettorikko.⁵⁶ Viiankiaavan luonnonsuojelualueella on tähän mennessä tehtyjen lajistoinventointien mukaan tavattu 17 kasvilajia ja 21 lintulajia, jotka luokitellaan Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton (IUCN) lajien uhanalaisuusluokituksen mukaan uhanalaisiksi tai silmälläpidettäviksi.

Kuva 1. Viiankiaava kartalla

⁵⁶ Ympäristöministeriö. Luonto- ja lintudirektiivien lajit.

3.3 Soidensuojelu

Alkuperäisestä Suomen yli 10 miljoonan hehtaarin suoalasta jokseenkin luonnontilaisia soita on jäljellä noin 40 %. Suoalasta yli puolet on ojitettu metsätalouden, maanviljelyn ja turvetuotannon tarpeisiin. Suomessa soita on käytetty intensiivisemmin ja monipuolisemmin kuin missään muualla, mutta myös soidensuojelussa Suomi kuuluu johtaviin maihin.⁵⁷ Ensimmäiset askeleet soiden suojelussa otettiin Suomessa 1930-luvulla, jolloin tutkijat alkoivat kiinnittää huomiota myös suoluonnon suojeluun, erityisesti lettojen suojeluun. Vuonna 1956 perustettiin luonnonpuistoja, joiden ensisijaiseksi tavoitteeksi määriteltiin suoluonnon säilyttäminen, lähinnä kuitenkin tutkimusta varten. Tehokas ja laajamittainen soiden ojitus 1960-luvulta lähtien herätti voimakasta huolta ja sai aikaan suojelua edistäviä toimenpiteitä. Vuonna 1966 laadittu Etelä-Suomen valtionmaiden soiden säilytysuunnitelma ja vuonna 1969 valmistunut Pohjois-Suomea koskeva soiden säilytysuunnitelma loivat pohjaa suojelutoimille ja Metsähallitus rauhoittikin 1960–1970-lukujen vaihteessa suuren osan näistä suojeltaviksi esitetyistä soista.⁵⁸ Soiden säilytysuunnitelmia 1960-luvulla olivat laatimassa Seppo Eurola ja Rauno Ruuhijärvi, joista molemmista tuli myöhemmin kasvitieteen professoreita. Ruuhijärven väitöstutkimus vuodelta 1960 käsittelee pohjoisen aapasoitaa. Ruuhijärvi oli läsnä ensimmäisen *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyni avajaisissa Galleria G:ssä Helsingissä vuoden 2014 syyskuussa. Oli ilo tavata tämä 85-vuotias soidensuojelun pioneeri.

Valtakunnallinen soidensuojeluohjelma sai alkunsa halusta säilyttää Suomen ainutlaatuisia suokokonaisuuksia ja se loi perustan nykyiselle soidensuojelulle. Kahdessa osassa valmistuneen (1979 ja 1981) soidensuojelun perusohjelman ensi sijaisena tavoitteena oli mahdollisimman ehjien ja luonnontilaisten suo yhdistymien suojelu. Ohjelmassa esitettiin ensimmäistä kertaa luettelo uhanalaisiksi arvioituista suotyypeistä sekä uhanalaisista putkilokasveista. Aiemman kansallis- ja luonnonpuistopäätöksen kanssa soita saatiin tuolloin suojelun piiriin noin 7 %.⁵⁹

⁵⁷ Kaakinen, Aapala & Kokko 2008, 34.

⁵⁸ Kaakinen & Salminen 2008, 112.

⁵⁹ Kaakinen & Salminen 2008, 113–114.

Soidensuojeluohjelmaa on vuosien mittaan täydennetty, ja ohjelmaa tukevia ja suojeltua suoalaa kartuttavia suojeluohjelmia ovat myöhemmin olleet lintuvesiensuojeluohjelma (1982), lehtojensuojeluohjelma (1984), erämaalaki (1991) ja Pohjois-Suomen vanhojen metsien suojeluohjelma (1996). Ympäristöministeriön pitkään valmistelleen soidensuojelun täydennysohjelman pysäytti syksyllä 2014 silloinen ympäristöministeri. Suunnitelmissa oli suojella sekä valtion että yksityisten omistamia soita pääosin Etelä-Suomessa. Yksityiset suot oli tarkoitus saada suojelun piiriin enimmäkseen vapaaehtoisilla sopimuksilla, mutta myös pakkolunastuksin. Ympäristöministerin näkemys oli, että suojelun tulisi perustua vapaaehtoisuuteen.⁶⁰ Tällä hetkellä yksityisten soiden suojelu etenee siis vähitellen ja vapaaehtoisesti. Ympäristöministeriön tiedotteen (25.5.2016) mukaan suojeluun esitettyjen arvokkaiden soiden suojelemiseksi ei valmistella lakisääteistä luonnonsuojeluohjelmaa tai valtioneuvoston periaatepäätöstä.⁶¹ Suomen luonnonsuojeluliitto avasi marraskuun lopussa 2017 julkisen vetoamuksen Suomen soiden pelastamiseksi. Suovetoamuksen allekirjoituksia kerätään koko tulevan vuoden ja se luovutetaan seuraavien eduskuntavaalien alla vuonna 2019 ympäristöministeri Kimmo Tiilikaiselle.⁶²

Luonnon monimuotoisuutta tukeva Euroopan Unionin Natura 2000-verkosto on lisännyt osaltaan myös soiden suojelua. Suomen kohteet hyväksyttiin 1998 ja Natura-verkostoon sisällytettiin aikaisemmin soidensuojeluohjelman kautta suojeltujen suoalueiden lisäksi myös uusia suojelemattomia soita ja laajennettiin jo olemassa olevia suojelualueita. Viiankiaapa kuuluu sekä soidensuojelun perusohjelmaan että Natura 2000-verkostoon. Viiankiaavan luonnonsuojelun pääosa on perustettu vuonna 1988 ja loppuosa nykyisestä suojelualueesta on toteutettu muodostamalla alueelle luonnonsuojelulain mukainen suojelualue.⁶³

3.4 Kaivossuunnitelmat ja luontoarvot

Viiankiaapa on osa Pohjois-Ruotsista Suomen Lapin yli Venäjälle kulkevaa malmivyöhykettä, jota luonnehditaan geologisesti erittäin kiinnostavaksi. Keski-Lapin

⁶⁰ Suomen luonnonsuojeluliitto. Soidensuojelun täydennysohjelman historia.

⁶¹ Ympäristöministeriö. Soidensuojeluohjelma.

⁶² Suomen luonnonsuojeluliitto. Tiedotteet 2017.

⁶³ Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma 2006.

vihreäkivivyöhykkeellä pohjaveteen liukeneva mineraalipitoinen kiviaines mahdollistaa rehevien ja valtakunnallisesti harvinaisten suotyyppien ja kasviston esiintymisen. Malmirikas viherliuske tarkoittaa rikasta kasvualustaa esimerkiksi Viiankiaavan kämmekkälajeille ja luontodirektiivin suojelemille lettorikolle ja kiiltosirppisammaleelle sekä maailman laajimmille koivuletoille. Samat alueet ovat arvokkaita luonnon monimuotoisuuden ja geologian näkökulmista.⁶⁴ Viiankiaapaa vuodesta 2004 tutkinut ja vuonna 2011 löydökset julkistanut globaalisti toimiva Anglo American tähtää kaivostoiminnan aloittamiseen alueella. Tähän mennessä löydettyä nikkeli- ja kupariesiintymää on sanottu poikkeuksellisen suureksi jopa koko Euroopan mittakaavassa. ”Me Anglo Americanissa uskomme vahvasti Pohjois-Suomen tarjoamiin mahdollisuuksiin. Olemme tehneet tutkimuksia Pohjois-Suomessa jo kymmenen vuoden ajan, ja olimme erittäin onnekkaita löytäessämme Sakatin esiintymän, josta toivottavasti tulee osa Lapin kaivosteollisuuden perintöä.”⁶⁵ Anglo Americanin omistaman AA Sakatti Mining Oy:n ja kaivossuunnitelmia eteenpäin vievän *Sakatin kaivoshankkeen* nimet tulevat Viiankiaavalla sijaitsevista Sakattikummusta ja -lammista. Alue kuului aikaisemmin Riikka Karppisen suvun omistukseen ja se myytiin valtiolle vuonna 2004 liitettäväksi Natura 2000-verkoston.⁶⁶

Sakatin kaivoshankkeen kannattavuuden esiselvitys on käynnistetty vuoden 2016 lopulla ja tutkittavaksi hankevaihtoehdoksi on valittu maanalainen kaivos.⁶⁷ Maanalaisesta kaivosvaihtoehdosta uutisoinut maakuntalehti otsikoi näyttävästi: ”Viiankiaapaa ei revitä auki kaivoksen päältä”.⁶⁸ Uutinen luo mielikuvaa maanalaisen kaivoksen haitattomuudesta, Viiankiaapa säilyisi pinnalta koskemattomana ja säilyttäisi siten suojeleuvonsa. Myös *Kestävän kaivostoiminnan verkosto* kirjoittaa asiasta samaan sävyyn: ”Päätös on merkittävä Natura- ja soidensuojelualuetta koskevan kiistan kannalta: toteutuessaan kaivos sijoittuisi satoja metrejä Viiankiaavan suojelun alueen alle, ja maan päälle rakennettava infrastruktuuri kokonaisuudessaan Viiankiaavan suojelun alueen ulkopuolelle, mikä hillitsee todennäköisesti sen kohtaamaa arvostelua.”⁶⁹ Asia ei kuitenkaan ole aivan niin yksinkertainen kuin kaivosyhtiön kannalta positiivisiin mielikuviin pyrkivä viestintä antaa ymmärtää.

⁶⁴ Kauppinen 2016, 34.

⁶⁵ Anglo American. Tietoa Sakatista.

⁶⁶ Riikka Karppisen sähköpostihaastattelu 15.7.2017.

⁶⁷ Anglo American. Media. Päivitys Sakatin kaivoshankkeen tilanteesta.

⁶⁸ Kerkelä 2017.

⁶⁹ Kestävän kaivostoiminnan verkosto. Sakatin kiistaan sopuratkaisu?

Ympäristöministeriön mukaan olennaista ei ole se, toimitaanko suojelualueen alla vai sen vieressä, ja kuinka syväälle suojelu ulottuu. Myös Natura-alueen ulkopuolelle sijoittuvissa hankkeissa on arvioitava heikentyvätkö suojeluarvot.⁷⁰

Maanalaiset kaivokset eivät aiheuta samanlaisia muutoksia maisemaan ja topografiaan kuin avolouhokset, mutta myös niiden vaikutukset ympäristöön voivat olla suuria. Merkittävimpiä ovat rakentamisvaiheen vaikutukset maisemaan, kasvillisuuteen ja pintavesien hydrologiaan.⁷¹ Sakatin kaivoshankkeen kannattavuuden esiselvityksen keskeisiä ”arvioitavia seikkoja ovat kaivoksen sisäänkäynti- ja louhintavaihtoehdot, malmin rikastusvaihtoehdot sekä sopivimpien sijoituspaikkojen löytäminen kaivoksen infrastruktuurille ja rikastehiekan varastointialueelle”.⁷² Ne kaikki suunnitellaan sijoitettaviksi suojelualueen ulkopuolelle.⁷³ Laajoilla kaivannaisjätteiden varastointialueilla on kuitenkin merkittäviä vaikutuksia maisemaan ja niillä voi olla myös suuria ympäristövaikutuksia. Kaivannaisjätteiden läjityskasojen sulfidimineraalien hapettumisen seurauksena voi aiheutua ympäristölle haitallisia valumavesiä.⁷⁴ Rikastushiekka-alueiden sijoitusvaihtoehdot ovat Viiankiaavan lähikylien vaikutuspiirissä.⁷⁵ Rakentamis- ja tuotantovaiheen vaikutukset ympäristöön heikentävät lähiseudun lisäksi suojelualueen luontoarvoja.

Anglo Americanin vastuullisuuspäällikön mukaan yhtiö noudattaa ympäristön suhteen *mitigaatiohierarkiaa* ja *no net loss* -periaatetta.⁷⁶ Mitigaatiohierarkialla (*mitigation hierarchy*) tarkoitetaan ympäristöön kohdistuvien haittojen vähentämisen arvojärjestystä, jonka mukaan ensisijaisesti pyritään välttämään haitat, toissijaisesti vähentämään niitä ja viimeiseksi, mikäli haittoja ei ole voitu estää tai vähentää, kompensoimaan menetetyt luontoarvot. No net loss -periaate tarkoittaa sitä, että luontoarvojen kokonaismäärässä ei tapahdu menetyksiä.⁷⁷ Luonnonarvojen kompensoinnilla⁷⁸ tarkoitetaan suunnitelmallista prosessia, jossa hankkeen

⁷⁰ Haapakangas 2011.

⁷¹ Kauppila 2015, 17–18.

⁷² Anglo American. Media. Päivitys Sakatin kaivoshankkeen tilanteesta.

⁷³ Kerkelä 2017; Melamies 2017.

⁷⁴ Kauppila 2015, 19–20.

⁷⁵ Melamies 2017.

⁷⁶ Rönkkö 2017.

⁷⁷ Nygren 2015.

⁷⁸ Suomalaisessa keskustelussa luonnonarvojen kompensoinnin nimitys on vielä vakiintumatonta. Käytetään myös nimityksiä *luontokompensatio*, *luontoarvojen kompensatio* tai *ekologinen kompensatio*.

aiheuttama paikallinen luontoarvojen ja luonnon monimuotoisuuden heikentyminen tai häviäminen korvataan toisaalla olevilla luontoarvoilla.⁷⁹ Suomessa kompensaation käsite ja mekanismi on vielä monille toimijoille epäselvä, samoin kuin kompensaation suhde käytössä oleviin järjestelmiin, keinoihin ja käytäntöihin. Periaatteessa Suomen nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa kompensaation, mutta selkeitä vaatimuksia sisältyy vain muutamaiin säädöksiin.⁸⁰ Kompensaatiojärjestelmää on kritisoitu siitä, että kunnianhimoiset ekologiset luonnonsuojeluperiaatteet ja päätöksentekotilanteet eivät kohtaa. Yritykset voivat odottaa kompensaatiomenettelystä helpotusta lupaprosessiin ja ympäristöpuoli puolestaan uutta suojeluinstrumenttia. Ympäristöministeriön selvityksen mukaan kompensaation soveltaminen uhanalaisen luonnon suojeluun koetaankin ristiriitaiseksi, ja toisaalta erittäin harvinaisten luonnonarvojen korvaamista ei edes pidetä mahdollisena. Vähemmän harvinaisten luonnonarvojen turvaajana sillä kuitenkin katsotaan olevan merkitystä.⁸¹

Kaivosyhtiö on etsinyt Viiankiaavan korvaavaa aluetta, mutta ainakaan toistaiseksi sellaista ei ole löytynyt.⁸² Ehtona on, että alueen maaperässä on kalkkia tai viherliusketta, mikä mahdollistaa runsaslajistolliset lettomaiset suotyypit, sekä alueen riittävä laajuus. Luonnon monimuotoisuuden vähenemisen suurin syy on lajien elinympäristöjen pirstoutuminen ja häviäminen. Akateemikko, ekologi Ilkka Hanskin kehittämän metapopulaatioteorian luonnonsuojelubiologiset sovellukset korostavat alueen pinta-alan merkitystä. Suurelle alueelle mahtuu lukuisia tietyille lajeille välttämättömiä elinympäristölaikkuja, ja vaikka joku osapopulaatioista tuhoutuu, lajit säilyvät muilla laikuilla ja voivat asuttaa tyhjentyneen laikon uudelleen. Tällainen verkosto on erityisen tärkeä monille uhanalaisille lajeille.⁸³ Viiankiaapaa on verrattu Posoaapaan (n. 70 km²), aikoinaan Suomen suurimpaan aapasuohon, joka jäi suurilta osin Lokan tekoaltaan alle 1960-luvun lopulla. Asiantuntijoiden mukaan Posoaapa olisi ainoa yhtä laaja suokokonaisuus, jota voisi ajatella kompensoimaan Viiankiaapaa. Toisaalta, jos Posoaapa olisi edelleen olemassa, se olisi todennäköisesti jo suojeltu. Anglo Americanin vastuullisuuspäällikön mukaan esimerkkejä alueen menetyksen hyvityksestä

Englanninkielisessä kirjallisuudessa käsitteestä on käytetty nimityksiä *ecological compensation*, *biodiversity offsetting* ja *environmental compensation*. (Nygren 2015)

⁷⁹ Nygren 2015.

⁸⁰ Maa- ja metsätalousministeriö. Kompensaation soveltaminen Suomessa.

⁸¹ Primmer, Similä, Salokannel & Raitanen 2017.

⁸² Ks. myös Kauppinen 2016, 35; Neslen 2016.

⁸³ Hanski & Simberloff 1997.

voisivat olla ”uhanalaisen luonnontilaisen alueen suojeleminen, ojitettujen soiden ennallistaminen ja suojeleminen ja tietyn lajin elinympäristön parantaminen”.⁸⁴ Viiankaapaa vastaavia yhtenäisiä aapasointia ei Lapissa kuitenkaan enää ole suojeltaviksi ja mikäli tarkoitus olisi ennallistaa metsänkasvatusta varten ojitettuja korpia ja rämeitä, niillä ei voi kuitenkaan korvata menetettyjä avosoita, kuten nevoja ja lettoja.

3.4.1 Kaivostoiminnan vastuullisuus

Samanaikaisesti Sakatin kaivoshankkeen kannattavuuden esiselvityksen kanssa on käynnistynyt hankkeen ympäristövaikutusten arviointi (YVA) ja siihen sisältyvä sosiaalisten vaikutusten (SVA) arviointi. Sosiaalisten vaikutusten arviointiin liittyvä sosiaalinen toimilupa (*social license to operate*) tarkoittaa paikallisen yhteisön osoittamaa hyväksyntää ja tukea alueella harjoitettavaa kaivostoimintaa kohtaan.⁸⁵ Kaivoksen perustamisen ei katsota olevan mahdollista ilman paikallisen yhteisön tukea ja kaivosyhtiöt panostavatkin monin tavoin hyväksynnän saamiseen. Yhtenä keinona kaivosyhtiöt käyttävät paikallisten urheilu- ja kulttuuritapahtumien sponsorointia.⁸⁶ Sodankylässä toimivat kaivosyhtiöt ovat tukeneet muun muassa Sattasen porokisoja ja klassisen musiikin tapahtumaa LuostoClassicia. Hyväksyntää ei kuitenkaan aina tule yhteisöiltä, jotka kokevat alueen suojeleminen kaivosta arvokkaammaksi. Kuusamon Juomasuon ja Kolarin Hannukaisen kaivoshankkeet ovat herättäneet laajaa paikallista vastustusta.

Kaivosyhtiöiden toimintaan kohdistuvan yleisen negatiivisen kritiikin johdosta kaivosyhtiöt painottavat nykyisin entistä enemmän toimintansa vastuullisuutta ennen kaikkea ympäristöasioissa. Myös Anglo American kertoo olevansa vastuullinen toimija: ”Vastuullinen kaivostoiminta tarkoittaa, että vastuuseen ympäristön tilasta suhtaudutaan tosissaan. On meidän asiamme välttää, minimoida ja lieventää toimintamme mahdollisia ympäristövaikutuksia. Anglo Americanin tiimi tiedostaa Sakatin esiintymän sijainnin

⁸⁴ Rönkkö 2017.

⁸⁵ Kokko, Oksanen, Hast, Heikkinen, Hentilä, Jokinen, Komu, Kunnari, Lépy, Soudunsaari, Suikkanen & Suopajarvi 2013, 42.

⁸⁶ Sponsori nimityksen sijasta käytetään myös yhteistyökumppani-nimitystä.

erityislaatuisuuden sekä alueen merkityksen muille maankäyttäjille ja koko paikalliselle yhteisölle.⁸⁷

No-go -alueilla tarkoitetaan sosiaalisesti tai ympäristön kannalta sellaisia herkkiä alueita, joita pidetään paikallisesti, kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävänä. Tällaisia alueita ovat alkuperäiskansojen reservaatit, konflikti-, herkäät vedenjakaja-, luonnonsuojelu- sekä kulttuuriperinnön kannalta merkittävät alueet ja kohteet. Kaivosyhtiöiden toiminta tällaisilla alueilla voi johtaa konfliktiin ja siten sosiaalisen toimiluvan menettämiseen.⁸⁸ GTK:n tutkimusraportissa todetaan, että yritykset voivat välttää kiistoja huomioimalla alueiden erityispiirteet ja no-go -alueet suunnittelussaan ja toiminnassaan.⁸⁹

Kestävän kaivostoiminnan verkosto perustettiin Sitran tuella vuonna 2014 kehittämään kotimaisten kaivosten toimintatapoja entistä vastuullisemmiksi. Verkosto toimii kaivosalan ja sen sidosryhmien keskustelu- ja yhteistyöfoorumina ja sen tarkoitus on ”kehittää ja räätälöidä Suomeen sopivia työkaluja vastuullisemman ja kestävämmän kaivostoiminnan edistämiseksi sekä eri elinkeinojen välisten synergioiden hyödyntämiseksi ja konfliktien ehkäisemiseksi”. Verkoston visiossa Suomi kehittyy kestävä kaivostoiminnan edelläkävijämaaksi, joka huomioi luontoarvot, kulttuurisen ja sosiaalisen toimintaympäristön sekä muut elinkeinot. Verkoston kaivosvastuujärjestelmän toimintaperiaatteissa yhtiöt velvoitetaan minimoimaan toimintansa negatiiviset vaikutukset lähialueiden yhteisöille, ympäristölle ja luonnon monimuotoisuudelle.⁹⁰ Malminetsinnän vastuullisuuden arviointijärjestelmässä korkeimman AAA -luokituksen yhtenä perusteena on, että ”yhtiö ei toimi luonnonsuojelun kannalta arvokkailla alueilla, valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla eikä valtion retkeilyalueilla.” Verkosto myös suosittelee, että no-go -alueet tulisi kartoittaa etukäteen jo malminetsinnän esivalmisteluvaiheessa ja suunnittelussa.⁹¹

Myös IUCN:n kanta on, että valtioiden tulisi kieltää kaivostoiminta ja muut luontoa uhkaavat hankkeet kaikilla luonnonsuojelualueilla. IUCN myös kehottaa kaivannaisteollisuutta

⁸⁷ Anglo American. Toimintaperiaattemme. Vastuullisuus ja yhteiset arvot.

⁸⁸ Eerola 2017, 18.

⁸⁹ Eerola 2017, 57.

⁹⁰ Kestävän kaivostoiminnan verkosto. Toimintaperiaatteet.

⁹¹ Kestävän kaivostoiminnan verkosto. Malminetsintäjärjestelmä. Arviointityökalut. Luonnon monimuotoisuuden hallinta; ks. myös Eerola 2017, 18.

omaehtoisesti pysymään poissa suojelualueilta.⁹² Anglo American ei ole toistaiseksi suosituksen reagoanut, vaan jatkaa kaivossuunnitelmien toteutumiseen tähtäävää toimintaansa. Luonnonsuojelualueille haetut ja myönnetyt malminetsintäluvat kertovat sekä kaivosyhtiöiden vastuuttomuudesta että lainsäädännön heikkouksista. Ympäristölainsäädännössä pitäisi yksiselitteisesti kieltää kaikenlainen luontoa vahingoittava toiminta kaikilla suojelualueilla. Lisäys olisi tarpeellinen, koska eri syistä johtuvat maankäyttöpaineet lisäävät jatkuvasti luonnonsuojelun ahdinkoa. Luonnonsuojelualueiden olemassaolon oikeutuksesta ei pitäisi joutua taistelemaan. Ympäristöystävällistä ja ”vihreää” kaivosta ei ole olemassa, kaivos vaikuttaa aina ympäristöön, oli se sitten avolouhos tai maanalainen kaivos.

3.4.2 Luonnon monimuotoisuus

Luonnonsuojelulain 64 a §:n mukaan Natura 2000 -verkostoon kuuluvan alueen suojelun perusteena olevia luonnonarvoja ei saa merkittävästi heikentää.⁹³ Natura-alueen suojelusta voidaan kuitenkin poiketa valtioneuvoston päätöksellä, mikäli hankkeen toteuttamiselle on ”erittäin tärkeän yleisen edun kannalta pakottava syy”. Asiasta on hankittava myös EU:n komission lausunto.⁹⁴ Suojelun purkupäätös tulisi vaarantamaan samantapaisesti talous- ja työllisyysperustein myös monet muut Natura 2000 -verkoston alueet EU:n alueella. Paikallistasolla vastakkain ovat toisaalta parin vuosikymmenen päähän ulottuvat usein ylioptimistiset taloudelliset laskelmat, toisaalta luonnon monimuotoisuuden ja paikallisen kulttuurin säilyminen. Monimuotoisuuden arvottaminen on yksittäistapauksissa vaikea tehtävä; globaalisti luonnon köyhtyminen on kuitenkin yksi suurimmista ihmisen aikaan saamista ympäristöuhkista.

Luonnon monimuotoisuus muuttuu luonnollisistakin syistä, mutta valtaosin ihmisen aiheuttamana. Monimuotoisuuden vähenemisen ja lajien uhanalaisuuden tähän asti ylivoimaisesti tärkein syy ovat olleet maankäytön muutokset, luonnonympäristöjen muuttaminen viljelmiksi ja rakennetuiksi alueiksi. Ilmastonmuutoksen vaikutus tulee kasvamaan lähitulevaisuudessa entisestään ja näiden kahden globaalien ympäristömuutoksen

⁹² IUCN 2016.

⁹³ Luonnonsuojelulaki 64 a §.

⁹⁴ Euroopan Unioni 2000. Natura 2000-alueiden suojelu ja käyttö.

vuorovaikutus huonontaa edelleen monimuotoisuuden tulevaisuuden näkymiä. Hanskin mukaan runsaslukuiset yleislajit yleistyvät entisestään ja laajentavat elinalueitaan, kun taas harvinaiset, suppealla levinneisyysalueella elävät lajit vähenevät ja kuolevat lopulta paikallisesti sukupuuttoon.⁹⁵ Evoluutiopaleontologian professori Mikael Fortelius painottaa yleisten lajien merkitystä ekosysteemeissä myös ihmisen kannalta. Selkärankaisten lajien kadotessa sekoittuu koko eläinten, kasvien ja mikro-organismien välinen verkosto.⁹⁶ Uusimman tutkimuksen mukaan kuitenkin myös vielä yleiset maalla elävät selkärankaislajit ja -kannat vähenevät erittäin nopeasti.⁹⁷ Puhutaan kuudennesta massasukupuutosta, jonka keskellä me monien ekologien ja evoluutiobiologien mielestä jo elämme.⁹⁸ Joidenkin arvioiden mukaan sukupuutto on edennyt jo oletettua pidemmälle ja sen laajuutta on aliarvioitu keskittymällä vain sukupuuton partaalla oleviin lajeihin. Todennäköisesti jopa miljardeja eläinpopulaatioita on hävinnyt viimeisten vuosikymmenten aikana ja jäljellä on enää vain puolet aikaisemmasta eliöiden yksilömäärästä.⁹⁹

Ympäristöministeriön linjauksen mukaan ”Luonnon monimuotoisuutta on suojeltava ja ylläpidettävä, jotta elämän edellytykset maapallolla voidaan turvata. Suojelua tarvitaan, sillä monet eliöt ja elinympäristöt ovat uhanalaistuneet ihmisen aiheuttamien haitallisten muutosten vuoksi. Luonnon monimuotoisuutta turvataan rauhoittamalla luonnonsuojelualueita sekä suojelemalla luontotyyppejä ja eliölajeja.” Vuonna 2012 hyväksyttiin ympäristöministeriön esityksestä valtioneuvoston periaatepäätöksellä luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävä käytön strategia *Luonnon puolesta - ihmisen hyväksi*. Strategian tavoitteena on pyrkiä pysäyttämään luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen Suomessa vuoteen 2020 mennessä.¹⁰⁰ Suomea sitovat myös useat kansainväliset luonnon monimuotoisuutta turvaavat sopimukset, kuten *biodiversiteettisopimus*, jonka Suomi ratifioi jo vuonna 1994.¹⁰¹ Viiankiaavan luontoarvot ovat kiistattomat ja tällä hetkellä näyttää siltä, että Viiankiaavasta on tulossa valtakunnallisesti ja myös koko EU:ssa tärkeä ennakkotapaus.

⁹⁵ Hanski 2016, 153–154, 162, 207.

⁹⁶ Flinkman 2017.

⁹⁷ Ceballos, Ehrlich & Dirzo 2017.

⁹⁸ Hanski 2016, 160.

⁹⁹ Ceballos ym. 2017.

¹⁰⁰ Ympäristöministeriö. Luonnon monimuotoisuus.

¹⁰¹ Ympäristöministeriö. Luonnon monimuotoisuus. Kansainvälinen yhteistyö.

4 Kokemuksia ja elämyksiä aavalla

4.1 Kuvia aavalta

*Hanki rapisee
suksien alla
mustien lasien takana
valkoinen maisema.*

*Taivasta kurkottavat pitkäkaulat
töötöttävät taukoamatta
tulvivalla jängällä
saappaan varsi hörppää tummaa suovettä.*

*Hento vihreys
koivuleton hiirenkorvalehdissä
suopursun ledoli, palustroli ja myrseeni
huumaavat kulkijan pään.*

*Sääskipilvessä heinäkuun helteessä
paita märkänä hiestä
rähmällään suossa
polun varren mättäillä keltaoranssit auringot.*

*Kaarkon¹⁰² känkkyräkoivuun nojaa väsynyt selkä
ja valo vähenee
kohmeiset kädet
kaivelevat mättään mutkien punakarpaloita.*

*Sinisessä hämärässä
pakkanen nipistelee lämpökerraston alla
sopukkaa myöten
lämmittää kevättä enteilevä valon pilkahdus.*

”Helteisenä heinäkuun päivänä makaan rähmälläni jängässä ja tähtään kamerallani kämmekän kukintoa. Sääsket inisevät ympärilläni ja tunkevat suuhun. On hiki ja allani olevasta suojapeitteestä huolimatta olen osittain vajonnut jänkään ja kastellut itseni. Mutta edessäni on suopunakämmekän kauneus, johon uppoudun ja unohdan epämukavuudet.”¹⁰³ Olen kulkenut soilla lapsuudesta lähtien, olen ollut hillassa ja kerännyt karpaloita, ihastellut ja ihmetellyt lintujen taukoamatonta kevätlaulua, retkeillyt avarassa maisemassa, viime vuosina usein

¹⁰² Kaarko = suon jänne Sodankylän murteella, myös kaarto. Anneberg 2008, 22.

¹⁰³ Kiuru 2016, 3.

kameran kanssa. Olen kävellyt ja katsellut monenlaista suomalaisemaa, avoimesta aavasta puustoiseen korpeen. Viiankiaavalla kulkiessani olen oppinut näkemään ja arvostamaan suoluonnon ja suomalaisen moninaisia piirteitä. Lähes puuttomalla aavalla kulkiessa ja kilometrien päässä olevien tuntureiden siluetteja katsoessa koen samaa avaruudellista tilan tuntua kuin tuntureilla tai meren äärellä. Välillä kuljen aapasuon rämeisillä tai korpimaisilla reunamilla, missä kauas ulottuva maisema on tuonnempana ja itse koen olevani sisällä maisemassa. Kohtaamiseni suon kanssa on kokonaisvaltainen kehollinen ja moniaistinen kokemus.

4.2 Ruma ja kaunis suo

Suo näyttäytyy minulle yleensä kauniina ja löydän helposti katseeni kohteeksi itseäni miellyttävät näkymät. Aapamaisen avaruus, suota halkovat jänteet känkkyrärunkoisine koivuineen ja suokasvillisuuden moninaisuus ja vivahteikas kauneus ihastuttavat kerta toisensa jälkeen. Tuttuja suomalaisen elementtejä ovat myös vaikeakulkuiset pusikot ja rääseikkönäkymät.¹⁰⁴ Ne eivät samalla tavalla ilahduta mieltä, mutta hyväksyn ne osaksi rikasta suoluontoa. Kun arvotamme luontoa, kauneus on yleensä yksi määräävistä tekijöistä, ja luonto nähdään sitä merkityksellisempänä, mitä kauniimmalta se meistä näyttää. Taiteen ja kauneuden filosofisia kysymyksiä tutkivan estetiikan historiassa kauneutta on määritelty monin tavoin ja samalla on myös todettu määrittelyn vaikeus.¹⁰⁵ Tässä tutkimuksessa en paneudu erilaisiin kauneuden filosofisiin määritelmiin, vaan määritän ympäristön kauneutta subjektiivisten kokemuksieni perusteella ja nojaan ympäristöestetiikan piiriin kuuluviin tiedollisiin näkökulmiin. Ympäristöestetiikka on estetiikan osa-alue, joka tutkii luonnon ja kulttuuriympäristöjen esteettistä kokemista ja arvottamista. Käsittelen jäljempänä esteettistä kokemusta ja elämystä sekä ympäristöestetiikan tietoperustaista ja ei-tietoperustaista tutkimuslinjaa.

Maiseman kauneuteen perustumaton luontokokemus johdattaa pohtimaan luonnon itseisarvoa. Onko luonnolla arvoa itsenään vai onko se merkityksellinen vain silloin, kun sillä on välinearvoa meille, sen täyttäessä esimerkiksi esteettisen mielihyvän kaipuunamme? Onko ruma

¹⁰⁴ Rääseikkö = Pohjois-Suomessa aapasaita reunustava soistuva metsä.

¹⁰⁵ Ks. Reiners, Seppä & Vuorinen 2009.

ja sotkuisen oloinen luonto edes suojelemisen arvoinen? Yrjö Sepänmaan sanoin ”kauneus on vahva huolenpidon ja suojelun ponnin”.¹⁰⁶ Luonto ei kuitenkaan ole pelkästään kaunis ja harmoninen, se on myös ruma, sekava, tylsä ja luotaantyöntävä. Filosofin Kari Väyrynen toteaa, että ainoastaan tutkijoita kiinnostaa luonto sellaisena kuin se on, kaikessa moninaisuudessaan. Ihmiset eivät halua nähdä luonnon rumuutta ja raadollisuutta, joten luontoa kaupattaessa se usein muokataan meille sopivaan muotoon, mistä esimerkkinä Väyrynen mainitsee luontofilmit.¹⁰⁷

Filosofi Yuriko Saito on kiinnostunut rumien maisemien estetiikasta. Hän käyttää usein rumien maisemien esimerkkeinä soita, mutta oletan, että hän ei itse ajattele soiden olevan järjestään rumia, vaan hän noudattaa tässä vallalla olevia yleisiä käsityksiä soiden rumuudesta. Saiton mukaan vastahakoisuutemme ja kykenemättömyytemme löytää esteettisiä arvoja rumasta luonnosta, kuten soista, johtuu haluttomuudestamme voittaa vallalla olevat esteettiset kriteerit.¹⁰⁸ Saito puhuu luonnon kokemisen yhteydessä kuvallisesta pintatasosta, jolla hän viittaa visuaalisen rakenteen painottumiseen. Näkyvä pintataso on olennainen ja välttämätön elementti, mutta huomion kiinnittäminen vain siihen johtaa Saiton mukaan väärään käsitykseen luonnon esteettisestä arvosta. Lisäksi vain visuaalisuuteen painottuminen johtaa valikoivaan tarkasteluun ja kannustaa meitä huomioimaan vain tiettyjä maiseman piirteitä, mikä voi ekologisesti ajatellen aiheuttaa ongelmia. Esimerkkinä hän mainitsee Yhdysvaltojen kansallispuistojärjestelmän, joka alun perin luotiin ”säilyttämään suuria massoja viehättänyt läntisten osavaltioiden maisemien monumentaalinen uhkeus”. Vähemmän vaikuttaviksi katsotut alueet, vaikka ne olisivat olleet ekologisesti eheitä ympäristöjä, jäivät ilman suojelua ja altistuivat esimerkiksi kaivostoiminnalle.¹⁰⁹

Sittemmin Unescon maailmanperintöluetteloon liitetyn Floridassa sijaitsevan Evergladesin suon kansallispuistosuunnitelma koki tuolloin voimakasta vastustusta. Suolla ei katsottu olevan esteettisiä arvoja, eikä siinä näin ollen ollut mitään suojelemisen arvoista.¹¹⁰ Saiton mukaan ”monien ekologisten ongelmien esteettinen ulottuvuus nostaa yleistä tietoisuutta ja

¹⁰⁶ Sepänmaa 2014.

¹⁰⁷ Väyrynen 2009, 88.

¹⁰⁸ Saito 1999, 127.

¹⁰⁹ Saito 2007, 111–112.

¹¹⁰ Saito 1999, 122.

saa julkisen mielipiteen liikkeelle hyvin voimakkaalla ja tehokkaalla tavalla”. Mutta koska esteettiset kriteerit ovat perinteisiä, rumista kohteista, kuten kosteikoista, ei hänen mukaansa tule ihmisten ekologisia suosikkeja. Teoreettisesti Saito on sitä mieltä, että kehittääkseen huolehtivan ja rakastavan suhtautumisen myös rumia luonnonosia, kuten soita, kohtaan, ihmiset voisivat opiskella niiden ekologista merkitystä ilman, että heidän tarvitsisi kehittää esteettistä arvostusta. Mutta toisaalta hän on myös sitä mieltä, että koska kohteen esteettinen vetovoima vaikuttaa voimakkaasti suhtautumiseemme ja kohteeseen liittyvään toimintaamme, suomaiden esteettisen kokonaisvaltaisen ja aistimellisen kokemuksen arvostaminen ekologisen arvostuksen lisäksi synnyttää meissä voimakkaan kiihokkeen suojella niitä.¹¹¹

Suomessakaan suoluonnon ei ole katsottu täyttävän maisemaestetiikan vaatimuksia. Suomalaisen kansallistunteen nostattajiksi sopivat paremmin järvet, joet, metsät ja tunturit. Kun suota kuvattiin, se oli ihmisen ulottumattomissa olevaa villiä luontoa tummine ja upottavine vesineen.¹¹² Suokuvaukset liittyivät romanttiseen maisemäkäsitykseen. Se tarkoitti pelottavia, kammottavia ja jopa puistattavia aiheita: ”...ihmisen ulottumattomissa olevien koskemattomien luontoaarteiden kuvaamista alkuperäisessä villeydessään, tummien suovesien vuosituhantisiin salaisuuksiin vajoamista, eläytymistä kohtua muistuttavaan tilaan”.¹¹³ Suoluontoon on pitkään liitetty kielteisiä mielikuvia ja suohon on kohdistunut suoranaista vihaa. Suota määrittävät sanat *ruma, paha, pelottava, vaarallinen, epämääräinen, syrjäinen, outo, epämukava, hankalakulkuinen, synkkä, yksinäinen, luotaantyöntävä, selittämätön, arvoituksellinen, surumielinen, marginaalinen, uhkaava, kammottava, alakuloinen ja lohduton* eivät houkutelleet soille. Perinteentutkija Seppo Knuutila kirjoittaa suovihasta: ”Soita on raivattu, poltettu, aurattu jopa räjäytetty sellaisen vihan vallassa, jolla vastuksiin suhtaudutaan.”¹¹⁴

Suoluontoa vähättelevä, Lapissa usein käytetty kommentti ”onhan meillä täällä näitä rääseikköjä” ilmaisee negatiivista suhtautumista suoluontoon, ja antaa näin ikään kuin oikeuden sen turmelemiseen. Rumasta ei tarvitse piitata. Suohon on liitetty myös kuolema ja tuonpuoleisuus. Suo on koettu jonkinlaiseksi epäpaikaksi ja välitilaksi, elämän ja kuoleman

¹¹¹ Saito 1999, 126.

¹¹² Laurén 2008, 277.

¹¹³ Koskimies-Envall 1995, 108.

¹¹⁴ Knuutila 1999, 68.

välissä olevaksi epämääräiseksi ja epämukavaksi alueeksi. Knuuttilan mukaan suo on eräänlainen ”kolmas”, ei vettä eikä maata vaan molempia.¹¹⁵ Ympäristöestetiikasta 1960-luvulta lähtien artikkeleita kirjoittanut filosofi Ronald W. Hepburn ottaa kantaa suon ja kuoleman symboliseen yhteyteen. Hänen mukaansa soita tulisi ennemminkin pitää elämän ja elämän lähteiden symbolina, kosteus ja hedelmällisyys assosioituvat seksuaalisuuteemme, kohtuun ja synnytykseen.¹¹⁶ Hepburn toteaa myös, että suota koskeva kielenkäyttö näyttää olevan emotionaalisesti ladatumpaa kuin melkein minkään muun maisematyyppin kohdalla. Ja koska soita koskevat käsitykset kirjallisuudessa ja kulttuurissa ovat yleisesti olleet vahvasti kielteisiä, meillä on erityinen syy harjoittaa luovuuttamme (filosofeina, runoilijoina tai molempina) ja pyrkiä esittämään entistä myönteisimpiä arvostuksia ja tulkintoja soista.¹¹⁷

Hepburn nostaa soiden vakavan esteettisen arvostamisen pääkomponenteista ensimmäisenä esille välittömän aistimisen, joihin kuuluu näköhavainnot, äänet, hajut ja kosketus. Toisena on liike, joka voi olla sekä maisemassa tapahtuva (kuten edellä) tai huomioitsijan liikettä vuorovaikutuksessa maiseman kanssa. Kolmantena tulevat muut tekijät, kuten yksittäisten ärsykkeiden heikkeneminen, tyyneys, yksinäisyys, rakentamattomassa ja hyödyntämättömässä maisemassa koettu huojennuksen tunne sekä suuren ja pienen mittakaavan havaintojen yhdistelmät tai vaihtelut, kuten esteetön taivas ja suokasvit.¹¹⁸ Suon luotaantyöntävyys ja outous on vähitellen saanut rinnalleen myös suon alkuvoimaa ja aitoutta arvostavia mielikuvia. Suon yhteydessä puhutaan nykyisin myös hiljaisuudesta, rauhasta ja kauneudesta.

4.3 Koskematon luonto

Vaikuttavimmat esteettiset kokemukset olen kokenut luonnossa. Vaikka taiteen tekeminen on ammattini, sen tuottama esteettinen mielihyvä ei yllä luonnossa koettuihin haltioitumisen hetkiin. Luonnossa koen olevani sekä sisällä kokonaisvaltaisine aistihavaintoineni että ulkopuolella, jolloin huomioni kohteet ovat kauempana olevia näkymiä. Sepänmaa puhuu maiseman kohtaamisesta: ”Katsomme maisemaa, maisema katsoo meitä: maisema ja minä

¹¹⁵ Knuuttila 1999, 73.

¹¹⁶ Hepburn 1999, 206.

¹¹⁷ Hepburn 1999, 192.

¹¹⁸ Hepburn 1999, 202.

vastakkain, silmäkkäin, kasvotusten”. Samalla hän muistuttaa ihmisen vastuusta toteamalla osuvasti, että maiseman kasvot ovat kulttuurimme peilintarkka kuva ja viillot, ruhjeet, iskut ja lyönnit maisemassa merkitsevät sen karkeaa vahingoittamista.¹¹⁹ Maisemasta tai ympäröivän luonnon yksityiskohdista lumoutuminen on vaikuttanut ajatteluuni ja sen myötä elämän kaikille aloille, myös taiteelliseen työskentelyyni. Esteettisen kokemuksen vaikuttavuuteen liittyy vahvasti aika ja ihmisen toimien näkyvyys luonnonympäristössä. Minulle luonnossa on usein kauneinta se, missä ihmisen vaikutusta ei näy, missä voi kohdata koskemattomuuden. Mitä vähemmän näen edessäni aukeavassa maisemassa jälkiä ihmisen toiminnasta, sitä tyydyttyneempi ja kokonaisempi on tuntemukseni, ja sitä voimakkaampi on esteettisen mielihyvän kokemukseni.

Koskemattoman luonnon käsitettä voidaan tosin pitää myyttinä. Ympäristötoimittaja Ismo Tuorman mukaan harva hokema on niin paikkansa pitämätön ja suorastaan valheellinen. Koskemattomuus on kaukana Suomen luonnosta, sillä etenkin viime vuosisadan aikana alkuperäisluontoa on hakattu ja muokattu perusteellisesti.¹²⁰ Tuormaa viittaa vuonna 2015 julkaistuu Ympäristöministeriön Elite-työryhmän raporttiin *Elinympäristöjen tilan edistäminen Suomessa*. Sen mukaan tarkastelun kohteena olleiden suomalaisten elinympäristöjen tila on heikentynyt noin 60 % luonnontilaan verrattuna. Työryhmä esittää elinympäristöjen tilaa edistäviksi ja luonnon monimuotoisuutta turvaaviksi toimenpiteiksi suojelua, luonnonhoitoa ja ennallistamista.¹²¹ Soiden ja metsien ennallistaminen ja suojelualueiden perustaminen hyödyttää luonnon monimuotoisuutta ja hidastaa suomalaisen luonnon köyhtymistä. Suomea velvoittaa myös YK:n tavoite ennallistaa maailmanlaajuisesti vähintään 15 prosenttia heikentyneistä ekosysteemeistä vuoteen 2020 mennessä.¹²²

Koskematon luonto on joiltakin osin illuusio myös Viiankiaavalla, sielläkään ihmisen olemassaolon jälkiä ei pääse karkuun. Maisemassa on merkkejä kivikautisista peurakuopista, savottakämppien jäännöksiä 1920-luvulta, myllynkivi muistona Särkikosken myllystä, vuosina 2002–2003 valmistuneet retkeilyreitit pitkospuineen, luonto-opastustauluineen, kota- ja laavurakennelmineen, puuliitereineen, huusseineen ja lintutorneineen, entisöity lato

¹¹⁹ Sepänmaa 2014.

¹²⁰ Tuormaa 2016, 59.

¹²¹ Kotiaho, Kuusela, Nieminen & Päivinen 2015.

¹²² Tuormaa 2016, 59.

muistona heinänteosta aavan luonnonniityillä, Sakattilammen maatuvat veneen jäännökset, puihin ripustettuja telkän ja pikkulintujen pönttöjä, ajat sitten kaadettujen puiden kantoja, talvella hiihtäjien latuja ja moottorikelkkojen ajouria muuallakin kuin merkityllä moottorikelkkareitillä, kaivosyhtiön kairausreikien merkkitolppia ja horisontissa näkyvät Kersilön masto ja Joukhaisselän tuulivoimalat. Mutta on Viiankiaavalla mahdollisuus kokea myös luonnon koskemattomuutta, kun hieman poikkeaa pitkospuilta. Aapa on suuri ja kahdenkeskisille kohtaamisille luonnon kanssa löytyy hyvin paikkoja. Kun kulkee syvemmälle aavan kantaviin osiin, vaikka Sakattikummun tai Petäjäsaaren puiden siimekseen, tai kun lipuu kanootilla suojelualueen itärajalta kulkevaa Alajokea tai istuu mättäällä alueen pohjoispäässä sijaitsevalla Tirroaavan kohosuolla, voi kokea maailman ja itsen ykseyttä.

4.4 Esteettinen kokemus ja elämys

*"...Vihreäharsoinen haltiatar sanoi:
Kauneinta on suo.
Sitä ei voi selittää.
Liukukaa kerran veneessä
mustaa suojokea,
kun taivas on himmeän sininen,
ja kuu paistaa,
ja suosta nousee usvaa
ja väkevän pursun lemua"*¹²³

Luonnossa olen keskellä jotakin, jonka voin määrittää esteettiseksi kohtaamiseksi. Esteettisen kokemiseni vahvuuteen vaikuttaa koko aikaisempi elämäni, aikaisemmat luontokokemukset, tietoni suosta ja sen ekologiasta, sen hetkinen mielentilani, tunteukset, aistimukset, suon olosuhteet ja säätila, vallitseva vuorokauden- ja vuodenaika ja myös se, minkälaisen tiedon ja minkäläisten arvojen kautta katson ja koen maisemaa. Filosofi Juha Varto tarkastelee kokemusta nimenomaan yksittäisenä tapahtumana. Varton mukaan ei ole olemassa mitään tapaa, millä voisi kokea samaa kuin joku toinen, vaikka kokemisen kuvaamiseen löytyykin keinoja. Kokemus on tapahtumana yksittäinen ilmiö ajassa ja tilassa, se on sidottu paikkaan ja kokevaan yksilöön.¹²⁴ Sepänmaa kiteyttää, että estetiikassa on olennaista juuri ihmisen ja kohteen suhde, se miten kohde vaikuttaa ihmiseen, millaisen kokemuksen ja elämyksen se

¹²³ Vala 1945, 69.

¹²⁴ Varto 2005, 15.

tuottaa. Sama kohde voidaan havaita eri tavoin erilaisissa mielentiloissa, ja jokainen myös ilmaisee sen omalla tavallaan.¹²⁵

Kohtaamisen intensiivisyydestä riippuu se, nimeänpö tapahtuman esteettiseksi kokemukseksi vai esteettiseksi elämykseksi. Kokemuksesta ja elämyksestä puhutaan sekä samassa merkityksessä että toisistaan eroavina tapahtumina. Itse erotan ne toisistaan tapahtuman merkityksellisuuden mukaan. Tässä tutkielmassa käytän yleisesti kokemus-termiä puhuessani omista luontokokemuksistani Viiankiaavalla, elämyksestä puhun silloin, kun kysymyksessä on erityisen vahva ja intensiivinen kokemus. Luontoelämyksellä tarkoitan nimenomaan syvällistä henkilökohtaista esteettistä elämystä, en elämysteollisuuden kaupallista luontoon liitettyä tuotetta. Elämysteollisuudessa luontoelämys liittyy yleensä jonkin asian tekemiseen ja ne ovat usein nopeatempoisia. Väyrynen viittaa filosofi Martin Heideggerin näkemyksiin elämysten syvällisistä filosofisista merkityksistä. Nopeasti kulutettavat elämykset tulisi erottaa varsinaisista, johonkin oleelliseen viittaavista syvällisistä elämyksistä. Heidegger kritisoi voimakkaasti koko ihmiskäsitystä muuttavaa elämisyhteiskuntaa. Elämysten kiihkeässä virrassa todella pysäyttäviä, filosofisen ihmettelyn ja syventymisen hetkiä ei tule.¹²⁶

Elämyksen käsitettä tutkinut filosofi Konrad Cramer kuvaa elämystä välittömästi itse koetuksi, kestäväksi ja erityisen merkitykselliseksi kokemukseksi koko inhimillisen olemassaolon kannalta. Elämyksen koko sisältöä on mahdotonta selittää tyhjentävän rationaalisesti, koska elämyksessä on jotakin aavistuksenomaista.¹²⁷ Sanallistamisen vaikeus on siis läsnä myös elämyksestä kerrottaessa. Väyrysen mukaan elämys voi olla myös eettistä harkintaa herättelevä kokemus. Elämys motivoi, herättää ja vahvistaa moraalista toimintaa. Fenomenologisesta näkökulmasta kirjoittaneen psykologi Juha Perttulan mukaan fenomenologinen teoria ei perinteisesti käytä elämyksen käsitettä, mutta hän on omassa ajattelussaan päätenyt seuraavaan elämyksen määrittelyyn: ”Elämys on mikä tahansa persoonalle itselleen erityisen tärkeä kokemus.” Perttulan mukaan elämyksen kriteeri ei ole sisällöllinen, vaan kokemuksen persoonakohtainen tärkeys.¹²⁸

¹²⁵ Sepänmaa 2014.

¹²⁶ Väyrynen 2009, 76.

¹²⁷ Väyrynen 2009, 80.

¹²⁸ Perttula 2009, 117.

Persoonalle tärkeistä kokemuksista puhuessaan Perttula ottaa avuksi psykologi ja filosofi Lauri Rauhalan näkemyksen erottaa toisistaan psyykkinen ja henkinen elämyksellisyys kahdeksi erilaiseksi muodoksi, joiden keskeinen ero liittyy itsetiedostukseen. Rauhalan mukaan psyykkisessä tajunnallisessa toiminnassa ei ole itsetiedostusta, mutta henkiseen tajunnalliseen toimintaan se sisältyy aina. Itsetiedostus on omaan persoonaan, sen asemaan ja tehtävään omassa elämässä kohdistuvaa tiedostamista. Itsetiedostus tuo myös valokeilaan kokemukset, jotka ”sulkeutuvat aluksi vain kokevan ihmisen maailmankuvaan”. Perttulan mukaan itsetietoisuuden idea sisältyy kokemuksen erityiseen persoonakohtaiseen tärkeyteen. Hän ehdottaa myös, että ”persoonaa erityisellä tavalla kehittävien kokemusten juuri on tällaisissa kokemuksissa”. Persoonaa kehittävä kokemus ilmentää mikä elämässä on oikein ja tavoittelemisen arvoista, ja se sisältää Perttulan mukaan toimintaan usuttavaa voimaa. Sitä hän kuvaa yksilöksi eheytyminen eettiseksi perustaksi, joka persoonaa kehittämissä kokemuksissa sisältyy kokemuksen elämykselliseen luonteeseen.¹²⁹

Filosofi Monroe Curtis Beardsley luonnehtii esteettistä elämystä neljän ulottuvuuden kautta. Estetiikasta kirjoittanut Jyri Vuorinen mainitsee Beardsleyn seuraavan melko pitkälle filosofi John Deweyn tapaa erottaa elämys pelkästä kokemuksesta. Beardsley tutki estetiikkaa lähinnä taiteen kautta, mutta ei silti rajannut esteettistä elämystä pelkästään taidetta koskevaksi. Hänen luonnehdintansa esteettisestä elämyksestä ovat: 1) huomio kohdistuu kiinteästi kohteeseen ja sen havaittaviin ominaisuuksiin tai merkityksen osatekijöihin, 2) kokemus on intensiivinen ja kokemukseen liittyvä tunne on niin voimakas, että huomio pysyy kohteessa, 3) kokemuksen osatekijät liittyvät toisiinsa synnyttäen tunteen jatkuvuudesta sekä 4) kokemuksen osatekijät täydentävät toisiaan ja elämys eroaa omaksi yksikökseen kokemusten jatkuvassa virrassa.¹³⁰

Subjektin roolia esteettisessä kokemuksesta on kuitenkin myös kritisoitu. Kirjallisuustieteen ja estetiikan professori Eino Krohn tarjosi jo 1900-luvun puolivälissä vaihtoehdoksi arvoobjektivismia. Asiat eivät ole arvokkaita vain siksi että joku niitä arvostaa, vaan myös siksi, että niillä on jokin arvo itsessään. Esteettinen elämys ei ole pelkkää subjektikeskeistä tunnekokemista vaan se on syvälinen todellisuuskokemus. Krohnin mukaan kohteen

¹²⁹ Perttula 2009, 119–121.

¹³⁰ Vuorinen 1993, 378.

todellinen arvo tavoitetaan esteettisessä elämyksessä, jolloin se koetaan tavallista arvokkaammaksi ja todellisemmaksi.¹³¹ Arvofilosofiassa arvo-objektivismin käsitteellä tarkoitetaan sitä, että arvot ovat yleispäteviä ja oikeista arvoista voidaan saavuttaa yksimielisyys. Arvot eivät ole millään tavalla riippuvaisia arvottavista subjekteista tai heidän näkemyksistään. Arvosubjektivistisen teorian mukaan arvot eivät ole objektiivisia totuuksia, eikä ole olemassa subjektista eli arvottajasta riippumattomia arvoja. Arvot ovat yksilön henkilökohtaisia näkemyksiä siitä, mitä kukin pitää arvokkaana.¹³²

Arvot motivoivat ihmisten toimintaa ja omat henkilökohtaiset arvoni ovat olleet vaikuttamassa myös *Suojeltu aapa* -hankkeen syntyyn. Subjektiiivisten kokemusteni kautta arvotan Viiankiaapaa omista lähtökohdistani käsin, mutta Viiankiaapaa kokonaisuutena katson sekä arvosubjektivismiin että arvo-objektivismiin kautta. Viiankiaavalla on myös minusta ja näkemyksistäni riippumaton oma arvonsa, itseisarvo, jota käsitettä avaan luvussa 5.1. Subjektiiiviset kokemukseni Viiankiaavalla ovat useimmiten esteettisiä kokemuksia ja harvemmin esteettisiä elämyksiä. Kokemus ja elämys erottuvat toisistaan intensiivisyydellään. Esteettinen kokemus tuntuu mukavalta ja aiheuttaa minussa levollista mielihyvää, kun taas esteettinen elämys vaikuttaa voimakkaammin ja tuntuu henkilökohtaisemmalta ja merkityksellisemmältä. Se tuntuu irrottavan minut todellisuudesta ja ajasta, mutta aiheuttaa samalla voimakkaan läsnäolon kokemuksen. Esteettisen elämyksen muistaa koko elämänsä ja se voi vaikuttaa niin syvästi, että ihmisen koko maailmankuva muuttuu. Esteettinen elämys on hurmioitumista ja lumoutumista. Tunnen sulautuvani yhteen ympäröivän luonnon ja koko maailman kanssa, kokemuksessa on hyvin paljon samaa kuin pyhyiden kokemuksen määritelmässä.

4.5 Pyhyiden kosketus

Luonnossa koettu esteettinen kokemus voi olla myös henkinen kokemus, joillekin jopa uskonnollinen kokemus. Esseisti, runoilija ja filosofi Ralph Waldo Emerson kirjoittaa esseessään *Nature* (1836), että korkeamman, henkisen elementin läsnäolo on olennaista luonnon kauneuden täydellistymiselle. Luonto ei ole vain tieteen, tutkimuksen ja hyödyn

¹³¹ Krohn 1965, 74.

¹³² Ks. Tieteen termipankki: arvofilosofia, arvosubjektivismi ja arvo-objektivismi.

kenttä, vaan myös ihmisen ja luonnon henkisen yhteyden ilmentymä.¹³³ Estetiikkaa tutkinut Aarne Kinnunen vertaa esteettistä elämystä uskonnolliseen kokemukseen. Hänen mukaansa kokemukset eivät juuri eroa toisistaan, molemmissa ilmaistaan samalla kertaa tunne ja henkilön maailmankuva. Positiivisen tunnekokemuksen voi nimetä uskonnolliseksi (armon) kokemukseksi tai esteettiseksi (kauneuden) kokemukseksi.¹³⁴

Pauliina Kainulainen on kirjoittanut lumon ja pyhyiden tajusta toimittamassaan kirjassa *Pyhän kosketus luonnossa* (2007). Valistuksen ajalta peräisin oleva järjen valta-asema ihmisen ja luonnon välisissä kohtaamisissa vaatii uudelleen arviointia. Kainulaisen mukaan pelkkä järki on liian kapea osa ihmisyyttä, ihminen nälkiintyy ilman tunnetta ja lumoutumista. Myös lisääntynyt ihmisen ahneus luonnonvarojen kuluttamisessa tarvitsee pyhyiden tajun palauttamista ihmisen ja luomakunnan väliseen suhteeseen. Pyhyiden tajuun liittyy kyky aistia kauneutta ja ihmetellä, samoin tietty koskemattomuuden ja kunnioituksen vaatimus, mikä rajoittaa ihmisen oikeutta kajota maahan, veteen, puihin ja eläimiin.¹³⁵ Me elämme tällä hetkellä tilanteessa, jossa meillä on runsaasti tietoa ympäristöongelmista, mutta tieto ei saa aikaan olennaisia muutoksia. Kainulainen jatkaa pohtimalla, että ongelma voi olla tiedon luonteessa, sen järkikeskeisyydessä ja erikoistuneisuudessa. Hänen mukaansa ekofeministinen ajattelu ja kristillisen mystiikan perinne tarjoavat kokonaisvaltaisempia tietämisen tapoja, jotka liikuttavat sekä ihmisen tunnetta että järkeä ja saavat siten ihmisen liikkeelle.¹³⁶ Ekologisesti sensitiivisellä mystiikalla on myös eettisiä ulottuvuuksia, ”sillä jos taju ihmisen syvästä yhteenkuuluvuudesta kaiken luodun kanssa läpäisee kulttuurimme, se sysää etsimään keinoja varjella konkreettisesti luomakunnan koskemattomuutta ja monimuotoisuutta.”¹³⁷ Voimakkaalla luontokokemuksella, määrittelee sen sitten esteettiseksi elämykseksi tai pyhyiden kosketukseksi, voi olla käänteentekevä vaikutus ihmisen ajatteluun. Parhaimmillaan kokemus avaa silmät ja herättää ihmisen toimimaan luonnon puolesta.

¹³³ Ks. Emerson 2002 (1836).

¹³⁴ Kinnunen 1990, 108.

¹³⁵ Kainulainen 2007, 168–169.

¹³⁶ Kainulainen 2007, 179.

¹³⁷ Kainulainen 2007, 171, 179.

5 Huolenpitoa luonnosta

5.1 Ihmiskeskeisyys ja luontokeskeisyys

Ympäristöetiikka on ympäristöfilosofian ja etiikan osa-alue, joka käsittelee ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen liittyviä moraalisia kysymyksiä, kuten luonnon arvoa ja ihmisen oikeutta hyödyntää luontoa. Yrjö Sepänmaan mukaan maiseman ja ympäristön kohtaamisen luonne on ihannetapauksessa sama kuin ihmistenvälisessä hyvässä käytöksessä, sivistyneessä kohtaamisessa. Kysymys on eettisistä periaatteista, joilla on myös esteettinen luonne. Näille ajatuksille pohjautuu myös Sepänmaan kehittämä ”esteettinen ympäristösivistys”, jonka taustalla on aatteellinen humanismi, humanistinen manifesti. Sepänmaan mukaan ihmisen ja luonnon välille tarvitaan vuorovaikutus ja keskinäinen riippuvuus, symbioosi. Luonto on meille hyödyksi ja se huoltaa meitä, meidän puolestaan täytyy pitää huolta luonnosta, jotta se säilyisi elinvoimaisena ja pystyisi täyttämään tehtävänsä.¹³⁸

1990-luvulla keskusteluun tullut ekosysteemipalveluiden käsite tarkoittaa kaikkia ihmisen luonnosta saamia aineellisia ja aineettomia hyötyjä. Ne voivat olla luonnonvaroja kuten ravintokasveja ja puuta, tai toimintaa, kuten pohjaveden puhdistumista ja varastoitumista.¹³⁹ Sepänmaa pitää tärkeänä kysymystä siitä, millä tavalla luonto palvelee meitä ja miten me palvelemme luontoa, vaikka kertookin vierastavansa palvelu-termiä siihen sisältyvän eriarvoisuuden vivahteen takia. Ihmisen ei tulisi olla luonnon herra eikä myöskään palvelija, vaan tasavertainen kumppani. Molemmat hyötyvät yhteistyösuhteesta, mutta se edellyttää toisen osapuolen itseisarvoista kunnioittamista. Ekosysteemipalveluiden taustalla on Sepänmaan mukaan ajatus ihmisen ja luonnon symbioosista.¹⁴⁰ Ekosysteemipalveluiden käytön ei tulisi ylittää luonnon kestävyyskykyä, mutta näin on kuitenkin jo tapahtumassa. Maailman ekosysteemien arvioinnin (*Millennium Ecosystem Assessment*, 2005) mukaan lähes kaksi kolmannesta kaikista maailman ekosysteemipalveluista on vahingoittunut jossain määrin tai niitä käytetään kestäättömästi.¹⁴¹

¹³⁸ Sepänmaa 2014.

¹³⁹ Suomen Luonnonsuojeluliitto. Ekosysteemipalvelut.

¹⁴⁰ Sepänmaa 2014.

¹⁴¹ Rannikko & Määttä 2010, 12.

Sepänmaan luonnonsuojelullisessa näkemyksessä on mielestäni piirteitä sekä *antroposentrismistä* että *biosentrismistä*, luonnon merkitys tunnustetaan ja luonnon itseisarvo tunnustetaan, mutta luonnon suojeleminen nähdään ennen kaikkea ihmisen suojeluna. Antroposentrinen eli ihmiskeskeinen näkemys perustelee ympäristönsuojelua nimenomaan ihmisen tarpeista ja hyvinvoinnista käsin. Antroposentrisen näkemyksen mukaan ihmisen tarpeet ja hyvinvointi menevät muun luonnon hyvinvoinnin edelle ja ainoastaan ihmisellä katsotaan olevan itseisarvo. Ihmisellä on oikeus hyödyntää luonnon resursseja, ja luonto on otettava huomioon vain ihmisen itsensä takia. Ympäristön suojelua perustellaan usein antroposentrisestä näkökulmasta, koska luonnon hyvinvointi on välttämätön ehto myös ihmisen hyvinvoinnille ja koko lajin olemassaololle. Luonto on ihmiselle tärkeä biologisesti, taloudellisesti ja esteettisesti, ja ympäristön vahingoittaminen voi vahingoittaa myös ihmistä.¹⁴² Ihmisen vaikutus planeettaamme ja sitä kautta luonnon monimuotoisuuden nopea väheneminen sekä paikallisesti että maailmanlaajuisesti, on saanut monen tutkijan ajattelemaan aikaamme uutena geologisena ajanjaksona, *antroposeeninä*.¹⁴³ Käsitteellä tarkoitetaan teollistumisen myötä alkanutta ihmisen toiminnan voimakasta ja havaittavaa vaikutusta ympäristöön. Ajanjaksoon voidaan liittää myös kuudes massasukupuutto.¹⁴⁴

Antroposentrismin vastakohtana käytetään yleensä biosentrismin käsitettä, mutta keskusteluun on tullut myös *non-antroposentrismin* (luontokeskeinen) käsite, jonka katsotaan jakaantuvan biosentrismiin (elämäkeskeinen) ja *ekosentrismiin* (ekosysteemikeskeinen). Biosentrisen näkemyksen mukaan kaikilla elävillä olennoilla on itseisarvo. Ihmisellä ei siis ole suurempaa arvoa muihin eläviin olentoihin nähden, se on vain yksi laji muiden lajien joukossa. Näkemys painottaa ihmisten ja eläinten samankaltaisia piirteitä, kuten kykyä tuntea kipua ja tuskaa. Ekosentrisessä ajattelussa korostuu koko ekosysteemin hyvinvointi ja se nostaa esille luonnon kauneuden, eheyden ja monimuotoisuuden arvoja.¹⁴⁵ Luontokeskeisen etiikan näkökulmasta luonto on sinällään arvokas, eikä arvo ole riippuvainen siitä, miten hyvin se hyödyttää ihmistä ja hänen pyrkimyksiään. Koska luonnolla on itseisarvo, ihmisillä on moraalisia velvollisuuksia sitä kohtaan. Luonnonsuojelu non-antroposentrisestä

¹⁴² Vilka 2003, 37.

¹⁴³ Hanski 2016, 10.

¹⁴⁴ Hanski 2016, 160.

¹⁴⁵ Vilka 2003, 107.

näkökulmasta tarkoittaa luonnon suojelua luonnon itsensä vuoksi, ei ihmisen sille antamien arvojen tai ihmiselle koituvan hyödyn vuoksi.¹⁴⁶

Ihmis- ja luontokeskeisen etiikan tärkeä ero on käsitys luonnon arvosta. Arvot voidaan erotella itseisarvoihin ja välinearvoihin. Itseisarvoiset ovat arvokkaita omana itsenään, kun taas välinearvoiset objektit ovat arvokkaita välillisesti eli niillä tavoitellaan jotakin vielä arvokkaampaa. Monien filosofien mielestä jako itseisarvoihin ja välinearvoihin on ongelmallinen, ja ratkaisua haetaan jostakin näiden kahden väliltä. Ympäristöfilosofi Markku Oksanen mukaan nämä välimaastossa olevat kannat ovat pohjimmiltaan ihmiskeskeisiä: ”– – niiden mukaan arvojen olemassaolo riippuu ihmisestä, mutta niissä korostetaan luonnon kukoistamisen ei-välineellistä merkitystä ihmisille”. Oksanen viittaa tässä filosofi John O’Neillin ajatukseen, että ihmisen tulee tunnustaa elollisten olentojen arvo itsenään, vaikka niillä ei ole sellaista itseisarvoa, joka olisi arvottajasta riippumatonta. O’Neillin mukaan onnistuneeseen ihmiselämään kuuluu luonnon itseisarvon tunnustaminen ja siihen liittyvä huolenpito.¹⁴⁷

Filosofi Bryan G. Norton on puolestaan kehittänyt hypoteesia, jossa ei ole lainkaan tarpeen käyttää luonnon itseisarvon käsitettä. Hänen mukaansa ihmisen etu ja luonnon etu ovat yhteneväiset. Yhteneväisyshypoteesin eli konvergenssihypoteesin (*the convergence hypothesis*) ajatuksen mukaan ”ne toimintamallit, jotka palvelevat ihmislajin etua sekä kokonaisuutena että pitkällä aikavälillä, palvelevat myös luonnon ’etua’ ja päinvastoin”. Hypoteesin perusajatus on, että ”mitään kestävää inhimillistä arvoa ei voida suojella suojelematta sitä kontekstia, jossa se on syntynyt”. Tästä seuraa Nortonin mukaan se, että luontokeskeisiin arvoihin ei tarvitse vedota luonnon suojelemiseksi, koska niitä ei tarvita. On turha kiistellä luonnon arvon kysymyksestä, koska tavoite antroposentrisessä ja non-antroposentrisessä näkemyksessä on kuitenkin kaikilla sama.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Vilka 2003, 38.

¹⁴⁷ Oksanen 2012, 168.

¹⁴⁸ Oksanen 2012, 165.

5.2 Tiedon merkitys luonnon esteettisessä kokemisessa

Monimuotoisuudessaan ja moninaisuudessaan aapasuo on avannut ajatteluni. Olen aikaisemmin helposti mystifioinut ja romantisoinut luontoa ja luontokokemuksiani, mutta aapa on opettanut minua näkemään ja kokemaan suota myös realistisesti ja katsomaan aapaa luonnontieteellisenkin katseen kautta. Luonnontieteellinen tieto esteettisen arvostamisen perustana alkoi saada jalansijaa Yhdysvalloissa 1800-luvun puolen välin jälkeen etenkin Ralph Waldo Emersonin ja Henry David Thoreaun luontokirjoitusten pohjalta. Keskeisiä hahmoja oli myös kirjailija ja luonnontutkija John Muir, joka oli ensimmäisiä ns. positiivisen estetiikan määrittelijöitä. Muirin mukaan luonto on kaikissa muodoissaan ja lähtökohtaisesti kaunis, ja vain ihmisen aikaansaamat muutokset tekevät siitä vähemmän kauniin.¹⁴⁹ Kun suot muille olivat ”kuoleman henki”, Muirille ne olivat elämän varastoja (*reservoirs of life*), toteaa Muirin elämäkerran kirjoittaja.¹⁵⁰

Ympäristöestetiikalla on länsimaisessa ajattelussa jo pitkä perinne, mutta Ronald W. Hepburnin artikkeli *Nykyajan estetiikka ja luonnonkauneuden laiminlyönti* vuodelta 1966 pidetään kuitenkin yhtenä tärkeänä tekijänä ympäristöestetiikan kehittymisessä omaksi osa-alueekseen. Luonnon esteettisen kokemisen erityispiirteiden analyysissään Hepburn on osoittanut kaksi tutkimuksen päälinjaa, toinen on tietoon ja erityisesti luonnontietoon perustuva näkemys ja toinen tietoon kriittisesti suhtautuva näkemys, joka painottaa kokemuksen, mielikuvituksen ja tunteiden merkitystä. Suuntauksista käytetään yleisesti nimityksiä tietoperustainen ja ei-tietoperustainen tutkimuslinja, joita myös itse käytän tässä tutkimuksessa. Muita nimityksiä samalle asialle ovat tietoperustainen – imaginatiivinen (*cognitive – imaginative*), käsitteellinen – ei-käsitteellinen (*conceptual – non-conceptual*) ja kerrottu – eletty (*narrative – ambient*).¹⁵¹

Tietoperustaisen ympäristöestetiikan, myös ekologisiksi estetiikaksi nimitetyn näkemyksen mukaan luonnontieteellisellä tiedolla (luonnonhistoria, luonnon prosessit) on keskeinen rooli luonnon esteettisessä tarkastelussa. Kun tuntee ekosysteemin toiminnan, on luonnon esteettinen kokeminen rikkaampaa. Tunnetuimpia ja jyrkimpiä tietoperustaisen suuntauksen

¹⁴⁹ Kummala 2012.

¹⁵⁰ Hepburn 1999, 197.

¹⁵¹ Kummala 2012.

kannattajia ovat Allen Carlson ja Holmes Rolston. Myös Sepänmaa nostaa tiedon, erityisesti luonnontieteellisen tiedon, ympäristön esteettisen tarkastelun ytimeen. Vähän loivempaa lähestymistapaa ovat kehittäneet Yuriko Saito¹⁵² ja Marcia Muelder Eaton. Saito korostaa maiseman kauneuden ja tieteellisen tiedon lisäksi myös kulttuurisidonnaisen tiedon, tradition ja myyttien merkitystä. Meidän tulisi huomioida luonnon kertomat monenlaiset tarinat: ”Luonnon oikeanlaiseen esteettiseen tajuamiseen täytyy sisältyä moraalinen kyky kunnioittaa luontoa ja tunnustaa, että sillä on oma, meidän läsnäolostamme erillinen todellisuutensa ja oma tarinansa kerrottavanaan”.¹⁵³ Eaton puolestaan mainitsee mielikuvituksen tärkeän roolin luonnontieteellisen tiedon rinnalla.¹⁵⁴ Mielikuvituksen täytyy perustua vankkaan ekologiseen tietämykseen, joka sekoittuu siihen, ohjaa ja rikastaa sitä. Fiktio täytyy astua faktan palvelukseen.¹⁵⁵

Ei-tietoperustainen ympäristöestetiikan puolustajat eivät täysin kumoa tiedon merkitystä ympäristön esteettisessä tarkastelussa, mutta katsovat että ympäristön arvottaminen ja esteettinen kokemus eivät voi kuitenkaan olla tiedosta riippuvaisia. Heidän mukaansa tieto voi olla kokijan ja ympäristön välissä ja siten jättää kokijan ja kohteen välisen suhteen etäiseksi. Lisäksi esteettisessä ympäristökokemuksessa välttämättömät moniaistisuus ja ruumiillisuus voivat unohtua. Tunnetuin ei-tietoperustaisen suuntauksen edustaja on filosofi ja ympäristöestetiikasta kirjoittanut Arnold Berleant, jonka ajattelun taustalla vaikuttavat filosofien Maurice Merleau-Pontyn ja John Deweyn näkemykset. Berleant korostaa nimenomaan moniaistista, ruumiillista läsnäoloa, jossa ”me kokijoina sulaudumme ympäristön kanssa, olemme aistimellisesti täysin uppoutuneita ympäristöön ja siten itse asiassa samaa jatkumoa sen kanssa”. Muita suuntauksen edustajia ovat Cheryl Foster ja Pauline von Bonsdorff, jotka molemmat korostavat eri aistialueiden ja ruumiillisuuden merkitystä. Eroa tietoperustaiseen suuntaukseen haetaan myös mielikuvituksen roolin korostamisella. Hepburnin mukaan keskeistä luonnon kokemisessa kauniiksi ovat sen tarjoamat ärsykkeet mielikuvituksellemme. Taide ei hänen mukaansa kykene tarjoamaan samanlaisia kokemuskokemuksia kuin luonto. Mielikuvituksen roolia ovat tutkineet myös Marcia

¹⁵² Ks. Saiton ajatuksia myös luvussa 4.2 Ruma ja kaunis suo.

¹⁵³ Saito 2007, 123.

¹⁵⁴ Kummala 2012.

¹⁵⁵ Eaton 2003, 98–99.

Muelder Eaton ja Emily Brady. Tiedon merkitykseen ympäristön esteettisessä tarkastelussa Bardy suhtautuu positiivisesti, joskaan ei pidä sitä välttämättömänä.¹⁵⁶

Ympäristön esteettisen tarkastelun jakaminen tietoperustaiseen ja ei-tietoperustaiseen suuntaukseen on saanut minut pohtimaan, vaikuttaako omaksumani luonnontieteellinen tieto esteettisen kokemukseni luonteeseen ja vahvistaako tieto tietyn suotyypin harvinaisuudesta tai jonkin kasvi- tai eläinlajin uhanalaisuudesta kokemustani? Käsitelmäni mukaan tieto lisää esteettisen kokemuksen intensiteettiä, joka voi osaltaan johtua myös kokijan taustasta ja siitä kuinka paljon kokija arvostaa tietoa. Oma suhtautumiseni tiedon merkitykseen esteettisessä kokemuksessa on lähellä Saiton ja Eatonin näkemyksiä, mutta allekirjoitan myös Berleantin näkemykset moniaistisesta läsnäolosta. Tietopohjainen esteettinen kokemus voi merkittävästi vaikuttaa siihen, miten me arvotamme luontoa, mutta tiedon ohella tilaa pitää olla myös myyteille, traditiolle, mielikuvitukselle ja moniaistiselle kohtaamiselle. Kuvataiteilijoilla kyky kuvitella on oleellinen osa työskentelyä ja samaa kykyä voin käyttää kohtaamisissa luonnon kanssa. Sillanrakentajia ääripäiden välillä tarvitaan sekä esteettisissä että varsinkin eettisissä näkemyksissä, mikäli me ajattelemme ihmislajin olevan säilymisen arvoinen. Meidän olemassaolomme perusta on ekosysteemin hyvinvointi.

5.3 Kokemusten välittämää tietoa

Tieteen piirissä jonkin oletuksen oikeellisuutta testataan toistamalla, mutta kokemuksen henkilökohtaisuuteen ja ainutkertaisuuteen perustuen kokemusta ei voi samanlaisena toistaa. Tieteenfilosofiassa on suhtauduttu vaihdellen ja usein suorastaan torjuvasti aistimaailman kykyyn tuottaa tietoa. Ainakaan suoraan aistimusten välityksellä tietoa ei voi hankkia, vaan siihen tarvitaan ihmisen mielen prosessointia. Kokemukset syntyvät kuitenkin aistimusten välityksellä, voisivatko ne siis tuottaa tietoa, pohtii Pirkko Anttila. Filosofit Tere Vadénin mukaan luonnontieteiden taustalla olevista ismeistä mikään ei viittaa siihen, että kokemusta universaalina, mitattavissa olevana edes olisi olemassa. Luonnontieteiden objektivistisen tiedenäkömysten mukaan tieteellinen kokemus pitää pystyä toistamaan, jotta sen oikeellisuus

¹⁵⁶ Kummala 2012.

voidaan testata. Näin ollen luonnontiede on täysin kykenemätön selittämään kokemuksen syntyä ja luonnetta.¹⁵⁷

Tieteenfilosofi Karl Popperin pyrkimys erottaa tiede epätieteestä lähtee siitä, että tieteellinen teoria pitää aina olla falsifioitavissa eli osoitettavissa havaintojen avulla vääräksi ollakseen tiedettä. Näin ollen ainutlaatuiset ja toistumattomat kokemukset eivät voi olla osa tiedettä, koska väitteitä, joita ei voida falsifioida, ei voi pitää tieteellisinä. Popperin vaatimus falsifioinnista on herättänyt myös vastustusta. Tämä koskee muun muassa luonnontieteitä (esim. alkuräjähdyksen ja evoluutioteoria) ja taiteellista tutkimusta. Esimerkiksi Hannula ym. kyseenalaistavat taiteellisesta tutkimuksesta kirjoittaessaan Popperin tiukan linjauksen ja toteavat, että vaikka ainutkertainen taiteellinen kokemus ei olekaan yhteismitallistettavissa, se voi silti olla yhteisesti pohdittavissa ja tuotavissa esille merkityksellisessä ilmaisussa.¹⁵⁸

Humanistisissa tieteissä kokemuksella katsotaan olevan tiedollinen ulottuvuus. Oma toimintaa ja omia henkilökohtaisia kokemuksia ja tunteita tarkastelemalla ja arvioimalla (reflektio) voidaan tuottaa tietoa. Reflektointia voidaan harjoitella ja kehittää. Tavoitteena on tietoinen ja entistä syvempi ymmärtäminen sekä uusien näkökulmien löytäminen.¹⁵⁹ Nykysosiologian keskeisellä refleksiivisyyden käsitteellä kuvataan ihmisen kykyä kohdata oma itsensä, tarkastella omia arvojaan ja arvostuksiaan. Reflektiivisyyden ja refleksiivisyyden käsitteet erotetaan yleensä toisistaan, sosiologi Margaret Archerin mukaan refleksiivisyyden erottaa reflektiivisyydestä edellisen ”itseä viittaava luonne”. Raja on kuitenkin häilyvä, ja ihmiset liikkuvat edestakaisin näiden kahden välillä.¹⁶⁰ Archerin näkemykset refleksiivisyyden merkityksestä ja vaikutuksesta yksilön koko elämään, jopa elämänuraa myöten, tuntuvat itselleni läheisiltä sekä taiteilijana että *Suojeltu aapa* -hankkeen näkökulmasta. Archerin mukaan ”refleksiivisyytensä ansiosta ihmiset pystyvät käymään sisäisiä keskusteluja (*internal conversations*), pohtimaan itselleen olennaisia huolenaiheita ja sitoumuksiaan (*concerns*) ja muodostamaan näihin perustuvia toiminnallisia projekteja

¹⁵⁷ Anttila 2005, 77.

¹⁵⁸ Hannula, Suoranta & Vadén 2003, 38–39; Anttila 2005, 110–115.

¹⁵⁹ Anttila 2005, 416.

¹⁶⁰ Tapola-Haapala 2011, 23. Maria Tapola-Haapala on väitöstutkimuksessaan tutkinut sosiaalityön erikoistumiskoulutusta Archerin teorian valossa.

(*agential projects*)”.¹⁶¹ Archer määrittelee refleksiivisyyden ”mentaalisen kyvyn säännölliseksi harjoittamiseksi”. Hän pitää ihmisen refleksiivisyyttä olennaisena yksilön toimijuuden lähtökohtana: ihminen voi omalla toiminnallaan uusintaa tai muuttaa vallitsevia rakenteita.¹⁶² Se, mitä ihmiset pitävät elämässään tärkeänä, muotoutuu ihmisten itsensä kanssa käymien ”sisäisten keskustelujen” kautta. Nämä keskustelut muokkaavat ihmisen ”perimmäisiä sitoumuksia”, joihin liittyvät keskeisesti myös tunteet. Perimmäisten sitoumusten lähtökohta on se, mistä ihminen välittää ja mitä pitää tärkeänä. Toiminnallisten projektien muodostumisessa sisäisellä keskustelulla on olennainen osa: ihminen muodostaa sisäisessä todellisuudessaan toiminnallisia projekteja sen pohjalta, mikä on hänelle tärkeää, ja se johtaa hänet tiettyihin valintoihin käytännöllisessä toiminnassa.¹⁶³

Reflektio ja refleksio kulkevat taiteellisessa työskentelyssäni käsi kädessä, toinen toistaan tukien. Archerin ajatuksia mukaillen *Suojeltu aapa* -hanke on refleksiivisyyden tulosta, ”itsetiedostus” (ks. Rauhala ja Perttula) ja itseni kanssa käydyt ”sisäiset keskustelut” erityisesti arvoista ja arvottamisesta johtivat hankkeen syntyyn. Kokemusten, tunteiden, ajatusten ja taiteellisen toiminnan läpikäyminen ja jossakin määrin myös arviointi on aktiivinen ja jatkuva prosessi, johon kuuluu myös hankkeen vaikutusten arviointi. Prosessin aikana ja sen päätyttyä on aiheellista pohtia onko *Suojeltu aapa* -hankkeella taiteellista, yhteiskunnallista tai henkilökohtaista merkitystä. Muuttaako hanke vallitsevia rakenteita tai jotakin minussa?

¹⁶¹ Tapola-Haapala 2011, 6.

¹⁶² Tapola-Haapala 2011, 22.

¹⁶³ Tapola-Haapala 2011, 25–26.

6 Suo ja taide

6.1 Luotaantyöntävästä esteettiseksi

Suomen maisemakuvauksen alkuaskeleet otettiin 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Maisemakuvaukset olivat kartoitukseen ja matkakuvauksiin liittyviä tarkkoja ja todenmukaisuuteen pyrkiviä topografisia kuvituksia, jotka loivat idyllistä ja ihanteellista kuvaa Suomesta. Kuvitukset olivat hyvin suosittuja ja niillä oli suuri merkitys erilaisten maisemien ja paikkojen tunnetuksi tekijöinä, ja siten ne palvelivat ennen kaikkea matkailua. Ne vaikuttivat osaltaan ihmisten käsityksiin siitä, mikä suomalaisessa maisemassa oli näkemisen arvoista, vaikkakaan aluksi suomalaista maisemaa ei edes pidetty kovin kauniina, pikemminkin se näyttäytyi karuna ja mitättömänä.¹⁶⁴ Vähitellen maisemasta tuli kuitenkin taiteilijoiden keskuudessa suosittu aihepiiri ja idylliset maisemamaalaukset loivat pohjan sille, mitä me edelleen pidämme kauniina maisemana. 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Suomessakin muotiin tullut naturalistinen ulkoilmamaalaus vei taiteilijat ulos luontoon, mutta ei kuitenkaan vielä kovin usein suolle asti. Suo on tullut maisemakuvauksiin mukaan huomattavan myöhään, mikä oletettavasti johtuu suohon liittyneistä kielteisistä mielikuvista. Lapin soita teoksissaan kuvanneita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenien taiteilijoita olivat Juho Kyyhkynen, Lennart Segerstråle, Einari Junntila, Aimo Kanerva, Reidar Särestöniemi ja Olavi Korolainen.¹⁶⁵ Aimo Kanerva etsi maalauksiinsa karua ja koskematonta luontoa ja sitä hän löysi Lapista. Taiteilijoiden kiinnostus suomalaisiin saattoi hämmästyttää paikallisia ihmisiä, kuten Kanerva kertoo kokemuksistaan Kittilän Raattamassa: ”Kyläläiset olivat ihmeissään touhuistani. Olinhan kääntänyt selkäni heidän ikiomille tunturimaisemilleen ja maalasin mihinkään kelpaamatonta, ikävää suota.”¹⁶⁶

Taiteilijat kuvasivat suota sekä konkreettisena paikkana että alitajunnan ilmentymänä. Reidar Särestöniemi maalasi suota sekä olemassa olevana luontona että omakuvanaan. Hän saattoi kokea itsensä jängäksi, josta maanalaiset vedet virtasivat jokiin yhtyäkseen kaukaisiin meriin.¹⁶⁷ Jyrki Siukosen mukaan sekä Reidar Särestöniemi että Kalervo Palsa tunsivat

¹⁶⁴ Valkonen 1989, 29.

¹⁶⁵ Koskimies-Envall 1995, 108–115.

¹⁶⁶ Kanerva 1989, 105.

¹⁶⁷ Polttila 1985, 92.

molemmat vetoa suomalaisemaan. Pohjoinen jänkä oli heille ”sielun luontoon sulautumisen paikka ja maisemallinen omakuva.”¹⁶⁸ Aistillinen Särestöniemi ammensi jängältä lähes panteistista elossaolon tuntua ja angstinen Palsa puolestaan heijasti jänkään painajaisensa. Palsan *Jänkämäisema* (1966) on Siukosen mukaan Palsan avainteos, jänkä ei ole enää pelkkää luontoa vaan myös samastumisen kohde. Jängästä tulee hänen sielunsa kuva ja vuonna 1967 Palsa kirjoittaa päiväkirjassaan: ”Minun sieluni on autio ja tyhjä, kuin myöhäissyksyinen jänkä, jolla ei enää näy ruskain väriloistoa, jolla seisoo siellä täällä yksinäinen räkämänty tai kuiva kuusi ja jonka varvut ovat peittyneet kuuraan (...) Minun sieluni on aution jängän kaltainen ja jänkä on kylmettynyt ja sen luonto roudan kahleissa.”¹⁶⁹

Vuosikymmenien kuluessa kielteiset suomielikuvat muuttuivat yleisesti positiivisimmiksi, myös Palsan päiväkirjamerkinnässä näkyy muutos. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin maisemaan ei enää liity ahdistusta ja tuskaa, vaan siitä on tullut turvallinen ja suojaa antava paikka¹⁷⁰: ”Hiihtämisen jälkeen. Kuusta on näkyvissä vielä niin paljon että sen valossa näkee hyvin. Hiihdin jängällä ja nautin siellä hiljaisuudesta ja yksinolosta.”¹⁷¹ Nykypäivään tultaessa luonnontilaisten ja erämaisten suomalaisemien ohella kuvataiteen suot esiintyvät usein elämyksellisinä ja esteettisinä. Taiteilijat pyrkivät myös toimimaan alkuperäisen suoluonnon puolesta ja ottamaan kantaa luonnon laajamittaiseen hyötykäyttöön.¹⁷² He tuovat katsojien tietoisuuteen katoamisuhan alla olevia maisemia, herkkiä ekosysteemejä tai uhanalaistuneita lajeja. *Suojeltu aapa* -hanke liittää minut suota teoksissaan käsitelleiden taiteilijoiden ja myös teoksillaan kantaaottavien taiteilijoiden jatkumoon.

6.2 Valokuvan suo

Kirjallisuuden ja maalaustaiteen ohella myös valokuvalla on ollut merkittävä sija suomalaisen maisemäkäsityksen muokkaantumisessa. Ulkoilmavalokuvausta helpottava ja 1880-luvulla Suomeenkin levinnyt kuivalevytekniikka mahdollisti muun muassa valotusaikojen lyhenemisen viidennekseen entisestään. Kuvaustekniikan kehittymisen lisäksi valokuvauksen

¹⁶⁸ Siukonen 2011a, 167.

¹⁶⁹ Palsa 1989, 30.

¹⁷⁰ Siukonen 2009, 62.

¹⁷¹ Palsa 1990, 355.

¹⁷² Laurén 2008, 277.

nopeaan leviämiseen vaikuttivat aikakauden yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät, kuten Euroopassa kansallisvaltioiden ja siirtomaapolitiikan synty sekä matkailun yleistyminen infrastruktuurin kehityksen myötä. Aikakauden maisemaihanteita ja myös maisemamaalauksen perinteitä noudatellut valokuvaus pysytteli aika pitkälti samoissa aiheissa maisemamaalauksen kanssa, mutta loi myös uusia esikuvia ja malleja. Mukaan tuli maiseman ja luonnon haltuunoton ja hallinnan mielikuvia.¹⁷³

Suomalaisen maisemavalokuvauksen pioneeri I. K. Inha kuvasi luontokohteita eri puolilla Suomea, myös Lapissa. Hän oli vuosina 1898–1899 saanut valokuvauksen ammatillista oppia Saksassa ja Itävallassa ja samalla omaksunut keskieurooppalaisen maisemavalokuvauksen keinot ja pyrkimykset. Hän kuvasi samankaltaisia näkymiä kuin muutkin aikalaisensa. Ensimmäisen kuvausmatkansa pohjoiseen hän teki vuonna 1892 Atelier Apollon omistajan, valokuvaaja K. E. Ståhlbergin toimeksiannosta ja tehtävänä oli kuvata vielä suurelle yleisölle tuntematonta Lappia. Inha ihaili erämaita ja koskematonta luontoa: ”Lapin tunturit, laajat suot, suuret kymet ja valtavat kosket olivat aina mielikuvituksessani välkkyneet kotimaan luonnon suurimpana ilmauksena.”¹⁷⁴ Kuvauskohteikseen hän etsi visuaalisesti merkittäviä paikkoja, kuten jokia, koskia ja muita vesialueita, sekä korkeita näköalapaikkoja. Laajat suonäkymät eivät päätyneet Inhan kuviin, suo vilahtaa siellä täällä maiseman yhtenä osana, ehkä kaukaisena juuri ja juuri suoksi tunnistettavana alueena. Inhalla oli jo lapsuudessa syntynyt erityinen luontosuhde, joka syveni vuosien kuluessa. Luontomaisema oli hänelle ehdottomasti tärkein valokuvauskohde.¹⁷⁵ Hän koki luonnon hävityksen raskaasti ja kritisoi voimakkaasti metsäteollisuuden käyttämiä menetelmiä. Inha osallistui luonnonsuojelukeskusteluun kirjoittamalla artikkelin *Sortunut sävel. Luonnonsulo ennen, nyt ja -vasta* (1914), jossa hän mieli synkkänä kuvaa ihmisen ahneutta ja maiseman hävitystä.¹⁷⁶

Soiden valokuvaus alkoi laajemmin luonnontieteellisen tutkimuksen myötä. Suomen luonnonsuojelutyön uranuurtajiin kuuluneen kasvitieteilijä ja kirjailija Reino Kalliolan pääteos oli Suomen luontoa esittelevä trilogia *Suomen Luonnon Kirja* (1946, 1952, 1958). *FINLANDIA, Suomen luonnon kuvakirja* (1959) rakentui vähän myöhemmin trilogian

¹⁷³ Lintonen 2006, 10–12.

¹⁷⁴ Lintonen 2006, 14–18.

¹⁷⁵ Lintonen 2006, 12.

¹⁷⁶ Lintonen 2006, 84; ks. myös Vuorenmaa 1981, 39–40.

aineksista. FINLANDIAN valokuvat ovat suurelta osin Kalliolan itsensä ottamia, ja soita esittelevät kuvat ovat jo kohtalaisen hyvin edustettuina muiden maisematyyppien rinnalla. Kalliola kantoi huolta erämaisen luonnon säilymisestä, myös suoluonnon: ”Samoin alistetaan muukin luonto yhä täydellisemmin ihmisen palvelukseen. Nykyään tapahtuu tässä kohdassa kymmenissä vuosissa yhtä paljon kuin ennen vuosisadoissa, ja kehityksen vauhti tulee vastaisuudessa epäilemättä yhä vain kiihtymään. Parhaillaan suunnitellaan siirtymistä koneelliseen suo-ojitukseen, jolloin tulee sellaistenkin rämeiden, nevojen ja korprien vuoro, jotka näihin aikoihin asti ovat erämaan viimeisenä jäännöksenä uhmanneet ihmisen pyrkimyksiä.”¹⁷⁷ Yrjö Sepänmaa käsittelee pro gradu -tutkielmassaan (1975) Reino Kalliolan luonnonkuvauksia, gradun pääaineisto oli edellä mainittu trilogia *Suomen Luonnon Kirja*. Sepänmaa kertoo, että kun Kalliolalta oli kysytty tämän ollessa koulupoika, mitä hänestä tulee isona, vastaus oli ollut: luonnon ystävä.¹⁷⁸

Reino Kalliolan ohella suoluontoa tuolloin kuvasivat kirjallisen tai muun työnsä ohella metsätieteen professori ja kirjailija Valter Keltikangas, maa- ja metsätalousministeriön ja myöhemmin ympäristöministeriön virkamies, luonnonsuojelija, luontokuvaaja ja -kirjailija Urpo Häyrinen sekä luontokuvaaja ja kirjailija Eero Murtomäki. Soidensuojelu-kappaleen yhteydessä mainittu Rauno Ruuhijärvi kuvasi suoluontoa säilytysuunnitelmia laatiessaan. Nykyisin suoluonto kasveineen ja eläimineen on todennäköisesti yksi kuvatuimpia aiheita. Esimerkkinä mainitsen luontokuvaaja ja kirjailija Jorma Luhdan, joka hänkin aloitteli valokuvaajan uraansa jo 1960-luvun lopulla. Hän kertoo *Tansseja aavalla* (1994) kirjassaan kuinka hänestä tuli suoharrastaja: ”Miltä maailma näyttäisi, jos ihmistä ei olisi? – – uteliaisuuteni ei ollut taiteilijan eikä suojelijan, vaan tutkijan kiinnostusta – –. Vaikka sen ajan metsäperät Etelä-Pohjanmaalla muistuvat idyllinä, ne olivat kuitenkin sahan ja kirveen muovaamia. Nevan laidalta alkoi luonnontila, maailma johon ihminen ei ollut puuttunut. Minusta tuli suoharrastaja.”¹⁷⁹ Luhta kuvaa silloin tällöin myös Viiankiaavalla. Kevättalvella 2017 hän teki aavalle muutaman päivän kuvausmatkoja hiihtäen ja ahkiassa tavaroitaan vetäen.

¹⁷⁷ Kalliola 1959, 11.

¹⁷⁸ Sepänmaa 2014.

¹⁷⁹ Luhta 1994, 6.

Luontokuvilla on ollut merkittävä rooli kansallisen identiteettimme rakentajina, mutta myös suomalaisessa luonnonsuojelutyössä. Luontokuvaajien yhtenä motiivina on nimenomaan pidetty luonnonsuojelun edistämistä. Valokuvataiteilija ja tutkija Juha Suonpään mukaan soiden arvon ymmärtäminen osana suomalaista luontoa on suurelta osin luontovalokuvauksen ansiota.¹⁸⁰ Luontokuvat ovat rakentaneet, ja edelleen rakentavat, kuvaa aidosta ja alkuperäisestä luonnosta. Suonpää kuitenkin huomauttaa, että vaikka todellisessa luonnossa koskematon maisema on harvinaistuva, luontokuvissa se on paradoksaalisen yleinen. Luontokuvat eivät näytä metsää ja suota sellaisina kuin ne ovat, vaan juhlistavat luontoa.¹⁸¹

Suojeltu aapa -hankkeen valokuvat Viiankiaavasta ja -aavalta usein juhlistavat suoluonnon kauneutta, mutta eivät ole kuitenkaan perinteisiä luontokuvia. Käsittelen kuvia ja yhdistän erilaisia kuvaelementtejä ja materiaaleja toisiinsa (esim. valokuva ja kupari sarjassa *Elegia I–III*, 2014). Olen käyttänyt myös valokuvaa ja piirtämistä yhdistävää tekniikkaa. Pidän valokuvateoksiani yhtenä ajatusteni ilmenemismuotona. Ideat voivat muotoutua myös installaatioiksi, veistoksiksi tai ympäristötaiteeksi, joskus jopa videoteokseksi (*Moving*, 2016). Tärkeämpää kuin väline tai tekniikan taitava hyödyntäminen, on teoksen välittämä viesti. Miten esittää asia niin, että katsoja havahtuu.

¹⁸⁰ Suonpää 2001, 36.

¹⁸¹ Suonpää 2001, 22.

7 Kannanotoista aktivismiin

7.1 Pohjoisia kannanottoja

Pohjois-Suomen kuvataiteilijat eivät ole kovin aktiivisesti ottaneet teoksillaan kantaa laajamittaiseen luonnon hyötykäyttöön, vaikka aihetta kannanottoihin olisi ollut. Luonnon ympäristöjä muokkaavat ja tuhoavat isot hankkeet kuten vesivoiman rakentaminen, soiden ojitus, tuntureiden rakentaminen, metsien avohakkuut ja kaivannaisteollisuuden liittyvät toiminnat ovat antaneet ja antaisivat edelleen aihetta hyvinkin kriittisiin kannanottoihin. Lapin luontoa ja siinä samalla ihmistäkin muokanneissa jo toteutuneissa hankkeissa kysymys on ollut taloudellisten ja ympäristösuojellisten intressien vastakkaisuudesta.

Reidar Särestöniemi ilmaisi luonnonsuojelliset kantansa sekä toiminnassaan että maalauksissaan jo 1970-luvulta lähtien. Hän kantoi huolta kotiseudustaan, ihmisten ja luonnon kohtalosta. Erityisesti Lapin luontoa ja maisemaa muuttavat toimenpiteet olivat Särestöniemelle hyvin henkilökohtainen asia, koska hän tunsi olevansa yhtä luonnon kanssa. Särestöniemi otti kantaa tekoaltaiden rakentamiseen, kotiseudun metsien hakkuisiin ja soiden ojituksiin sekä Ounasjoen valjastussuunnitelmiin.¹⁸² Hän arvosteli kärkevästi lyhytnäköisyyttä, jolla luontoa kohdeltiin ja erityisesti hän oli huolissaan Lapin soista.¹⁸³ Taidehistorioitsija Juha Ilvaksen julkaisusta löytyy katkelma Särestöniemen radiohaastattelusta vuodelta 1972: ”Jänkäkin on uhanalainen - ahneuvella ei oo loppua eikä rajjaa. Lapin suotkin pittää saaha kasvamaan ihan muuta. Ja poltethan koko se suo, turveteollisuuelle. Ja tässä se koskee nimenomaan minua henkilökohtaisesti, kun olen samastanut itseni jänkään. Maalannu sitä. Ja löyän jatkuvasti sitä, että sen omin silmin näkkee sen kuoleman, ja miten se käytethän tähän teolliseen elämhän.”¹⁸⁴

Lokan ja Porttipahdan tekojärvet rakennettiin 1960-luvulla säätelemään Kemijoen voimalaitoksien tarvitsemaa vesimäärää. Tekojärvet hukuttivat kyliä, metsiä ja soita. Suomen suurin aapasuo, Posoaapa, jäi miltei kokonaan Lokan tekojärven alle. Särestöniemi suri menetettyjä koteja ja hävinnyttä maisemaa ja maalasi aiheesta useita teoksia: *Lapinkylä jää*

¹⁸² Hautala-Hirvioja 2011, 69–73.

¹⁸³ Salo & Hautala-Hirvioja 2012, 25–26.

¹⁸⁴ Ilvas 2000, 160.

tekojärven alle (1973), *Ekologinen hätä* (1975) ja *Posoaapa* (1977).¹⁸⁵ Tekstiiliteiteilijä Elsa Montellin ryijy *Lokan allas* (1968) kuvaa symbolisesti LUIROJOEN patoamista ja Lokan tekojärven tuloa. Ryijyn susi on puristuksissa, eri puolilta uhattu eläin, mutta myös joen vedet nielaissut peto.¹⁸⁶ Ryijy sai paljon huomiota, koska se erosi Montellin aikaisemmista tekstiiliteoksista ja oli aiheeltaan kanta-aottava. Politisoituneella 1960-luvulla ei juurikaan nähty kanta-aottavaa tekstiiliteidettä. *Lokan allas* -ryijyssä yhdistyvät aluepolitiikka ja luonnonsuojelu voimakkaaseen ekspressiiviseen ilmaisuun.¹⁸⁷

Valokuvaaja Matti Saanio teki 1950-luvun lopulta lähtien kuvareportaaseja Suomen Kuvalehteen. Saanion Lappia koskevat artikkelit puhuivat pohjoisen luonnon ja sen armoilla toimivien ihmisten puolesta.¹⁸⁸ Artikkelit olivat yleensä hienovaraisesti kirjoitettuja, mutta reportaasissaan *Kemijoen uusi evakkotaival* (1960) Saanio otti voimakkaasti kantaa Kemijoen voimalaitosrakentamiseen. Saanio kritisoi joen valjastamisen konkreettisia seurauksia, mutta hän puhuu myös elämänrytmin särkymisestä.¹⁸⁹ Ympäristöpolitiikan professori Ilmo Massa kuvaa väitöstutkimukseensa perustuvassa *Pohjoinen luonnonvalloitus* (1994) Lapin ympäristöhistoriaa ryöstötalous-käsitteen¹⁹⁰ näkökulmasta. Massan mukaan ryöstötalouden käsite sopii hyvin kuvaamaan voimatalouden historiaa. Voimatalous on aiheuttanut Lapissa valtavan ekologisen katastrofin, jota vastaavaa ei tunneta milteään ajalta jääkauden jälkeen.¹⁹¹

Suunnitelmat Itä-Lapissa sijaitsevan Vuotoksen tekojärven rakentamisesta on kuopattu Korkeinta hallinto-oikeutta myöten (2002), mutta siitä huolimatta hanke nostetaan aika ajoin uudelleen esille. Lappilainen käsite ”vuotostelu” kuvaa tätä päätöksen tekoon liittyvää soutamista ja huopaamista. Tällä hetkellä Lapin liitto testaa Naturan pitävyyttä viemällä allassuunnitelmaa eteenpäin Kemijoen tulvasuojelun nimissä ja *Kemijoen monitoimialtaan / Kemihaaran altaan* nimellä. Valokuvaaja ja tutkija Mervi Autti (nyk. Löfgren) tarkasteli vuonna 1996 sosiaaliantropologian pro gradu-tutkielmassaan *Vuotoksen rakennettu*

¹⁸⁵ Salo & Hautala-Hirvioja 2012, 27.

¹⁸⁶ Tuovinen 2013, 181.

¹⁸⁷ Tuovinen 2013, 190.

¹⁸⁸ Löfgren 2015, 370.

¹⁸⁹ Löfgren 2015, 364.

¹⁹⁰ Ryöstötaloudella tarkoitetaan luonnon ja luonnonvarojen liiallista käyttöä välittämättä jatkuvan saannin turvaamisesta.

¹⁹¹ Massa 1994, 246.

todellisuus suunnitellun Vuotoksen altaan vaikutuspiirissä asuvien tuntoja prosessin kuluessa. Tutkielmaa tehdessään Autti kiersi suunnitellulla allasalueella ja myös kuvasi rakennuksia, asuttuja ja asumattomia. Hän otti samannimisellä valokuvanäyttelyllään (1997) kantaa altaan rakennussuunnitelmiin. Auttin tutkielman painopiste on altaan vastustajien ja kannattajien suhde maahan ja sen kulttuurisiin merkityksiin. Autti ei näe Vuotosta pelkästään ympäristökonfliktina, vaan se sijoittuu hänen mukaansa laajemman arvokonfliktin törmäyskohtaan.¹⁹² Perimmältään samasta asiasta on kysymys myös Sakatin kaivoshankkeessa, siitä miten erilaisten arvojen kautta me katsomme maailmaa. Omaksumiemme arvojen erilaisuus näkyy suhtautumisessamme luontoon ja sen puolustamiseen.

Kaivosteollisuutta ovat viime vuosina teoksissaan käsitelleet saamelaisista kuvataiteilijoista koostuva *Suohpanterror* (suom. suopunkiterrori) -ryhmä, saamelainen valokuvaaja Marja Helander ja Maria Huhmarniemi. Suohpanterror on kollektiivisissa populaarikulttuurin kuvastoa käyttävissä teoksissaan ottanut kantaa monikansalliseen kaivosteollisuuteen. Anonyymeinä pysyttelevien ryhmän jäsenten edustajan mukaan ryhmän tärkein tavoite on luonnon säilyttäminen.¹⁹³ Marja Helander on kuvannut pohjoista kaivosten tuhoamaa maisemaa Ruotsissa ja Venäjällä. Helanderin mukaan kuvat tuhotuista maisemista kertovat saastumisen ja kolonialismin lisäksi myös kaivosten tuottamasta hyvinvoinnista ja elintasosta. Helander nostaa esille saamelaistenkin kulutukseen perustuvan länsimaisen elämäntavan. Saamelaiset eivät ole vain uhreja, joiden kotiseutua riistetään muiden hyvinvoinnin takia, vaan myös he ovat osallisina kaivosteollisuuden kasvuun. Helander ei katso voivansa saarnata kaivoksia vastaan, koska itsekkin tarvitsee teollisia tuotteita jokapäiväisessä elämässään. Kuvillaan hän voi vain todeta tilanteen.¹⁹⁴ Huhmarniemi on ottanut teoksillaan kantaa Art Äkäslompola -tapahtumassa Kolarin Hannukaisen kaivossuunnitelmiin. Hän pitää kaivosta uhkana puhtaalle luonnolle, paikalliskulttuurille ja paikallisille elinkeinoille. Kaivostoiminta muuttaisi paikallisten kotiseutua ja hävittäisi olemassa olevia kestäviä elinkeinoja.¹⁹⁵ Pohjoiset kannanotot ovat ilmaisseet huolta luonnon hyväksikäytöstä ja ihmisen asemasta päätöksenteon rattaissa. Lapin jälleenrakennuksen historia on tarkoittanut myös luonnon

¹⁹² Autti 1999, 23.

¹⁹³ Tamminen 2014.

¹⁹⁴ Aikio & Aikio 2014.

¹⁹⁵ Huhmarniemi & Kalliokuusi 2017.

massiivista muokkaamista, siitä aiheutuvia pakkomuuttoa kotiseudulta ja pitkäkestoista epävarmuuden aikaa. Tämän päivän kaivosbuumi ajaa ihmisiä samanlaiseen epävarmuuden tilaan. Keski-Lapissa on laajoja alueita, joissa on tällä hetkellä voimassa valtaus- tai malminetsintälupia, ja vielä laajempia alueita, joihin kohdistuu malminetsintälupahakemuksia.¹⁹⁶ Lappia yritetään edelleen saada nousuun isoilla hankkeilla. Lapin liiton vuonna 2013 julkaiseman *Lapin arktisen erikoistumisen ohjelman* mukaan Lappi on vuonna 2030 johtava arktisten luonnonvarojen ja olosuhteiden hyödyntäjä ja kaupallistaja. Kärkialoiksi mainitaan kaivos- ja metalliteollisuus, matkailu ja biotalous.¹⁹⁷ Kaikkien Lapin kehittämiseksi laadittujen visioiden toteuttamisen ja luonnon monimuotoisuuden säilymisen yhteensovittaminen on mahdoton tehtävä. Samaa luontoa ei voi sekä säästää että hyödyntää. Luonnonvarojen käyttö ja ympäristön tila antavat yhä enemmän aiheita taiteilijoidenkin kannanottoihin.

7.2 Yleisdemokraattista ja aktivistista

Omat luontokokemukseni ja ympäristöopintoni ovat vaikuttaneet siihen, miten arvotan luontoa, sekä haluuni vaikuttaa ja ottaa kantaa. Arvojen ja mielipiteiden julkittaminen teosten kautta on ollut vaihtelevaa, mutta kun olen ottanut kantaa, olen tehnyt sen yleisellä tasolla yksilöimättä kohdetta. Kalle Lampela selittää tätä etäännyttämismetodin käsitteellä, jolla tarkoitetaan sitä, että teosta tehdessään taiteilija vie tietoisesti teoksensa yleisemmälle tasolle etäännyttämällä itsensä konkreettisesta lähtökohdastaan. Se voi Lampelan mukaan olla myös poliittisesti tietoinen strategia.¹⁹⁸ Omalla kohdallani aiheiden käsitteleminen yleisellä tasolla kertoo siitä, että minulla ei ole ollut aiheisiin samanlaista henkilökohtaista suhdetta, kuin nyt Viiankiaapaan. En tarkoita tällä sitä, että arvioisin omat yleisen tason taidekannanotot lähtökohtaisesti huonommiksi, vaan tuon esille henkilökohtaisen sitoutumisen tärkeyden ja merkityksen työskentelyssäni juuri tässä hankkeessa. On myös selvää, että aina ei voi suhtautua käsittelemäänsä aiheeseen intohimoisesti. Mielestäni kohteesta etäännyntynyt yleinen taso riittää hyvin kannanotoksi.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Turvallisuus- ja kemikaalivirasto. Kaivosrekisterin karttapalvelu.

¹⁹⁷ Heikka, Jokelainen & Teräs 2013, 8.

¹⁹⁸ Lampela 2012, 67.

¹⁹⁹ Ks. jäljempänä katsaus 1960–1970-lukujen kantaottavaan kuvataiteeseen ja yleisdemokraattisen taiteen kritiikkiin.

Olen 1990-luvulta lähtien kommentoinut teoksillani pakolaisten ja maahanmuuttajien tilannetta sekä luonnon hyväksikäyttöä. Taiteilijaurani yksi kantavimmista teemoista on ollut 2000-luvun alusta lähtien suojan ja suojattomuuden teema. *Suoja*-teossarja²⁰⁰ sai alkunsa sodan ja luonnonkatastrofien aiheuttamasta pakolaisuuden uutisoinnista. Teossarjaan kuuluu useita telttamaisia tilallisia teoksia, mutta myös suojaan ja suojautumiseen hienovaraisemmin tai käsitteellisemmin viittaavia teoksia.²⁰¹ Myöhemmin teema on laajentunut käsittämään myös luonnon antaman ja tarvitseman suojan, ja ihmiskeskeisyys on vaihtunut luontokeskeisyydeksi. *Suojeltu aapa* -hanke kertoo ihmisen luonnolle antaman suojan kyseenalaistamisesta, vaikka loppujen lopuksi luonto on hyvin voidessaan se, joka ihmistäkin suojaa. Hankkeen myötä olen huomannut, että mitä tärkeämmältä aihe tuntuu ja mitä omakohtaisempi se on, sitä vaivattomampaa omien näkemysten esittäminen on. Tähän on voinut vaikuttaa myös hankkeen pitkäkestoisuus, jolloin olen voinut rauhassa keskittyä yhteen aiheeseen ja työskentelyyn olennaisesti kuuluvaan taustoitukseen ja ajatustyöhön, sekä kokemiseen ja kokemusten sisäistämiseen.

Kantaaottava taide pyrkii herättelemään taiteen kokijoita huomioimaan yhteiskunnallisia ja ympäristöllisiä epäkohtia, tällöin taiteilijoille taiteen esteettinen ulottuvuus ei pelkästään riitä, vaan he haluavat muuttaa vallitsevia olosuhteita. Taiteella vaikuttaminen on Suomessa kuitenkin edelleen marginaalista, vaikka taiteilijat ovat ottaneet yhteiskunnallista vastuuta jo 1960-luvulta lähtien.²⁰² 1960- ja 1970-lukujen nopeasti vaihtuvien taidesuuntauksien joukossa yhtenä esille nousi, lähinnä vasemmistolaisissa kulttuuripiireissä, kantaaottava ja osallistuva taide. Maailmanrauhaa uhanneet tapahtumat (mm. Kuuban kriisi, Tšekkoslovakian miehitys, Vietnamin sota) ja yleinen ympäristötietoisuuden kasvaminen havahduttivat suomalaisiakin taiteilijoita. Pasifistisia ja ekologisia kannanottoja esittivät teoksissaan ainakin Niilo Hyttinen, Raimo Reinikainen, Ossi Somma, Leo Lindsten, Harro Koskinen, Inari Krohn, Ismo Kajander, Kimmo Kaivanto, Kimmo Pyykkö ja Arvo Siikamäki.²⁰³

²⁰⁰ *Suoja*-sarjan teoksia ovat mm. *Suoja* (2002), *Kammio* (2002), *Telttä* (2002), *Private* (2002), *Majakka* (2002), *Cover* (2003), *love and peace* (2005), *Pupa* (2005) ja *Covered* (2007).

²⁰¹ Ks. Kouhia 2011.

²⁰² Lapin yliopisto. Taide innostajana ja aktivoijana.

²⁰³ Ars: Suomen taide 6 1990, 209; Valkonen & Valkonen 1986, 21.

Kimmo Kaivannon luonnonlyyristen töiden rinnalla alkoi näkyä kantaaottavia näkemyksiä 1960-luvun alkuvuosina (*Militaristi*, 1962). Selkeä yhteiskunnallisten ja poliittisten teosten vaihe kesti 1970-luvun puoleen väliin saakka. Kaivannon kuvat käsittelivät maailmanlaajuisia rauhan ja ihmisyyden kysymyksiä sekä maapallon ekologista tilaa.²⁰⁴ Ympäristökysymyksiä käsittelevistä teoksista tunnetuin lienee vesien saastumista kuvaava *Kun meri kuolee* (I 1969 ja II 1973). Kuva on Kaivannon ekologisen aihepiirin perustöitä ja siitä tuli silloisen ympäristökysymyksistä käytävän keskustelun eräs tunnuskuva. Se levisi laajalle julisteina ja postikortteina, kuvaa käytettiin myös aikakauslehden ja kirjan kansikuvana.²⁰⁵

Taiteilijat saattoivat olla julkisissa kannanotoissaan (mm. yhteiskunnalliset ja poliittiset pamfletit) radikaalimpia kuin teoksissaan ja monet yhteiskunnallisesti osallistuvat taiteilijat peräänkuuluttivatkin kollegoiltaan räväkämpää kannanottoja.²⁰⁶ Kaivannon tuon ajan taidetta on luonnehdittu humanistin kannanotoksi, se ei ollut tiukasti sitoutunutta poliittisesti eikä yhteiskunnallisesti. Yleisiä, mihinkään erityisesti kohdistumattomia kannanottoja kritisoitiin ja kuvia kutsuttiin yleisdemokraattiseksi taiteeksi.²⁰⁷ Taidemaalari ja taidearvostelija Raimo Reinikainen kirjoitti näyttelyarviossaan vuonna 1971: ”...Kaivanto on nykyään myös osallistuva taiteilija yleisdemokraattisessa ja liberaalisessa merkityksessä. Hyvin harvoin Kaivanto nimeää tarkkaan suuttumuksensa kohdetta, hän osallistuu ihmiskunnan yleiseen suruun, ilmoittaa kantansa yleisiin paheisiin, kuten sotaan ja ympäristön, luonnon saastumiseen. Tietysti voidaan kysyä, miten paljon tällainen mihinkään suoraan kohdistumaton paheksunta vaikuttaa.”²⁰⁸

Ihmisen ja luonnon suhteesta kertovat teemat yleistyivät, ja ympäristökysymykset leimasivat suomalaistakin kulttuurikeskustelua koko 1900-luvun viimeiset vuosikymmenet. Ekologisia kysymyksiä käsiteltiin myös uusilla taiteen muodoilla: maa-, installaatio-, ympäristö-, käsite-, valokuva- ja videotaide yleistyivät.²⁰⁹ Käsitetaiteilija Jussi Heikkilä on 1980-luvulta lähtien nostanut lyyrisissä teoksissaan esille ekologisia kysymyksiä, kuten luonnon saastumisen ihmisen toiminnan vaikutuksesta. Usein Heikkilä kertoo sanan, muodon ja esineen avulla

²⁰⁴ Sinisalo 1982, 81–82; Lintinen 1982, 92.

²⁰⁵ Lintinen 1982, 140.

²⁰⁶ Valkonen & Valkonen 1986, 20.

²⁰⁷ Lintinen 1982, 129.

²⁰⁸ Lintinen 1982, 100.

²⁰⁹ Suomen taiteen historia 1998, 331.

asioita, jotka automaattisesti voimme yhdistää luontokokemuksiimme ja tietoisuuteemme luontoa uhkaavista vaaroista.²¹⁰ Ympäristöpolitiikan professori Yrjö Haila huomauttaa, että luonto on aina vaikea taiteellisen työn vastinpari. Varsinkin yksiulotteinen julistavuus voi tuottaa mielenkiinnottomia taideteoksia ja voimattomia kannanottoja. Hän myös muistuttaa, että taiteilijat eivät ole kiinnostuneita luonnosta pelkästään ympäristöongelmien vuoksi.²¹¹

Lampela selvitti väitöstutkimuksessaan kuvataiteilijoiden yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinoja ja asenteita kantaa ottamiseen. Hän toteaa, että kantaa ottamisella on kuvataiteilijoiden keskuudessa huono kaiku, koska se yhdistetään 1970-luvun poliittiseen kantaa ottamiseen tai 1990–2000-lukujen ekologia-, aktivismi- ja yhteisötaidekeskusteluun.²¹² Lampelan haastatteleminen kuvataiteilijoiden keskuudessa taiteella vaikuttamisesta mielipiteitä oli sekä puolesta että vastaan. Yhdeksi taiteen tehtäväksi katsottiin vaikuttamisen mahdollisuus ja jopa velvollisuus, mutta enemmistö tutkimukseen osallistuneista puolusti taiteen itseisarvoista asemaa. Muutamien näkemysten mukaan eettis-poliittinen vastuu koskee kuitenkin myös taiteilijaa ja taiteen vaikuttavuuteen ympäristöpoliittisissa kysymyksissä uskottiin. Lampelan mielestä nämä näkemykset olivat pääpiirteissään aktivistisia.²¹³ Hän toteaa, että taiteilijan vaikuttamiskeinot ovat samat kuin minkä tahansa ammattikunnan, eli ottamalla kantaa omassa ammatissaan *ja* kansalaisina. Taiteilija voi myös valita ottaako kantaa taideteoksillaan *vai* kansalaisena. Aktivistinen taiteilija vaikuttaa Lampelan mielestä nimenomaan molemmilla, sekä teoksillaan että kansalaisena.²¹⁴

Aktivismi määritellään julkiseksi ja suoraksi toiminnaksi jonkin asian puolesta tai jotakin vastaan. Toimintamuotoja voivat olla esimerkiksi mielenosoitukset ja kansalaistottelemattomuus. Kansalaistottelemattomuudessa ”kyseessä on avoin ja julkisuushakuinen toiminta, jossa erityisesti moraalisiin perusteisiin rikotaan tietoisesti lakia tai lakiin perustuvaa määräystä tai päätöstä, tavoitteena korjata koettu epäoikeudenmukaisuus.”²¹⁵ Ympäristökonflikteissa yhtenä toimintamuotona voi olla väkivallaton vastarinta, kansalaistottelemattomuus, josta esimerkkinä on keväällä 1979

²¹⁰ Jaukkuri 2011, 171.

²¹¹ Haila 2011, 187, 217.

²¹² Lampela 2012, 57.

²¹³ Lampela 2012, 76–79, 124.

²¹⁴ Lampela 2012, 20–21, 79.

²¹⁵ Jyväskylän yliopisto. Kansalaistottelemattomuus.

alkunsa saanut Kojjärvi-liike. Se vastusti merkittävänä lintujärvenä pidetyn Kojjärven kuivaamista.

Kosmologi ja kansalaisaktivisti Syksy Räsänen kirjoittaa kolumnissaan kansalaistottelemattomuudesta viitaten historioitsija Howard Zinniin, jonka mukaan ongelmamme on kansalaistottelevaisuus, ei kansalaistottelemattomuus. Jos ajatellaan, että yhteiskuntamme mekanismeissa ei ole vikaa, niin kansalaistottelemattomuudelle ei ole sijaa. Räsänen mukaan kansalaistottelemattomuuden tarpeen myöntäminen rikkoo uskomuksen, että yhteiskunta on oikeudenmukainen, jos kaikki toimivat normaalisti ja sääntöjä noudattaen. Kaikki sääntöjen rikkominen ei ole rakentavaa, mutta ilman omakohtaiseen moraaliseen arvioon perustuvaa toimintaa yhteiskunta ei kehity inhimillisemmäksi.²¹⁶ Omaan henkilökohtaiseen moraaliiin viittaa myös Thoreau: ”On vähemmän tähdellistä edistää lain kunnioitusta kuin sen, mikä on oikein. Ainoa velvoite, joka minulla on lupa asettaa itselleni, on toimia kaikissa tilanteissa sen mukaan, minkä uskon oikeaksi.”²¹⁷

Kuvataiteilija Jaana Kokon mukaan poliittista nykyaikaa voidaan tehdä kahdella tavalla: taiteilija voi tehdä teoksen, jonka yhteiskunnan epäsuhtiin kohdistuva kriittinen kantaaottava sisältö itsessään on riittävä poliittinen lausuma, tai taiteilija voi pyrkiä selkeään poliittiseen päämäärään lainaamalla aktivisteilta suoran toiminnan käytännön ja moderoimalla yhteiskunnallisesti kantaaottavan toiminnan joko yksilönä tai ryhmittymänä.²¹⁸ 1980-luvulta lähtien kansainvälisen aktivistisen taiteen genressä puolustettiin naisten oikeuksia, tasa-arvoa ja sananvapautta, oltiin rasismia vastaan ja aktivoituttiin ympäristökysymyksissä. 1985 perustettu ja edelleen toimiva yhdysvaltalainen eri alojen naistaiteilijoiden taide- ja aktivistiryhmä Guerilla Girls pitää itseään taidemaailman omatuntona. Gorillanaamareihin pukeutuneet, anonyymeina esiintyvät ryhmän jäsenet toteuttavat rasismia vastaan ja feminististä taidepolitiikkaa järjestämällä näyttelyitä, keskustelutilaisuuksia ja työpajoja sekä levittämällä julisteita ja tarroja.²¹⁹

²¹⁶ Räsänen 2017, 8.

²¹⁷ Thoreau 2009, 41–42.

²¹⁸ Kokko 2012.

²¹⁹ Pinx - Maalaustaiteen mestareita 2006, 208–209; www.guerrillagirls.com.

Aktivistinen taide on usein yhteisöllistä, taiteilija pyrkii herättämään ihmisiä aktiiviseen toimintaan. Käytännössä sen metodeja ovat performanssit, tapahtumat, mediataide, näyttelyt ja installaatiot.²²⁰ Kuvataiteilija ja tutkija Ulla Karttusen mukaan aktivistinen taide on eräs merkittävimmistä nykyaikaisen taiteen muutosvoimista. Siinä suuntaudutaan taide-esineen sijasta prosessiin ja taidemaailman sijasta todellisuuteen, eli se ei estetisoi todellisuutta toiseksi, vaan pyrkii tuomaan ilmiön esiin sellaisena kuin se on. Aktivistinen taide pyrkii siihen, että taide ei jäisi taiteeksi vaan vaikuttaisi myös ympäröivään yhteiskuntaan.²²¹ Osallistuva taide on aina ollut kriisiaikojen taidetta, totesi Harro Koskinen vuonna 1970. Hänen mielestä osallistuvaa taidetta pitäisi esitellä varsinaisten taideinstituutioiden ulkopuolella, ei siis museoissa.²²² Samasta asiasta puhui kuvataiteilija, sittemmin elokuvaohjaajana tunnettu Maria Ruotsala vuonna 1987: ”Tämän päivän taiteen ongelmana on se, että taide on jäänyt pieneksi osa-alueeksi, jonka sisällä taiteilijat saavat tehdä aivan mitä haluavat. Jos poliittisuus ja taiteen sisältö jää sinne, sillä ei ole mitään merkitystä. Pitäisi vallata ja levittäytyä yhteiskunnan eri alueille pikemmin kuin hyppiä ja pomppia taiteen pienellä hikisellä kentällä.”²²³

Aktivistinen taide syntyi 1960-luvun lopulla ja kehittyi omaksi taidemuodokseen viimeistään 1990-luvulla. Joseph Beuysia pidetään aktivistisen taiteen pioneerina. Hän korosti taiteen yhteiskunnallista roolia ja laajensi sitä poliittiseen toimintaan. Beuysin mielestä vain luovuuden kautta voi saavuttaa moraalisesti oikein toimivan yhteiskunnan.²²⁴ ”Mielestäni taide on kaiken yhteiskunnallisen vapauden metafora. Mutta sen ei pitäisi olla ainoastaan metafora; sen tulisi olla todellinen välikappale keskellä arkea, tunkeutua yhteiskuntaan sisälle ja muuttaa sen voimakenttiä.” (Joseph Beuys, 1964)²²⁵ Beuys oli ensimmäisiä nykyaikaisia taiteilijoita, jotka tutkivat sosiaalis-ekologisia kysymyksiä taiteen näkökulmasta. Hän esitti ajatuksen sosiaalisesta veistoksesta: yhteiskunta kokonaisuudessaan on kuin suuri taideteos, jonka muotoutumiseen jokainen voi osallistua luovalla tavalla. Vuonna 1962 Beuys ehdotti aktiota Elbe-joen puhdistamiseksi Hampurissa, Saksassa, ja vuonna 1971 hän teki metsäaktion (*Forest Action*) ja suoaktion (*Ein Aktion im Moor*) tehdäkseen tunnetuksi metsien

²²⁰ Lapin yliopisto. Taide innostajana ja aktivoijana.

²²¹ Karttunen 2008; Lampela 2012, 77.

²²² Jaukkuri 2011, 104.

²²³ Kiviranta & Rossi 1991, 58.

²²⁴ Lampela 2012, 76; Shimizu 2011, 74.

²²⁵ Lintinen 1982, 92.

hävittämistä Saksassa ja Euroopan kosteikkojen tuhoutumista. 7000 tammen istuttaminen (7000 *Eichen*, 1972) oli samankaltainen maataiteen prosessien kanssa.²²⁶

Keskeisimpiin maa-, ympäristö- ja käsitetaiteen edustajiin luetaan Robert Smithson, Walter De Maria, Agnes Denes, James Turrell, Nancy Holt, Richard Long, Christo ja Jeanne-Claude, Andy Goldsworthy ja Hamish Fulton. Agnes Denesin kuuluisimpia interventioita on *Wheatfield – A Confrontation* (1982), jossa hän kylvi vehnäpellon New Yorkin keskeiselle paikalle, näköetäisyydelle Vapaudenpatsaasta. Pelto tuotti noin puoli tonnia tervettä vehnää. Vehnäpellon kylväminen 4,5 miljardia dollaria maksavalle tontille synnytti ”paradoksin täynnä merkityksiä”. Ylöjärven Pinsiön kylään Denes on toteuttanut maataideteoksen *Tree Mountain* (1992). Teokseen istutettiin 11 000 puuta, jotka eri puolilta maailmaa olevat ihmiset lahjoittivat. Teos on omistettu ekologisen, yhteiskunnallisen ja kulttuurielämän tulevaisuudelle.²²⁷

Ichi Ikeda käyttää viestinsä välittämiseen kansainvälisiä konferensseja, yhteisöllistä toimintaa, julkisia performansseja ja interaktiivisia installaatioita. Hänen taiteellisen tuotantonsa tärkein väline on vesi ja hän haluaa edistää tietoisuutta vesivarojen suojelemisesta. Toiminnallaan Ikeda rohkaisee pohtimaan oman olinpaikan laajempia yhteyksiä ja näkemään miten jokaisen toiminta voi vaikuttaa maapallon tulevaisuuteen. Teoksiaan hän kutsuu nimellä *Ikedan vesi*. Osallistavaan teokseensa *80 000 Litre Water Box* (2007) Ikeda kutsui ihmisiä vedenkantajiksi (*Water Senders*). He kantoivat selässään 80 litran vesisäiliötä, vettä oli kaikkiaan tuhannen ihmisen päivittäiseen tarpeeseen. Ikedan mukaan teoksen vesi symboloi ihmisoikeuksia, sillä vesi on elintärkeää kaikille.²²⁸

Pohjoismaiden tunnetuimpiin taiteilijoihin lukeutuva Ólafur Elíasson on sekä taiteilija että aktivisti. Hän uskoo taiteilijoiden kykyyn tehdä olennaisia kysymyksiä ja siten muuttaa maailmaa. Taiteen tarkoitus on jotakin muuta kuin maailman koristelu. Vaikka hän on esittänyt taiteellisia kannanottoja museoiden ulkopuolellakin, esimerkkinä *Ice Watch* (2014), hän uskoo myös museoissa tapahtuvan aktivismia. Elíasson haluaa, että ihminen museoon mennessään miettisi mitä sieltä saa. Parhaimmillaan se on oivallus, joka johtaa arvojen

²²⁶ Hovi-Assad & Kunnas-Holmström 2011, 180, 182.

²²⁷ Selz 2011, 62–63.

²²⁸ Grande 2011, 50–53.

pohtimiseen, muutokseen tai toimintaan. Elfássonin mielestä taiteilijoiden täytyy osoittaa merkityksensä. ”Olenko näkyvä, teenkö muutoksen, onko minulla merkitystä?” Elfásson itse on vaikuttanut sekä taiteilijana että kansalaisena. Hän perusti aurinkoenergialla toimivia lampuja ja nykyisin myös latureita valmistavan The Little Sun-yrityksen yhdessä insinööri Frederik Ottesenin kanssa vuonna 2012. Projektin tavoitteena on toimittaa luotettavaa ja edullista valoa niille 1,1 miljardille ihmiselle, jotka elävät ilman sähköä.²²⁹

Kuraattori, kirjailija ja taidekriitikko John K. Grande kirjoittaa Porin taidemuseossa vuonna 2011 olleen Eko-Art -näyttelyn julkaisussa kulttuurin, ekologian ja talouden yhteydestä: ”Kulttuuri on taloutta. Kulttuuri on ekologiaa. Luonto ja kulttuuri kietoutuvat nykyään toisiinsa kaikilla tasoilla. Ollakseen tulevaisuuteen suuntautunutta muotoilun, tuotannon, kehityksen ja lähestulkoon kaiken inhimillisen toiminnan on käytävä vuoropuhelua paitsi luonnonvarojen käytöstä myös siitä, mitä luonnonvaroja tulee käyttää ja millä tavoin.”²³⁰

Suojeltu aapa -hankkeella ja hankkeen teoksilla pyrin vaikuttamaan luonnonvarojen käyttöä koskeviin ajatuksiin ja arvoihin. Hanke on saanut minut vaikuttamaan myös kansalaisena, josta lisää loppupäätelmissä. Hankkeen teoksissa ja koko prosessissa on aktivistiseen taiteeseen kuuluvia piirteitä ja eri yhteyksissä teoksia on sanottu joko yhteiskunnallisiksi, poliittisiksi tai aktivistisiksi. Seuraavissa luvuissa esittelen ja analysoin hankkeen kolmeen eri aihepiiriin kuuluvia valokuvia ja installaatioita. Kunkin teoksen tai teossarjan kohdalla valotan myös sitä, miten tieto, kokemukseni ja eettinen ajattelu ilmenevät niissä.

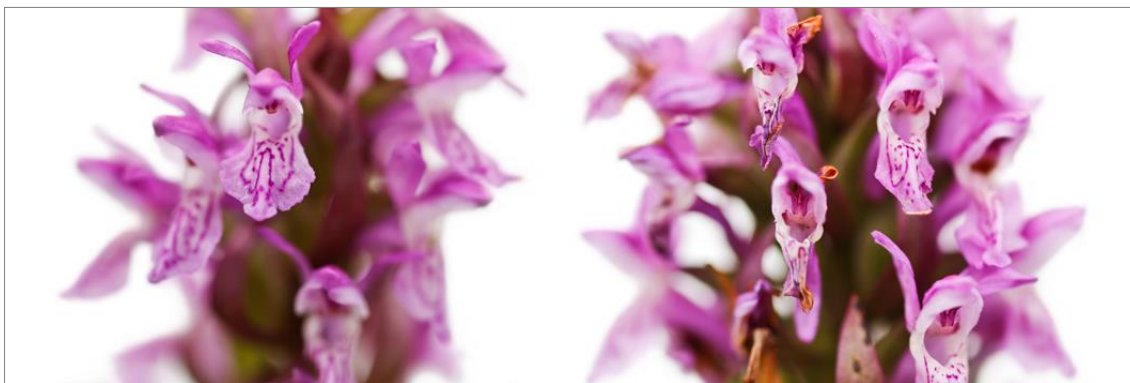
Käsittämäni teokset ovat *Suopunaveripuna I–IV* (2016), *Särkyvää kauneutta I–IV* (2016–2017), *Maan uumenista* (2014), *Sivulliset* (2016) ja *Mielenosoitus* (2014).

²²⁹ Vilkman 2017; UNRIC 2015.

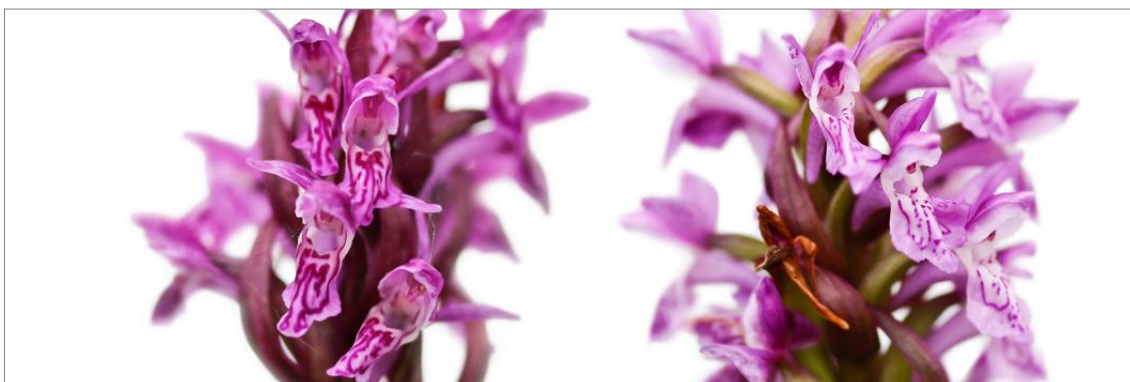
²³⁰ Grande 2011, 24.

8 Teoksia aavalta

8.1 Suopunaveripuna ja Särkyvää kauneutta

Kuva 2. *Suopunaveripuna III* (2016)

Kuva 3. *Suopunaveripuna IV* (2016)

Teossarjaan kuuluu neljä valokuvaa, joissa esiintyy punakämmekän alalajit: suopunakämmekä (*D. incarnata* ssp. *incarnata*) ja veripunakämmekä (*D. incarnata* ssp. *cruenta*). Kukin kuva on kooltaan 30 x 90 cm. Kuvat on vedostettu lambda-tekniikalla ja pohjustuksessa on käytetty silisec-tekniikkaa.²³¹ Kuvissa I ja III esiintyy suopunakämmeköitä, kuvassa II veripunakämmeköitä, ja kuvassa IV vasemmalla on veripunakämmekä ja oikealla suopunakämmekä. Molemmat alalajit on luokiteltu uhanalaisiksi. Kuvasarja on valmistunut vuonna 2016 ja se on ollut vuoden 2017 loppuun mennessä esillä *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyissä Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelytilassa Oulussa, Museo-Galleria Alariestossa Sodankylässä ja Lapin taiteilijaseuran Galleria Napassa Rovaniemellä.

²³¹ Lambda-tekniikka valottaa kuvat kolmella laserilla (RGB) aidolle valokuvapaperille. Silisec ® pohjustus on Dialab Oy:n käyttämä valokuvien pohjustustekniikka. Dialab Oy.

”Kuten aina, ihmisen tarve saada mineraaleja ja metalleja menee ohi kämmekän oikeudesta olemassaoloonsa. Tarvitsemme kaapeleita ja sähköjohtoja. Verkostomme kasvaa loissienen lailla. Mutta se ei tunne rajojaan.”²³²

Kuva 4. *Särkyvää kauneutta I* (2016)

Kuva 5. *Särkyvää kauneutta IV* (2017)

²³² Galleria Napan ja Studio Mustanapan näyttelyn kritiikistä Lapin Kansassa. Kautto 2017.

Teossarjaan kuuluu neljä valokuvaa, joissa esiintyy suopunakämmeköitä, veripunakämmeköitä, kaitakämmeköitä (*Dactylorhiza traunsteineri*), lapinkämmeköitä (*Dactylorhiza lapponica*), korpimaariankämmeköitä (*D. maculata* ssp. *maculata*), punakämmekän albiinoyksilöitä sekä kaita- ja suopunakämmekän, kaita- ja korpimaariankämmekän, lapin- ja suopunakämmekän ja lapin- ja korpimaariankämmekän risteymiä. Kukin kuva on kooltaan 60 x 90 cm. Kuvat on vedostettu lambda-tekniikalla ja pohjustuksessa on käytetty silisec-tekniikkaa. Kuvissa I ja II uhanalaisiksi luokitelluista Viiankiaavan kämmekekälajeista yhdet esimerkkiyksilöt ovat mustavalkoisia. Kuvassa III ja IV mustavalkoisia ovat kaikki uhanalaisiksi luokitellut kämmekekäyksilöt, ainoastaan yleinen korpimaariankämmekekä on kuvissa värillisenä. Kuvasarja on valmistunut vuosina 2016–2017 ja osat I–II ovat olleet vuoden 2017 loppuun mennessä esillä *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyissä Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelytilassa Oulussa ja Museo-Galleria Alariestossa Sodankylässä. Koko neljän kuvan sarja on ollut esillä Lapin taiteilijaseuran Galleria Napassa.

Vuosina 2015–2016 kuvasin Viiankiaavalla yli sata liuskakämmeköiden sukuun (*Dactylorhiza*)²³³ kuuluvaa kämmekekäyksilöä. Kuvaamieni kämmekeköiden lajimääritykset teki Luonnontieteellisen keskusmuseon Kasvimuseon yli-intendentti Henry Väre. Kämmekeköistä valtaosa oli suopuna-, kaita- tai korpimaariankämmeköitä, seuraavaksi eniten oli lapin- ja veripunakämmeköitä. Erilaisia risteymiä oli toistakymmentä yksilöä: kaita- ja lapinkämmeköiden risteymiä korpimaariankämmekän ja suopunakämmekän kanssa. Olen käyttänyt kämmekekäkuvia tähän mennessä kolmessa teossarjassa, edellä esitellyissä sarjoissa *Suopunaveripuna* ja *Särkyvää kauneutta*, sekä valokuvaa ja piirustusta yhdistävässä *Dactylorhiza vulnerabilis* -sarjassa.

Ennen Viiankiaavalle aloittamiani retkiä tiesin kämmekeköistä hyvin vähän. Eri kämmekekälajien kukinnot ihastuttivat heinäkuuisella aavalla ja saivat etsimään lisää tietoa näistä kiehtovista kasveista. Kämmekekäkasvien eli orkideoiden heimoon (*Orchidaceae*)²³⁴

²³³ Liuskakämmeköiden suku on saanut nimensä syvään liuskoittuneista juurimukuloista. Tieteellinen nimi *Dactylorhiza* tarkoittaa sormijuurakollista, nimi tulee kreikan kielen sormea tarkoittavasta sanasta *dactylos* ja juurta tarkoittavasta sanasta *rhiza*. Salmia 2013, 264; Väre 2014, 51.

²³⁴ Kämmekekäkasvien tieteellinen nimi tulee kreikan kiveksiä tarkoittavasta sanasta *orkhis*. Sana viittaa useille heimon lajeille tyypillisiin parillisiin juurimukuloihin.

arvioidaan kuuluvan eri lähteiden mukaan miltei 1000 sukua ja vajaat 28 000 lajia. Suomessa arvioidaan olevan noin 36 lajia.²³⁵ Kämmekkäkasvien määrittely on monella tapaa vaikeaa. Sukujen ja lajien määriä on mahdoton arvioida tarkasti, koska lajin / *taksonin*²³⁶ alkuperän ja evoluution määrittely on usein vaikeaa. Teoksissani esiintyvät Viiankiaavan kämmekkälajit kuuluvat liuskakämmeköiden sukuun, joka on taksonomisesti erityisen vaikea suku. Lajit ovat esimerkiksi eri-ikäisiä: osa on peräisin ajalta ennen viimeistä jääkautta ja osa on syntynyt jääkauden jälkeen. Myös taksonien *morfologia*²³⁷ ja ulkonäkö muuntelee: kukan värissä ja sen värikuvioissa tai lehden täplikkyudessa voi olla suuria eroja.²³⁸ Lisäksi lajien risteytyminen tuottaa ongelmia, koska osa suvun eri lajeista risteytyy yhä keskenään ja risteymät voivat myös itsenäistyä. Tavallisia ovat myös takaisinristeyvät, samoin kuin risteymät kolmansien lajien kanssa. Liuskakämmeköiden suvussa arvioidaankin olevan 12–75 lajia.²³⁹ Liuskakämmeköissä minua kiinnostaa ja kiehtoo niiden kauneuden lisäksi lajien vaikea määriteltävyys, ne ovat ikään kuin hallintani ulkopuolella.

Eri lähteissä on myös vaihtelua siinä, pidetäänkö jotakin kämmekkää lajina, alalajina vai lajin / alalajin variaationa.²⁴⁰ Orkideoita tutkinut dosentti Aulikki Salmia käyttää esimerkkinä veripunakämmekkää: joku pitää kyseistä taksonia lajina, jolloin se nimetään verikämmekkäksi (*Dactylorhiza cruenta*), joku puolestaan käsittelee taksonia alalajina, ts. punakämmekän alalajina, jolloin se on veripunakämmekkä (*Dactylorhiza incarnata* ssp. *cruenta*) ja joidenkin mielestä se on vain alalajin variaatio eli suopunakämmekän verimuoto (*Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata* var. *cruenta*).²⁴¹ Tutkijat eivät siis ole yksimielisiä eri lajeista, alalajeista ja muunnoksista. Aiemmin omina lajeinaan pidetyt kaitakämmekkä ja lapinkämmekkä näyttävät nykytiedon mukaan olevan samaa lajia. Salmia viittaa Ruotsissa tehtyihin tutkimuksiin, joiden perusteella morfologisesti samankaltaiset lapinkämmekkä, kaitakämmekkä ja Baltiassa kasvava *D. majalis* ssp. *russowii* tulisi yhdistää yhdeksi alalajiksi, jonka nimenä tulisi käyttää nimeä *D. majalis* ssp. *lapponica*. Suomessa lajeja käsitellään

²³⁵ Esimerkki tieteellisestä luokittelusta yksinkertaisesti määritellen: heimo: kämmekkäkasvit eli orkideat (*Orchidaceae*) → suku: liuskakämmekkät (*Dactylorhiza*) → laji: punakämmekkä (*Dactylorhiza incarnata*) → alalaji: veripunakämmekkä (*D. incarnata* ssp. *cruenta*). Ks. myös Väre 2014, 7; Salmia 2013, 11.

²³⁶ Taksoni = sukulaisuussuhteisiin perustuva eliöryhmä.

²³⁷ Morfologia = biologisten organismien anatomia, rakenteellisuus.

²³⁸ Salmia 2013, 264–265.

²³⁹ Väre 2014, 51.

²⁴⁰ Salmia 2013, 15, 264.

²⁴¹ Salmia 2013, 267.

kuitenkin lainsäädännössä ja uhanalaisuus selvityksissä vielä erikseen.²⁴² Myöskään punakämmeköistä ei olla samaa mieltä. Punakämmeköiden alalajeiksi mainitaan suopunakämmekkä ja veripunakämmekkä, mutta kaikki tutkijat eivät pidä veripunakämmekkää alalajina tai edes muunnoksena. Vuonna 2009 julkaistun Pohjois-Ruotsissa tehdyn tutkimuksen perusteella veripunakämmekkä on määritelty punakämmekän variaatioksi.²⁴³

Valokuvateoksissani olen käsitellyt kaita- ja lapinkämmekkää omina lajeinaan ja suopunakämmekkää ja veripunakämmekkää punakämmekän alalajeina,²⁴⁴ joten teen niin myös tässä tutkimuksessa.

Olen luvussa 5.2 käsitellyt tiedon merkitystä esteettisessä kokemisessa ja esittänyt itselleni kysymyksen, missä määrin luonnontieteellinen tieto vaikuttaa omien kokemusteni luonteeseen. Aluksi minua viehätti kämmeköiden tähkämäisten kukintojen kauneus ja niiden eri värivivahteet valkoisesta purppuranpunaiseen. Vähä vähältä tieto alkoi lisääntyä ja kohtaamiset kämmeköiden kanssa muuttuivat intensiivisimmiksi. Kauneuden kokemisen rinnalle tuli tietoa kämmeköiden elämästä ja niiden uhanalaisuudesta. IUCN:n lajien uhanalaisuusluokituksen mukaan Viiankiaavan kämmekkälajeista neljä luetaan vaarantuneisiin (VU): lapin-, kaita-, suopuna- ja veripunakämmekkä. Luokituksessa vaarantuneella (*Vulnerable*) tarkoitetaan sitä, että lajiin kohdistuu suuri uhka hävitä luonnosta keskipitkällä aikavälillä. Vuonna 2012 ilmestynyt *Suomen uhanalaiset kasvit* toteaa Keski-Lapin lettoalueiden puna-, kaita- ja lapinkämmeköiden pahimmaksi uhkatekijäksi kaivos toiminnan. Kaivosvaltaukset ulottuvat usein parhaille lettoalueille jopa suojelualueilla.²⁴⁵

Ympäristöestetiikan tietoperustainen esteettisen kokemisen suuntauksen mukaan tiedolla, erityisesti luonnontieteellisellä tiedolla, on keskeinen kokemusta rikastava merkitys. Tieto punakämmekän kukan huulen rakenteesta, se että kukan huuli on leveyttään pidempi ja laidat

²⁴² Salmia 2013, 300–301, ks. myös Kekäläinen 2012a, 142.

²⁴³ Väre 2014, 57; Salmia 2013, 273–275.

²⁴⁴ Lajien määritykset perustuvat Lapin ELY-keskukselta vuonna 2015 saatuihin tietoihin. Aineisto tekijän hallussa.

²⁴⁵ Hallman 2012, 137; Kekäläinen 2012c, 137–138; Kekäläinen 2012b, 140; Kekäläinen 2012a, 142.

kääntyvät taaksepäin sekä se, että huulella on hevosenkengän muotoinen kuvio lähellä reunaa²⁴⁶, on ilahduttanut minua varsinkin kuvatessani *Suopunaveripuna* -sarjan punakämmeköitä. Olen tietoperustaisen suuntauksen kannattajien kanssa jokseenkin samaa mieltä tiedon kokemusta rikastavasta merkityksestä, mutta mielestäni tiedon lisäksi tarvitaan Yuriko Saiton ja Marcia Muelder Eatonin peräänkuuluttamia tradition ja myyttien huomioimista sekä kykyä kuvitella. On myös helppo yhtyä ei-tietoperustaisen suuntauksen edustajan Arnold Berleantin näkemyksiin moniaistisen kohtaamisen vaikutuksesta ja luonnon kanssa yhteensulautumisen tunteen merkityksistä. Moniaistisuus tarkoittaa heinäkuisella aavalla kulkijalle kauneuden ja tuoksujen sinfoniaa, mutta myös sääskiä, paarmoja, hikeä ja märkiä vaatteita. Sääsket inisevät ympärillä ja joku aina löytää tiensä suuhun ja nieluun asti. Aurinko hellii ja liimaa hiestä nihkeän paidan ihoon kiinni. Kuvatessa suolla kyykiessä ja toisinaan myös maatessa suon vetisyys kastelee sekä housujen polvet että takapuolen. Kaikki tämä samalla kertaa, joten moniaistinen kokemus on vahvasti mukana jokaisessa ottamassani kämmekekuvassa.

Kämmeköiden lajistollinen moninaisuus ja siitä johtuva määrittelyn vaikeus on kiehtovaa, mutta aavalla voin edelleenkin uppoutua pelkästään kasvien kauneuteen. Tiedostan kuitenkin, että aavan neljän kämmekekälajin uhanalaisuus on vahvistanut myös esteettisen kokemukseni vaikuttavuutta ja lisännyt entisestään haluani suojella kämmekekälajien elinympäristöä. Mielestäni Viiankiaavan kämmekät symboloivat koko Viiankiaapaa. Kämmeköiden kauneus vertautuu aavan kauneuteen, lajiston moninaisuus aavan monimuotoisuuteen ja kämmekekälajien uhanalaisuus koko aavan uhanalaisuuteen. Viiankiaavan kämmekät ovat vuosi vuodelta muuttuneet kauniimmiksi ja merkityksellisimmiksi.

²⁴⁶ Salmia 2013, 269.

8.2 Maan uumenista ja Sivulliset

Kuva 6. *Maan uumenista* (2014)

Maan uumenissa -installaatioon kuuluu kaksi lähekkäin sijoitettua vaunuosaa. Vaunuissa harsokankaiden alla on lohkaremaisia kiviä, molemmissa 25 kappaletta. Toisen vaunun kivet ovat tummia ja paljaita ja toisen kivet ovat kiedottu sideharsoihin. Vaunut ovat kumpikin kooltaan 80 x 70 x 185 cm. Installaatio on valmistunut vuonna 2014 ja se on ollut vuoden 2017 loppuun mennessä esillä *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyissä Suomen Taidegraafikot ry:n Galleria G:ssä Helsingissä ja Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelytilassa Oulussa, sekä Veikko Halmetojan kuratoimassa Pohjois-Suomen biennaalissa, Lumipalloepektissä, Kemin taidemuseossa vuonna 2016.

”Näyttelyn pysähdyttävvin kokemus avautuu viimeisessä tilassa. Kun katselee kahdelle suurelle laverille levitettyjä, harsokankaiden peittämiä kiviä, tunnelma on kuin patologian laitokselta. Nimi *Maan uumenista* on täydellisen osuva.”²⁴⁷

²⁴⁷ Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelyn kritiikistä Lapin Kansassa. Seppä 2016.

Kuva 7. *Sivulliset* (2016). Kuva Arto Liiti.

Sivulliset -installaatioon kuuluu 8–18 vaijereilla katosta riippuvaa kiveä sekä n. 20 lattialle sijoitettua kiveä. Installaatio rakentuu tilan mukaan ja kiviä voi olla esillä eri määriä eri tiloissa. Osa installaation kivistä on kiedottu sideharsoihin. Installaatio on valmistunut vuonna 2016 ja se on ollut vuoden 2017 loppuun mennessä esillä *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyissä Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelytilassa Oulussa ja Lapin taiteilijaseuran Studio Mustanapassa.

”Herkkä ja tehokas ottavat kirskuen yhteen esimerkiksi huoneessa, jossa ovat rinnakkain esillä valokuvat kämmeköistä ja vaijereiden varassa katosta roikkuvien kivien installaatio.”²⁴⁸
”Silloin kun luontoa tuhotaan, laastari ei auta.”²⁴⁹

Installatioissa olevat lohkotut kivet muistuttavat kaivosten louhintajätettä, sivukiveä, joka erotetaan louhoksessa varsinaisesta jatkokäyttöön soveltuvasta malmista. En ole ottanut selville kivien koostumusta, koska se ei ole kummassakaan installaatioissa olennainen asia.

²⁴⁸ Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelyn kritiikistä Kalevassa. Kangas 2016.

²⁴⁹ Galleria Napan ja Studio Mustanapan näyttelyn kritiikistä Lapin Kansassa. Kautto 2017.

Kivet symboloivat kaikkia maan sisällä olevia mineraaleja. *Maan uumenissa* -installaation potilas- tai ruumisvaunuja muistuttavien vaunujen päälle asetettu harsokangas häivyttää kivien ääriviivoja ja luo tavoittelemani mielikuvan vaunuilla makaavasta vainajasta. Tunnelma on kliininen ja rauhallinen. Myös *Sivulliset* -installaation tunnelma on rauhallinen, kivet ovat ikään kuin pysähtyneinä odottavaan välitilaan. Teokset kertovat pelosta ja uhkakuvista, mutta myös yrityksestä hoitaa ja pelastaa.

Suunnitellun Sakatin kaivoksen pääesiintymä sijaitsee Viiankiaavan Sakattikummun ja Sakattilampien tienoilla. Esiintymä sisältää kuparia, nikkeliä, platinaa, palladiumia ja kultaa,²⁵⁰ ja siitä on puhuttu vuosituhaten merkittävämpänä eurooppalaisena malmilöytönä. Löydetyn esiintymän malmipitoisuudet ovat korkeita, kuparia on paikoin jopa 3 % ja nikkeliä 2,5 %, mikä on kymmenen kertaa suurempi kuin Talvivaaran nikkelikaivoksessa.²⁵¹ Kuparia ja nikkeliä käytetään erilaisissa kulutustuotteissa, kuparia esimerkiksi sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa ja nikkeliä seosmetallina jokapäiväiseen elämään kuuluvissa tavaroissa, kuten vetoketjuissa ja silmälasien kehyksissä.²⁵² Nikkeliä on käytetty myös aseteollisuudessa. Platinaryhmän metallit (PGM) ovat hi-tech-metalleja, joita käytetään hybridi- ja sähköautoissa, tuuliturbiineissa, aurinkopaneeleissa, tutkissa, aseteollisuudessa, lasereissa, tietotekniikassa ja viihde-elektroniikassa. Olemme jokapäiväisessä länsimaisiin kulutustottumuksiin perustuvassa elämässämme hyvin riippuvaisia geologisista luonnonvaroista. Esimerkiksi kannettavan puhelimen valmistamiseen tarvittavien metallien saamiseksi tarvitaan 20 eri kaivosta. Geologinen tutkimuskeskuksen internetsivulla mainitaan hi-tech-metallien olevan välttämättömiä kehittyneiden maiden talouden kasvulle.²⁵³

Maailman ylikulutuspäivää vietettiin vuonna 2017 elokuun alussa. Ylikulutuspäivä tarkoittaa sitä hetkeä, jolloin kulutuksemme laskennallisesti ylittää vuotuisen maapallon luonnonvarojen kestävä käytön. Ajankohta perustuu Global Footprint Network -tutkimuslaitoksen laskelmiin. Suomalaisten ylikulutuspäivä oli vuonna 2017 jo 3.4., eli neljä kuukautta maailman keskiarvoa aiemmin. Tarvitsisimme yli kolme maapalloa, jos kaikki maailman

²⁵⁰ Anglo American. Media. Päivitys Sakatin kaivoshankkeen tilanteesta.

²⁵¹ Kauppinen 2016, 29.

²⁵² Turvallisuus- ja kemikaalivirasto. Nikkeli.

²⁵³ Geologian tutkimuskeskus. Geologiset luonnonvarat.

ihmiset kuluttaisivat yhtä paljon kuin suomalaiset.²⁵⁴ Oman kulutuksen vähentäminen onkin suurimpia länsimaisen ihmisen haasteita jatkuvan talouskasvun vaatimuksen paineessa. Mitä enemmän me kulutamme, sitä enemmän me luonnonvaroja tarvitsemme. Kulutuksemme vie maapalloa kestävykensä ääri rajoille, eikä kaivoksen avaaminen Suomen Lapissa koske vain paikallisia, vaan sillä on myös globaalit seuraamukset. Olen osallisena kulutukseen perustuvassa elämäntavassa enkä katso voivani vastustaa kaikkea kaivosteollisuutta, vaikka olenkin sitä mieltä, että luontoa tuhoamatonta kaivosta ei ole. Luonnonsuojelualueelle suunniteltu kaivostoiminta kertoo kuitenkin paljon muustakin kuin liiallisesta kuluttamisesta. Jos ajatellaan että luonnolla on vain taloudellista arvoa, unohdetaan samalla ihmisen toimintaa ohjaavat luontoa kunnioittavat eettiset periaatteet. Kysymys on ennen kaikkea erilaisista arvokäsityksistä, nähdäänkö luonnolla olevan arvoa itsenään vai onko sillä arvoa vain silloin kun se hyödyttää meitä.

²⁵⁴ WWF. Ylikulutus.

8.3 Mielenosoitus

Kuva 8. *Mielenosoitus* (2014)

Valokuvasarjaan *Mielenosoitus* kuuluu seitsemän valokuvaa, joissa henkilöt seisovat suolla kyltit käsissään. Kukin kuva on kooltaan 75 x 50 cm. Kuvat ovat pigmenttivedoksia ja ne on pohjustettu alumiinille. Kuvasarja on valmistunut vuonna 2014 ja se on ollut vuoden 2017 loppuun mennessä esillä *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyissäni Suomen Taidegraafikot ry:n Galleria G:ssä Helsingissä, Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelytilassa Oulussa ja Sodankylän kirjaston näyttelytilassa. Valokuvasarja on ollut esillä myös Lapin taiteilijaseuran kuukauden taiteilija -seinällä Kulttuuritalo Korundissa Rovaniemellä vuonna 2015.

Mielenosoitukset ovat kansalaistottelemattomuuden ohella aktivismin ilmenemismuotoja. Demokratiassa kansalaisilla on oikeus sananvapauden nimissä ilmaista mielipiteensä ja koettaa siten vaikuttaa myös yleiseen mielipiteeseen. Yleensä mielenosoitukset ovat rauhanomaisia, mutta voivat toisinaan riistäytyä hallitsemattomiksi. Valokuvasarjan lähtökohtana olivat ajatukseni siitä, että haluan ilmaista kantani Viiankiaavan tilanteesta. Mielikuvissani kannoin kylttiä, jossa luki *Anglo American GET LOST!*

Vaikka nykytaiteessa kaikki provokatiivinen ja isolla volyymilla tehty taide näyttää saavan helposti huomiota, usein perusteetontakin, päädyin lopulta kuitenkin toisenlaiseen teosmuotoon. Osoitan mieltä rauhanomaisesti kuuden muun henkilön kanssa. Me kaikki asumme tai olemme kotoisin joko Sodankylän kirkonkylästä tai lähikylistä, ja meillä kaikilla on kiinteä suhde Viiankiaapaan, joillakin jo lapsuudessa syntynyt, joillakuilla myöhempää perua oleva.

Kuvien henkilöt ovat tunnistettavia, kasvot katsojaan päin. Kahdessa muussa ihmisen ja paikan välistä suhdetta kuvaavassa teossarjassa (*Aavan kulkijat* ja *Katoava maisema*) kuvien henkilöt ovat selkä katsojaan päin. Kasvokkain tapahtuva suora kontakti haastaa katsojaa: ”Minä ajattelen näin, mitä mieltä sinä olet?” Kuvasarjan henkilöt suhtautuvat kielteisesti Sakatin kaivoshankkeeseen ja osoittavat mieltään suojellun aavan puolesta. Henkilöt kirjoittivat kyltteihin myönteisiä ajatuksiaan Viiankiaavasta, mitä aapa merkitsee ja mitä se antaa. Kuvasin heidät kyltteineen aavalla 7.8., 13.8. ja 18.8.2014.

Kylttien tekstit:

*Katse etsiytyy kilometrien päähän suon ja metsän rajalle,
kaukaisen Oratunturin siluetti kaartuu sinisenä.
Aapaa halkovilla kaarkoilla känkkyräiset koivut
ja sieraimissa suon mehevä tuoksu.
Taivas on avara, ja maa. Ja mieli.*

*Aapa ahkeroi yötä päivää vuoden ympäri. Talvella se
elättää riekot ja huurremetsot, kesällä tuhannet muut
linnut ja porot. Se nielee itseensä kaikkea mitä on liikaa:
hiilidioksidia, tekemättömiä töitä ja muuta raskauttavaa.
Kurkien, joutsenten ja metsähanhien seasta kömpii
kovalle maalle uusi ihminen.*

*Viiankiaavan rauha
on rikkaus!
Syksyisin ilonani karpalot
ja ruskan
räiskyvä kauneus!*

*Lapsuuteni aapa:
elävä, puhdas ja ääretön.
Tänään niin kaunis
kuin silloinkin!*

*Satoja vuosia Viianki
on tarjonnut suvullemme
riistan, kalan, heinän ja marjat.*

*Täältä
saan parasta
energiaa.*

*Isällä oli täällä Viiankiaavalla luonnonniittyjä ja
miekin olin lapsena isän apuna heinäntevoissa.
Haluaisin, että Viiankiaapa säilyisi tällaisena
tuleville sukupolville. Olisi ihmisillä
mahdollisuus nauttia luonnon rauhasta.*

Mielenosoituskylltien tekstit ovat yleensä lyhyitä ja ytimekkäitä, sisällöltään hauskoja tai vihaisia ja kaikkea siltä väliltä. *Mielenosoitus*-valokuvasarjassa kylttien tekstit ovat sekä lyhyitä että pitkiä, poeettisiakin, mutta ennen kaikkea sävyltään positiivisia. Sakatin kaivossuunnitelmia ei moni vastusta julkisesti, mutta yksityisissä keskusteluissa vastustavan mielipiteen ilmaisu on helpompaa. Keskusteluissa esiin nousseita vastustuksen syitä ovat ympäristöeettiset syyt (luonto arvotetaan kaivosta tärkeämmäksi); luonnontieteelliset syyt (huoli luonnon monimuotoisuuden kaventumisesta); ympäristöesteettiset syyt (maiseman häviäminen ja ympäristön turmeleminen ei ole hyväksyttävää); taloudelliset syyt (rahan valta ja kaivosveron puuttuminen harmittavat); vapaa-aikaan liittyvät syyt (pelko tutun virkistys- ja retkeilyalueen häviämistä); elinkeinoihin liittyvät syyt (alueen poronhoitoa uhkaa loppuminen); oikeudelliset syyt (lakien tulisi suojella aluetta) ja epävarmuutta aiheuttavat syyt (kodin tai kesäasunnon menettämisen pelko).

Olen keskustellut vuoden 2017 aikana joidenkin kuvissa esiintyvien henkilöiden kanssa heidän ensisijaisista syistään vastustaa kaivossuunnitelmia. Kuvasarjan valmistumisesta on yli kolme vuotta, mutta näyttää siltä, että vastustuksen syy ja kyltin teksti korreloivat edelleen keskenään. Kolmessa vuodessa meistä jokainen on omaksunut uutta tietoa kaivoshankkeesta, joten sen pohjalta voisi arvioida, että kylttien tekstit olisivat nyt kirjoitettuina erilaisia. Toisaalta tekstit perustuvat vahvoihin tunteisiin ja asioihin, jotka ovat tuntuneet merkityksellisiltä silloin ja ovat sitä varmasti edelleen. Silloin kirjoitettu teksti on voinut saada erilaista syvyyttä näiden vuosien kunkin omista aapakokemuksista ja kaivoshankkeen etenemisestä. Oma tekstini kertoo aavan aistimellisesta kohtaamisesta ja avaran maiseman vapauttavasta vaikutuksesta. Samalta minusta tuntuu edelleen, joka kerta aavalla kulkiessani hengitän syvemmin, vaikka tiedon myötä kasvaneet uhkakuvat ovat painavampia.

9 Loppupäätelmiä

Tutkimuksessani olen selvittänyt prosesseja, joissa tieteellinen tieto, subjektiivinen luontokokemus ja ympäristöeettinen pohdinta muuntautuvat taideteokseksi. Olen määrittänyt tiedon ja kokemuksen suhdetta sekä teoreettisesti että kokemuksellisesti. Olen esittänyt myös kysymyksen, miten tieteellinen tieto tuottaa suokokemuksia ja miten subjektiiviset kokemukset ja hankkeen taiteelliset osiot tuottavat tietoa Viiankiaavasta ja alueen tilanteesta, vai tuottavatko ne? Tieteellisen tiedon merkitystä suokokemuksissa olen käsitellyt luvussa 5.2 valottamalla tietoperustaista ja ei-perustaista tutkimuslinjaa ja todennut itse olevani suuntausten keskivaiheilla. Mielestäni tieteellinen tieto tuottaa suokokemuksia ja -elämyksiä sen perusteella, että tieto voi syventää kokemisen intensiteettiä ja siten tuottaa uudenlaisia kokemuksia. Kun puhutaan laajennetusta tiedon käsityksestä subjektiiviset luontokokemukset yhdessä jo olemassa olevan luonnontieteellisen tiedon sekä taiteellisen työskentelyn kanssa tuottavat tietoa, joka tulee näkyväksi reflektion kautta. Se on tietoa, joka palvelee ennen kaikkea kokijaa ja tekijää eli minua itseäni, mutta sillä voi olla myös yleistä merkitystä.²⁵⁵

Taiteen tutkija Stephen Scrivener ei pidä taidetta erityisenä tiedon muotona, eikä taide ole hänen mielestään koskaan ollut myöskään mikään tiedon välittämisen muoto, vaikka varsinkin visuaalinen taide sitä tekee. Scrivenerin mukaan tällaisen tiedon laatu on pinnallista, eikä siten voi vaikuttaa tunnetasolla tai inhimilliseen elämään samalla tavalla kuin taide muuten vaikuttaa.²⁵⁶ Kuvataiteilija ja tutkija Teemu Mäki näkee asian toisin. Hän kirjoittaa esseekokoelmassaan taiteen suhteesta tietoon. Taide voi luoda, testata ja levittää sanallistettavaa, todistettavaa ja täsmällisesti välitettävää tietoa. Tähän se voi käyttää taiteen omia, mutta myös muiden alojen käyttämiä tieteellisen tiedonmuodostuksen menetelmiä, jotka ovat tavallisia myös taiteessa. Mäki suosittaa taiteen omien menetelmien käyttöä, koska niiden ansiosta taide voi luoda sellaista tietoa, jota muuten ei syntyisi. Taiteen omiksi menetelmiksi hän listaa esimerkiksi vesivärimaalauksen, valokuvauksen, elokuvauksen ja osallistavan taide-elämyksen. Mäen mukaan taide voi olla myös tehokas tiedotusväline. Yhteiskunnallinen taide muistuttaa pyrkimyksiltään, päämääriltään ja osin myös menetelmiltään arkisen journalismin, tieteellisen tutkimuksen ja politiikan harjoittamista.

²⁵⁵ Ks. myös Anttila 2005, 63–73.

²⁵⁶ Anttila 2005, 64.

Taideteos voi olla infopommi, joka ”pysäyttää, valaisee, jakelee tietoa ja aktivoi tunteita ja järkeä tehokkaammin kuin mikään muu”.²⁵⁷ Huhmarniemen mielestä nykytaiteessa voi välittää tutkimustietoa tuomalla symbolisessa, moniaistisessa ja monitasoisessa muodossa esille esimerkiksi syrjään jääneitä tarkastelukulmia maan- ja luonnonvarojen käytön ja suojelun perusteluista. Tätä hän perustelee taiteen mahdollisuudella vedota yleisön tunteisiin ja aktivoida katsojien omakohtaisia kokemuksia.²⁵⁸

Mielestäni taide voi olla sekä tiedon muoto että välittää tietoa, tässä tapauksessa Viiankiaavan tilanteesta. Mutta ennen kaikkea taide voi tuottaa sellaista laajaa ymmärrystä, joka voi rakentaa tietoa ja siten vaikuttaa ajatteluun ja toimintaan. Tästä puhuu myös Scrivener: vaikka hän ei pidä taidetta hyvänä tiedon välittämisen muotona, taideteos voi hänen mukaansa olla kuitenkin kohde, johon sisällytetään informaatiota ja teoksen kokeminen voi siten olla materiaalia tiedon rakentumista varten. Tutkiva taiteellinen työ on luomistapahtuma, joka tuottaa uutta ymmärrystä kohteesta. Scrivenerin mukaan tutkivan taiteellisen toiminnan todellinen tarkoitus on kuitenkin yksinkertaisesti tuottaa taidetta.²⁵⁹ Näkemykseni mukaan pelkkä tieto ei välttämättä aktivoi tekoihin, tarvitaan myös tunteita ja eettistä pohdintaa. Luonto- tai taide-elämys voi yhdessä tiedon ja eettisen pohdinnan kanssa vaikuttaa henkilöä aktiivisesti ja siten tuottaa kantaaottavaa toimintaa. Myös Mäki kirjoittaa arvoista: jos tiedon välittäminen ja juurruttaminen eivät pelkästään riitä, niin taide voi välittää ja juurruttaa myös arvoja. Taide voi myös aktivoitua arvopohdiskelun muotona testaamalla ja synnyttämällä arvoja.²⁶⁰

Suojeltu aapa -hankkeen tavoitteena on pyrkiä saamaan aikaan eettistä keskustelua taloudellisten ja ympäristönsuojelullisten näkökohtien keskinäisestä painoarvosta.²⁶¹ Melkein pä kliseinen ”pyrkimys saada aikaan keskustelua” mainitaan usein tavoitteeksi kantaaottavien produktioiden yhteydessä, mutta ympäröivää toivetta toteutuneista keskusteluista on usein vaikeaa todentaa. Näyttelyissä kävijät kirjoittavat harvoin vieraskirjaan näyttelyn herättämiä ajatuksiaan, saati että ottaisivat yhteyttä taiteilijaan

²⁵⁷ Mäki 2017, 87–88.

²⁵⁸ Huhmarniemi 2016, 8.

²⁵⁹ Anttila 2005, 64–65.

²⁶⁰ Mäki 2017, 99–101.

²⁶¹ Ks. luku 2.1 Kantaaottava hanke.

halutakseen keskustella aiheesta tai kertoakseen, miten joku teos on herättänyt ajattelemaan luonnon merkitystä. Palautteen poissaolo ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö näyttelyt ja teokset voisi vaikuttaa ihmisten luonnonsuojelullisiin arvoihin ja asenteisiin. Ehkä kommentointi ja keskustelu ovat siirtymässä sosiaaliseen mediaan, tai jo siirtynyt. Maria Huhmarniemi osallistui vuonna 2011 *Marjamatkat* -taideproduktion puitteissa A-studion ”marjasotaa” käsittelevään keskusteluohjelmaan. Ohjelman jälkeen sosiaalisessa mediassa käytiin keskustelua aiheesta ja viikon aikana kommentteja tuli satoja. Huhmarniemi toteaa, ehkä hieman itseironisesti, että *Marjamatkat* -projektin kokemusten perusteella seuraavan näyttelyprojektin ensisijainen tavoite ei ollut keskustelun lisääminen.²⁶²

Suojeltu aapa -hankkeen näyttelyiden vieraskirjoihin on aina tullut joitakin kannustavia ja kiittäviä kommentteja aiheeseen tarttumisesta. Tavallisimpien kiitosten (”Kiitos näyttelystä!”; ”Hienoja kuvia!”) lisäksi näyttelyissä vierailleet ovat kannustaneet ja kiittäneet aiheen käsittelystä:

”Kerrankin taiteilijalla on jotakin sanottavaa!!!”

”Kiitos hienosta puheenvuorosta! Kauan eläköön Viiankiaapa!”

”Oi säilyttäkää elämä ja tuho estäkää, ja tuho estäkää!”

”Tasokas näyttely, jossa sanoma kohdallaan!”

”Mahtava aihe, josta kannattaa puhua!”

”Viiankiaapa pitää saada säilymään, ettei käy kuin Kaunisvaaralle.”

”Varjele vakainen Luoja.”

”Tärkeää työtä, olemme mukana!”

”Hengessä mukana!”

”Olette oikealla asialla!”

”Kaunis ja koskettava näyttely tärkeästä aiheesta. Kiitos!”

”Hienoa Lapin puolustusta!”²⁶³

Avajaisissa ja niiden yhteydessä järjestetyissä keskustelutilaisuuksissa on syntynyt monipuolista keskustelua. Ensimmäisessä hankkeen näyttelyssä Helsingissä vuonna 2014 ei

²⁶² Huhmarniemi 2016, 152.

²⁶³ Poimintoja *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyiden vieraskirjojen kommentteista. Aineisto tekijän hallussa.

vielä ollut varsinaista keskustelutilaisuutta, mutta avajaisissa keskusteltiin intensiivisesti sekä itse kohteesta Viiankiaavasta että luonnonsuojelun nykytilasta. Avajaisvieraiden joukossa keskustelemassa olivat aikaisemmin soidensuojelun yhteydessä mainittu emeritusprofessori Rauno Ruuhijärvi sekä luonnonsuojelija Pentti Linkola. Kävin myös näyttelyn aikana kahtena päivänä galleriassa ja otin aiheen puheeksi sillä hetkellä näyttelyssä olleiden vieraiden kanssa.

Oulun Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelyformaattiin kuuluu taiteilijatapaaminen ennen avajaisia, minkä koin erittäin mielekkääksi keinoksi tuoda aihetta esille. Taiteilijatapaamiset muotoutuvat kunkin taiteilijan omista intresseistä käsin ja omaan taiteilijatapaamiseen pyysin mukaan Timo Helteen ja Riikka Karppisen. Kerroimme Viiankiaavasta monesta näkökulmasta ja keskustelua syntyi, kun tapahtuman yleisö esitti kommentteja ja kysymyksiä. Oulun taiteilijatapaamisen hyvistä kokemuksista innostuneena olen järjestänyt vastaavan tapahtuman Helteen ja Karppisen kanssa myös hankkeen Sodankylän näyttelyn yhteydessä, ja Helteen kanssa Rovaniemen näyttelyn yhteydessä vuonna 2017. Todennäköisesti tulen järjestämään vastaavan tilaisuuden myös hankkeen viimeisen näyttelyn yhteyteen. Eli jossakin määrin keskustelua syntyy, kun itse järjestää siihen mahdollisuuden ja toimii aktiivisesti. ”Pyrkiä saamaan aikaan keskustelua” tarkoittaa mielestäni laajasti ajateltuna konkreettisen keskustelun lisäksi myös henkilökohtaista pohdintaa luonnon arvottamisesta, joka voi kannustaa toimimaan ympäristön puolesta.

Hankkeen näyttelyistä ilmestyneet sanomalehtien tiedotteet ja kritiikit ovat voineet osaltaan ohjata vierailijoita näyttelyihin ja altistaa heitä arvopohdintoihin. Kaikki näyttelyt on huomioitu kiitettävästi, joko tiedotteella tai näyttelyarvioinnilla. Hankkeen ensimmäinen näyttely Galleria G:ssä Helsingissä vuonna 2014 oli Helsingin Sanomien kuvataidekriitikon nostamissa näyttelyvinkeissä, erillistä kritiikkiä näyttelystä ei ollut. Pohjoisen valokuvakeskuksen näyttelyn Oulussa vuoden 2016 lopulla huomioivat sekä Kalevan että Lapin Kansan kriitikot. Kesän 2017 Sodankylän näyttelystä oli tiedote paikallislehti Sompiossa, erillistä näyttelyarviota ei ollut paikallislehdessä eikä Lapin Kansassa. Galleria Napan ja Studio Mustanapan näyttely Rovaniemellä lokakuussa 2017 arvioitiin Lapin Kansassa. Kaikki edellä mainitut näyttelyarvot ovat olleet positiivisia ja tuoneet esille hankkeen tärkeyttä.

Poimintoja arvioista:

”Tunteikas valokuvanäyttely vetoaa kaivostoiminnan tiellä olevan suoalueen puolesta.”²⁶⁴

”Huolella ja asiantuntemuksella laadittu, valokuvien, sekatekniikkateosten ja installaatioiden konkretisoima, näyttelyosaston kaikki tilat täyttävä kokonaisuus, puhuttelee dokumentoivalla asiallisuudellaan, mutta myös riipaisevalla tunnevoimallaan.”²⁶⁵

”Kokenut ja etenkin installaatioistaan tunnettu ja tunnustettu taiteilija taitaa kuitenkin erilaisten elementtien yhdistämisen niin, että se tuntuu ja resonoi katsojassa.”²⁶⁶

”Vähäeleinen näyttely on vaikuttava. Silloin kun katsomme jalkoihimme, näemme mitä tullaamme.”²⁶⁷

Tutkimuksessani olen pohtinut myös kysymystä, onko *Suojeltu aapa* -hankkeella vaikutuksia luonnonsuojelullisiin näkemyksiini ja toimintaani tai muuhun hankkeen ulkopuoliseen taiteelliseen työskentelyyni. Pirkko Anttilan mukaan luova prosessi vaikuttaa kohteen lisäksi sekä tekijään että ympäristöön kuin myös tutkimustyöhön, jos sellainen on prosessiin liitetty. ”Taiteilija sen enempää kuin kukaan muukaan luovan työn tekijä ei säily muuttumattomana työstään saamiensa kokemusten jälkeen. Se muuttaa aina sitä tapaa, jolla hän ajattelee, miten tuntee, tapaa, jolla he ovat olemassa”, kirjoittaa Anttila lainaten Linden Reillyä.²⁶⁸ Olen samaa mieltä Reillyn kanssa taiteellisen prosessin yksilöä muuttavasta vaikutuksesta, näin on käynyt minullekin. Myös Huhmarniemi arvioi, että hänen taideproduktiot ja väitöstutkimuksensa artikkelit vahvistivat hänen omia luonnonsuojelullisia näkemyksiään ja että hänestä tuli tutkimuksen myötä entistä enemmän luonnonsuojelija, kaivosteollisuuden vastustaja ja perinnemaisemien arvostaja.²⁶⁹

Suojeltu aapa -hanke on aktivoanut minua vahvempiin taiteellisiin kannanottoihin ja toimintaan myös taiteen ulkopuolella. Kalle Lampelan mielestä aktivistinen taiteilija vaikuttaa nimenomaan sekä teoksillaan että kansalaisena.²⁷⁰ Olen ollut jo pitkään luonnonsuojelullisesti

²⁶⁴ Mäcklin 2014.

²⁶⁵ Seppä 2016.

²⁶⁶ Kangas 2016.

²⁶⁷ Kautto 2017.

²⁶⁸ Anttila 2005, 110. Ks. myös Linden Reilly. *An alternative model of "knowledge" for the arts.*

”The practitioner is changed by the experience of producing the work, it changes the way they think, the way they feel, the way they are.”

²⁶⁹ Huhmarniemi 2016, 153.

²⁷⁰ Lampela 2012, 79.

orientoitunut, mutta aapa-hanke on vahvistanut kiinnostustani ympäristön tilaan ja ympäristöpoliittisiin kysymyksiin. Hanketta ja tutkimusta varten lukemani tietokirjallisuus ja uuden tiedon määrä ovat vaikuttaneet ekologiseen ja ympäristöeettiseen ajatteluuni. Puolustaessani Viiankiaapaa koen puolustavani elämää ja elämisen mahdollisuuksia myös jälkipolville. Eettiset kysymykset elämän merkityksestä yleensä ja erityisesti oman elämän tarkoituksesta ovat myös kysymyksiä siitä, miten elämme yhtenä lajina muiden lajien joukossa.

Olen ollut perustamassa Viiankiaavan suojelua puolustavaa Viiankiaapa-liikettä joulukuussa 2016 ja olen ideoinut ja organisoinut *Viiankiaavan vuosi 2017* -tapahtumasarjan yhdessä Timo Helteen ja Riikka Karppisen kanssa. Tapahtumavuosi nosti esiin Viiankiaavan luonto-, kulttuuri- ja virkistysarvoja ja esiintyjinä ja luennoitsijoina oli nimekäs joukko taiteilijoita, kulttuuriväkeä ja luontoihmisiä. Vuoden aikana aavalla esiintyi oopperalaulaja, oboisti ja muita muusikkoja, teatteriohjaaja, performanssi- ja tanssitaiteilijoita sekä äänitaiteilija. Muita vuoden tapahtumia olivat kevättalven kuutamohiihto aavalle, kuvaesitykset aavasta ja aavan poronhoidosta, suorunojen sävellystyö, lintu- ja kasviretket aavalle sekä *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyni. Vuoden lopulla ohjelmassa oli Viiankiaapa-seminaari, jossa kaivosasioita tarkasteltiin näkökulmista, jotka nykyisessä keskustelussa jäävät taka-alalle tai kokonaan vaille huomiota. Seminaarin aiheina olivat suomalainen kaivospolitiikka kansantalouden näkökulmasta, kaivosten vaikutukset paikallisyhteisöön ja alueen poronhoitoon, luonnonsuojelun etiikka antroposeenin aikakaudella, Pohjois-Suomen soiden monimuotoisuus, Viiankiaavan suojelusäädökset ja maanalaisen kaivoksen ympäristövaikutukset.

Tapahtumavuoden merkitystä on vaikea arvioida, mutta oletan että tapahtumat ja näyttelyni voivat vaikuttaa osallistujien ajatuksiin luonnon arvosta. Vuoden eri tapahtumiin on osallistunut satoja ihmisiä. Ehkä tällaisten hankkeiden myötä ne ihmiset, jotka aikaisemmin ovat kokeneet olevansa yksin omien kaivosta vastustavien ajatustensa kanssa, ovat rohkaistuneet ilmaisemaan mielipiteensä huomattuaan, että on paljon muitakin, joille mahdollinen kaivoksen tulo Viiankiaavalle ei ole itsestäänselvyys. Usko vaikuttamisen mahdollisuuteen voi saada ihmiset toimimaan tärkeäksi kokemansa asian puolesta.

Suojeltu aapa -hanke on rohkaissut minua ilmaisemaan mielipiteeni myös kansalaisena. Elokuussa 2017 kirjoitin paikallislehti Sompioon laajan mielipidekirjoituksen *Kaivokset ja ympäristöystävällisyys*. Kirjoitus oli vastine lehden päätoimittajan Sakatin kaivosta puoltavaan kirjoitukseen, jossa hän perusteli uusien kaivosten välttämättömyyttä ympäristöystävällisen teknologian tarpeilla. Mielestäni luonnonsuojelualueelle suunnitellun kaivoksen yhteydessä olisi absurdia puhua ympäristöystävällisyydestä, vaikka kaivoksen välttämättömyyttä perusteltaisiinkin vihreällä teknologialla.²⁷¹

Hankkeen myötä myös haluni vaikuttaa omalla taiteellisella työllä on kasvanut entisestään. Aiheita riittää, koska ihmisen ja luonnon väliset yhteentörmäykset eivät tule loppumaan. Taloudellisen kasvun myötä kiihtyvä raaka-aineiden tarve laittaa luonnon ahtaalle joka puolella maailmaa ja suurimmat taistelut ovat vielä edessäpäin. Luonnonvarapolitiikan on arvioitu nousevan ilmastopolitiikan tapaiseksi tulevaisuuden haasteeksi.²⁷² Taiteilijalla on mahdollisuus ja velvollisuus osallistua taisteluun ja esittää kriittisiäkin kannanottoja luonnon puolesta. Oletan ja toivon, että aktivismini jatkuu sekä taiteilijana että kansalaisena. Oma erityinen kiinnostuksen kohteeni on pohjoinen luonto. Juhlapuheissa ja yleisessä keskustelussa muistetaan mainita luonnon suuri merkitys ihmisen hyvinvoinnille ja Lapissa muistetaan painottaa luontomme erityisyyttä ja myös imagollista merkitystä. Tosiasiassa Lappiakin uhkaavat erilaiset luonnon tilaa kaventavat hankkeet, tällä hetkellä suurimpana kaivosteollisuus.

Suunnitelmien mukaan *Suojeltu aapa* -hanke päättyy vuoden 2019 lopulla. Sakatin kaivoksen ympäristövaikutusten arvioinnin on suunniteltu valmistuvan samana vuonna ja luonnollisesti odotan, että YVA osoittaa kaivoshankkeen mahdottomuuden. Luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen ei voi jäädä strategiaksi, vaan tavoitetta on toteutettava myös käytännössä. Uskon, että elävä aapasuo osoittautuu kaivosta rikkaammaksi.

*”Oli esteettisen kulttuurin ala sitten taide, ympäristö tai molemmat, on olennaista sitoutuminen tärkeäksi katsomaansa.”*²⁷³

²⁷¹ Kiuru 2017.

²⁷² Rannikko & Määttä 2010, 7.

²⁷³ Sepänmaa 2014.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Karppinen, Riikka, 2017. Riikka Karppisen sähköpostihaastattelu 15.7.2017. Viesti tekijän hallussa.

Kiuru, Hilikka, 2016. Hilikka Kiurun videohaastattelu 1.1.2016. Video tekijän hallussa.

Kiuru, Kaija, 2014–2017. *Suojeltu aapa* -hankkeen näyttelyiden vieraskirjat. Aineisto tekijän hallussa.

Liiti, Arto, 2017. Valokuva installaatiosta *Sivulliset*. Kuva tekijän hallussa.

Kirjallisuus

Anneberg, Martti, 2008. Silimäniterhän. Sodankylän murrekirja. Sodankylä: Sodankylä-seura.

Anttila, Pirkko, 2005. Ilmaisuu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Hamina: Akatiimi Oy.

Arman, Yves, 1986. Marcel Duchamp pelaa ja voittaa. Helsinki: Taide-lehti.

Ars: Suomen taide 6, 1990. Toim. Salme Sarajas-Korte. Keuruu: Weilin+Göös.

Autti, Mervi, 1996. Vuotoksen rakennettu todellisuus. Sosiaaliantropologian pro gradu - tutkielma. Tampereen yliopisto.

Autti, Mervi, 1999. Vuotoksen rakennettu todellisuus. Teoksessa Tunturista tupaan. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 2. Toim. Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola ja Mervi Autti. Inari: Kustannus-Puntsi, 23–33.

Ceballos, Gerardo, Ehrlich, Paul R. & Dirzo, Rodolfo, 2017. Biological annihilation via the ongoing sixth mass extinction signaled by vertebrate population losses and declines. PNAS 2017 114 (30) E6089-E6096; published ahead of print July 10, 2017, doi:10.1073/pnas.1704949114.

Eaton, Marcia Muelder, 2003. Fakta ja fiktio luonnon esteettisessä ymmärtämisessä.

Teoksessa *Metsään mieleni*. Toim. Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo ja Virpi Kaukio.

Helsinki: Maahenki Oy, 91–101.

Emerson, Ralph Waldo, 2002 [1836]. *Luonto*. Tampere: niin & näin.

Grande, John K, 2011. A Revolving Landscape. Kiertävä maisema. Teoksessa *Eco-Art*. Toim.

Pia Hovi-Assad & Kati Kunnas-Holmström. Porin taidemuseon julkaisuja 108. Pori: Pori Art

Museum / Porin taidemuseo, 22–57.

Haila, Yrjö, 2011. Art and Nature, Nature and Art. Taide ja luonto, luonto ja taide. Teoksessa

Eco-Art. Toim. Pia Hovi-Assad & Kati Kunnas-Holmström. Porin taidemuseon julkaisuja

108. Pori: Pori Art Museum / Porin taidemuseo, 186–221.

Hallman, Johanna, 2012. Suopunakämmekä. Teoksessa *Suomen uhanalaiset kasvit*. Toim.

Terhi Ryttyäri, Mika Kalliovirta ja Raino Lampinen. Helsinki: Tammi, 134–137.

Hanski, Ilkka, 2016. Tutkimusmatkoja saarille. Luonnon monimuotoisuutta kartoittamassa.

Helsinki: Gaudeamus.

Hanski, Ilkka & Simberloff, Daniel, 1997. The Metapopulation Approach, Its History,

Conceptual Domain and Application to Conservation. Teoksessa *Metapopulation Biology:*

Ecology, Genetics and Evolution. Toim. Ilkka Hanski & Michael E. Gilpin. CA: Academic

Press, San Diego, 5–26.

Hannula, Mika, Suoranta, Juha & Vadén, Tero, 2003. Otsikko uusiksi. Taiteellisen

tutkimuksen suuntaviivat. Tampere: niin & näin.

Hautala-Hirvioja, Tuija, 2011. Lapin faarao. Reidar Särestöniemi ja julkisuuden monet roolit.

Teoksessa *Kuvia pohjoisen tasavallasta*. Mukka, Särestöniemi ja Palsa. Toim. Jyrki Siukonen.

Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 45–85.

Heikka, Kimmo, Jokelainen, Kristiina & Teräs, Jukka, 2013. Lapin arktisen erikoistumisen

ohjelma. Rovaniemi: Lapin liitto A37 / 2013.

Hepburn, Ronald, 1999. Mielikuvituksen vapaus ja suot. Teoksessa *Suo on kaunis*. Toim.

Kirsi Hakala. Helsinki: Maahenki Oy, 192–206.

Hovi-Assad, Pia & Kunnas-Holmström, Kati, (toim.) 2011. Eco-Art. Porin taidemuseon julkaisuja 108. Pori: Pori Art Museum / Porin taidemuseo.

Huhmarniemi, Maria, 2016. Marjamatkoilla ja kotipalkisilla. Keskustelua Lapin ympäristökonflikteista nykytaiteen keinoin. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 324.

Iivas, Juha, 2000. Reidar Särestöniemen maailma. Helsinki: Oy Art Fennica Ab.

Jaukkuri, Maaretta, 2011. Muutosten pyörteissä. Suomalaista kuvataidetta 1960–1980-luvulta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kaakinen, Eero, Aapala, Kaisu & Kokko, Aira, 2008. Suoluonnon monimuotoisuus. Teoksessa Suomi – Suomaa. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö. Toim. Riitta Korhonen, Leila Korpela ja Sakari Sarkkola. Helsinki: Maahenki Oy & Suoseura ry, 34–53.

Kaakinen, Eero & Salminen, Pekka. 2008. Soidensuojelu Suomessa. Teoksessa Suomi – Suomaa. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö. Toim. Riitta Korhonen, Leila Korpela & Sakari Sarkkola. Helsinki: Maahenki Oy & Suoseura ry, 112–121.

Kainulainen, Pauliina, 2005. Maan viisaus. Ivone Gebaran ekofeministinen käsitys tietämisestä ja teologiasta. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja N:o 13. Joensuun yliopisto.

Kainulainen, Pauliina, 2007. Maan pyhyys ja metsämystiikka. Suomalaista ekofeminismiiä. Teoksessa Pyhän kosketus luonnossa. Johdatus kristilliseen ekoteologiaan. Toim. Pauliina Kainulainen. Helsinki: Kirjapaja, 168–182.

Kalliola, Reino, 1959. Finlandia. Suomen luonnon kuvakirja. Helsinki: WSOY.

Kanerva, Aimo, 1989. Omakuva. Helsinki: WSOY.

Kangas, Leena, 2016. Synkät pilvet suojellun aavan yllä. Kaleva 11.12.2016.

Kanniainen, Virpi, 2016. Palaajat, pesijät ja paikalleen jäävät. Lumipalloefekti 3. Pohjois-Suomen biennaalin julkaisu. Aineen taidemuseo, Tornio ja Kemin taidemuseo, 30–33.

Karttunen, Ulla, 2008. Aktivistinen taide, aikamme rappiotaide. Taide 4 /2008, 40–45.

Kauppinen, Juha, 2016. Täällä lepää aarre. Suomen Kuvalehti 27, 8.7.2016, 26–35.

- Kautto, Richard, 2017. Kuokkavieraana luonnon hautajaisissa. Lapin Kansa 11.10.2017.
- Kekäläinen, Mari, 2012a. Kaitakämmekä. Teoksessa Suomen uhanalaiset kasvit. Toim. Terhi Ryttyäri, Mika Kalliovirta & Raino Lampinen. Helsinki: Tammi, 142–143.
- Kekäläinen, Mari, 2012b. Lapinkämmekä. Teoksessa Suomen uhanalaiset kasvit. Toim. Terhi Ryttyäri, Mika Kalliovirta & Raino Lampinen. Helsinki: Tammi, 139–140.
- Kekäläinen, Mari, 2012c. Veripunakämmekä. Teoksessa Suomen uhanalaiset kasvit. Toim. Terhi Ryttyäri, Mika Kalliovirta & Raino Lampinen. Helsinki: Tammi, 137–139.
- Kerkelä, Iiro, 2017. Viiankiaapaa ei revitä auki kaivoksen päältä. Lapin Kansa 1.3.2017.
- Kinnunen, Aarne, 1990 [1969]. *Esteettisestä elämäksestä*. Helsinki: WSOY.
- Kiuru, Kaija, 2016. Jängällä ja värkkäämössä. Tekijät kertovat. Jänkä, Lappilainen kulttuurilehti 2–3 / 2016, 2–5.
- Kiuru, Kaija, 2017. Kaivokset ja ympäristöystävällisyys. Sompio 30.8.2017.
- Kivirinta, Marja-Terttu & Rossi, Leena-Maija, 1991. Koko hajanainen kuva. Suomalaisen taiteen 80-luku. Helsinki: WSOY.
- Knuuttila, Seppo, 1999. Suoviha ja muita tunneperäisiä luontoseikkoja. Teoksessa Suo on kaunis. Toim. Kirsi Hakala. Helsinki: Maahenki Oy, 68–76.
- Koivunen, Hannele, 2000 [1997]. Hiljainen tieto. Keuruu: Otava.
- Kokko, Jaana, 2012. Taide nykypolitiikan välineenä. Taide 3/2012.
- Korhonen, Riitta & Korpela, Leila & Sarkkola, Sakari, 2008. Suomi – Suomaa. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö. Helsinki: Maahenki Oy & Suoseura ry, 8–9.
- Koskimies-Envall, Marianne, 1995. Suopursu kukkii, rahkasammal, aava rannaton... suoaiheita Suomen kuvataiteessa. Suo 46 (4). Helsinki: Suoseura ry, 108–116.
- Kouhia, Anna, 2011. Avoimesti peitetty. Teoksessa Kaija Kiuru. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 29–41.
- Krohn, Eino, 1965 [1955]. Esteettinen maailma. Helsinki: Otava.

- Kuisma, Marianne & Suopajarvi, Leena, 2017. Kaivostoiminnan koetut vaikutukset Sodankylässä. Regina-hanke. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kuusikko, Riitta & Huse, Patrick, (toim.) 2013. Pathway-Polku. Vuoropuhelu pohjoisuudesta. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Laine, Jukka, Vasander, Harri, Hotanen, Juha-Pekka, Nousiainen, Hannu, Saarinen, Markku & Penttilä, Timo, 2012. Suotyypit ja turvekankaat – opas kasvupaikkojen tunnistamiseen. Metla, Helsingin yliopisto. Helsinki: Metsäkustannus.
- Lappalainen, Eino, 2008. Elämyksiä ja mielenrauhaa pohjoisilta aapasoilta – esimerkkinä Kolarin Teuravuoma. Teoksessa Suomi – Suomaa. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö. Toim. Riitta Korhonen, Leila Korpela & Sakari Sarkkola. Helsinki: Maahenki Oy & Suoseura ry, 257–263.
- Laurén, Kirsi, 2008. Suot suomalaisessa taiteessa. Teoksessa Suomi – Suomaa. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö. Toim. Riitta Korhonen, Leila Korpela & Sakari Sarkkola. Helsinki: Maahenki Oy & Suoseura ry, 272–277.
- Lintinen, Jaakko, 1982. Sininen ajattelijä. Teoksessa Kimmo Kaivanto. Sinisalo, Soili, Lintinen, Jaakko & Koivunen, Lasse. Toim. Maarit Tyrkkö. Helsinki: Weilin+Göös, 92–189.
- Lintonen, Kati, 2006. Hymyilevät rannat. I.K. Inhan luonnon hurmaus ja melankolia. Helsinki: Maahenki Oy.
- Luhta, Jorma, 1994. Tansseja aavalla. Oulu: Pohjoinen.
- Löfgren, Mervi, 2015. Maan hiljaiset Lapin rauhassa – ja metelissä. Lapin syrjäseutujen ihmisiä Matti Saanion reportaaseissa 1950–1960-luvuilla. Teoksessa Hiljaisuuden kulttuurihistoria. Toim. Marjo Kaartinen. Cultural History – Kulttuurihistoria 12. Turku: K&H -kustannus, Turun yliopisto, 351–374.
- Massa, Ilmo, 1994. Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Melamies, Elina, 2017. Sakatti haluaisi rikkipitoisen hiekan maan alle. Lapin Kansa 19.5.2017.

Mäcklin, Harri, 2014. Nuoret miesmaalarit varastavat huomion. Näyttelyvinkit. Helsingin Sanomat 4.10.2014.

Mäki, Teemu, 2017. Taiteen tehtävä. Esseitä. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Nygren, Nina V., 2015. Luontoarvojen kompensointi – ratkaisu suunnittelun umpikujiin? Yhdyskuntasuunnittelu-lehti 2015:3 vol 53.

Oksanen, Markku, 2012. Ympäristöetiikan perusteet. Luonne, historia ja käsitteet. Helsinki: Gaudeamus.

Palsa, Kalervo, 1989. Päiväkirjamerkintöjä. Teoksessa Palsa. Kalervo Palsan (1947–1987) elämästä ja taiteesta. Toim. Pekka Rönkkö. Ars Nordica 1. Oulu: Pohjoinen, 12–67.

Palsa, Kalervo, 1990. Kalervo Palsan päiväkirjat. Merkintöjä vuosilta 1962–1987. Toim. Maj-Lis Pitkänen. Helsinki: WSOY.

Perttula, Juha, 2009. Teoreettisia askelmerkkejä luontoelämyksen ymmärtämiseksi. Teoksessa Valta, luonto ja ihminen. Toim. Virpi Tökkäri. Lapin yliopiston menetelmätieteiden laitoksen raportteja, esseitä ja työpapereita 13 / filosofia. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 111–125.

Pinx - Maalaustaiteen mestareita, 2006. Maalauksen rajat ja rajattomuus. Helsinki: WSOY.

Polanyi, Michael, 1966. The Tacit Dimension. London: Routledge & Kegan Paul.

Polttila, Brita, 1985. Reidar. Muistiinmerkintöjä Reidar Särestöniemen elämästä. Helsinki: Tammi.

Raami, Asta, 2016. Älykäs intuitio. Helsinki: Kustantamo S&S.

Rannikko, Pertti & Määttä, Tapio, 2010. Johdanto: Luonnonvarakysymysten ajankohtaistuminen. Teoksessa Luonnonvarojen hallinnan legitimitetti. Toim. Pertti Rannikko ja Tapio Määttä. Tampere: Vastapaino, 7–15.

Reiners, Ilona, Seppä, Anita & Vuorinen, Jyri, 2009. Estetiikan klassikot Platonista Tolstoihin. Helsinki: Gaudeamus.

Räsänen, Syksy, 2017. Demokratian vaatimus. Voima 4 / 2017.

Saito, Yuriko, 1999. Tasapaksun luonnon estetiikka: suomalaisema. Teoksessa Suo on kaunis. Toim. Kirsi Hakala. Helsinki: Maahenki Oy, 120–130.

Saito, Yuriko, 2007. Luonnon arvostaminen sen omin ehdoin. Teoksessa Maiseman kanssa kasvokkain. Toim. Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo ja Virpi Kaukio. Helsinki: Maahenki Oy, 109–123.

Salmia, Aulikki, 2013. Pohjolan uhanalaiset orkideat. Forssa: Lounais-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistys ry.

Salo, Eija & Hautala-Hirvioja, Tuija, 2012. Pohjoisen luonnon ja ihmisen puolestapuhuja. Teoksessa Harvoin lempeä tuuli puhaltaa arktisille jängille. Toim. Tuija Hautala-Hirvioja, Riitta Kuusikko & Sisko Ylimartimo. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 25–32.

Selinheimo, Stella, Kalliola, Risto & Eerola, Toni, 2015. Kaivosyritysten paikallinen hyväksyttävyyys kuntatason näkökulmasta: Esimerkkinä Sodankylä. Terra-Maantieteellinen aikakauskirja 127:3.

Selz, Peter, 2011. Six Environmentalists. Kuusi ympäristötaiteilijaa. Teoksessa Eco-Art. Toim. Pia Hovi-Assad & Kati Kunnas-Holmström. Porin taidemuseon julkaisuja 108. Pori: Pori Art Museum / Porin taidemuseo, 60–69.

Seppä, Soile, 2016. Taiteen aseilla suon elämän puolesta. Lapin Kansa 22.12.2016.

Shimizu, Hiroko, 2011. Future Compass, Ikeda Water – Flowable to Amplify. Tulevaisuuden kompassi, Ikeda Vesi – Virtautuvasta Vahvistamiseen. Teoksessa Eco-Art. Toim. Pia Hovi-Assad & Kati Kunnas-Holmström. Porin taidemuseon julkaisuja 108. Pori: Pori Art Museum / Porin taidemuseo, 70–95.

Sinisalo, Soili, 1982. Ajatuksia Kimmo Kaivannon taiteesta 1950- ja 1960-luvuilla. Teoksessa Kimmo Kaivanto. Sinisalo, Soili, Lintinen, Jaakko & Koivunen, Lasse. Toim. Maarit Tyrkkö. Helsinki: Weilin+Göös, 7–91.

Siukonen, Jyrki, 2002. Tutkiva taiteilija. Kysymyksiä kuvataiteen ja tutkimuksen avoliitosta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide.

Siukonen, Jyrki, 2009. Laulu sieluni autiudesta. Kolme tutkielmaa Kalervo Palsasta. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Siukonen, Jyrki, 2011a. Taiteilija Lapista. Särestöniemi, Mukka ja Palsa pohjoisen identiteetin rakentajina. Teoksessa Lapin taika. Lappi-aiheista taidetta 1800-luvulta nykypäivään. Toim. Riitta Ojanperä & Anu Utriainen. Ateneumin julkaisut no 62. Helsinki: Ateneumin taidemuseo / Valtion taidemuseo, 162–185.

Siukonen, Jyrki, 2011b. Vasara ja hiljaisuus. Lyhyt johdatus työkalujen filosofiaan. Helsinki: Kuvataideakatemia.

Suomen taiteen historia. Keskiajalta nykyaikaan, 1998. Espoo: Schildts.

Suonpää, Juha, 2001. Luontokuvan totuuden hetki. Keskustelua aitoudesta. Pieni valokuvakirjasto 2. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museo ja Musta Taide.

Tamminen, Jari, 2014. Arktinen terrori. Voima 4 / 2014.

Thoreau, Henry David, 2009 (1848). Kansalaistottelemattomuus. Teoksessa Rauhaa, peace! – Pasifismin klassikoita. Toim. Jouko Väänänen. Helsinki: Like Kustannus, 39–69.

Tuormaa, Ismo, 2016. Koskemattoman luonnon myytti. Suomen Luonto-lehti 8 / 2016. Helsinki: Suomen luonnonsuojeluliitto ry.

Tuovinen, Heli, 2013. Sisältäpäin nähtyä. Elsa Montellin Lokan allas -ryijy. Teoksessa Tavallisen epätavallisia naisia. Historian naisten elämänvalintoja pohjoisessa. Toim. Mervi Autti & Päivi Rantala. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 181–197.

Vala, Katri, 1945. Kootut runot. Helsinki: WSOY.

Valkonen, Markku, 1989. Kultakausi. Helsinki: WSOY.

Valkonen, Markku & Valkonen, Olli, 1986. Suomen taide. Nykyaika. Suomen ja maailman taide 6. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.

Varto, Juha, 2005. Kasvatus taitoon – avain yksittäiseen. Teoksessa Suunnistuksia. Tiede, kasvatus, taide. Toim. Matti Taajamo. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitoksen julkaisuja, 17–36.

Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma, 2006. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C11.

Vilka, Leena, 2003. Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista. Helsinki: Yliopistopaino.

Virtanen, Kimmo, 2008. Soiden synty ja kehitys. Teoksessa Suomi – Suomea. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö. Toim. Riitta Korhonen, Leila Korpela & Sakari Sarkkola. Helsinki: Maahenki Oy & Suoseura ry, 12–20.

Vuorenmaa, Tuomo-Juhani, 1981. I.K.Inhan elämä. Teoksessa I.K.Inha, valokuvaaja 1865–1930. Tuomo-Juhani Vuorenmaa & Ismo Kajander. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 7–45.

Vuorinen, Jyri, 1993. Estetiikan klassikoita. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: WSOY.

Väre, Henry, 2014. Kämmeköiden kutsu. Helsinki: Metsäkustannus.

Väyrynen, Kari, 2009. Elämyskauppa, luonto ja sivistys. Teoksessa Valta, luonto ja ihminen. Toim. Virpi Tökkäri. Lapin yliopiston menetelmätieteiden laitoksen raportteja, esseitä ja työpapereita 13 / filosofia. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 75–90.

Verkkolähteet

Aikio, Áile & Aikio, Anne, 2014. Marja Helander: Myös saamelaiset ovat mukana luomassa tarvetta uusille kaivoksille. *Yle uutiset* 19.12.2014. Luettu 1.7.2017. <https://yle.fi/uutiset/3-7699144> Kopio uutisesta tekijän hallussa.

Anglo American. Tietoa Sakatista. Luettu 19.5.2017. http://finland.angloamerican.com/about-sakatti?sc_lang=fi-FI

Anglo American. Media. Päivitys Sakatin kaivoshankkeen tilanteesta. Tiedote 28.2.2017. Luettu 19.5.2017. http://finland.angloamerican.com/media/update-to-sakatti-project?sc_lang=fi-FI

Anglo American. Toimintaperiaattemme. Vastuullisuus ja yhteiset arvot. Luettu 20.5.2017.
http://finland.angloamerican.com/our-approach?sc_lang=fi-FI

Dialab Oy. Valokuvien tulostus. Luettu 2.8.2017. <http://www.dialab.com/>

Eerola, Toni, 2017. Yritysten yhteiskuntavastuu malminetsinnässä – Viestinnän ja sidosryhmätoiminnan merkitys sosiaalisen toimiluvan ansaitsemisessa ja ylläpidossa. Geologian tutkimuskeskus. Tutkimusraportti 230. Luettu 22.11.2017.
http://tupa.gtk.fi/julkaisu/tutkimusraportti/tr_230.pdf

Euroopan Unioni. 2000. Natura 2000-alueiden suojelu ja käyttö. Luontodirektiivin 92/43/ETY 6 artiklan säännökset. Luxemburg: Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto. Luettu 8.2.2016.
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/provision_of_art6_fi.pdf

Flinkman, Vilma, 2017. Uusi tutkimus: Kuudes sukupuuttoaalto on jo täällä – Ja olemme tulkinneet lajien joukkotuhon laajuuden aivan väärin. Helsingin Sanomat 13.7.2017. Luettu 20.7.2017. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005290056.html> Kopio uutisesta tekijän hallussa.

Geologian tutkimuskeskus. Geologiset luonnonvarat. Luettu 2.8.2017.
<http://www.gtk.fi/geologia/luonnonvarat/>

Guerilla Girls. Luettu 2.12.2017. <https://www.guerrillagirls.com/>

Haapakangas, Tiia, 2011. Kaivosyhtiö vuosisadan löydöstä Lapissa: ”Natura on maan päällä ja malmi sen alla”. STT 13.11.2011. Luettu 11.7.2017. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000000448698.html> Kopio uutisesta tekijän hallussa.

Huhmarniemi, Maria & Kalliokuusi, Satu, 2017. Uusi pohjoismainen taidetapahtuma Äkäslompoloon. Luettu 4.8.2017. <https://postsantablog.tumblr.com/>

IUCN. World Conservation Congress, 2016. 026 - Protected areas and other areas important for biodiversity in relation to environmentally damaging industrial activities and infrastructure development. Luettu 20.5.2017. <https://portals.iucn.org/congress/motion/026>

Jyväskylän yliopisto. Kansalaistottelemattomuus. Luettu 7.6.2017.
<http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/kansalaistottelemattomuus>

Kaivoslaki. Luettu 5.6.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110621>

Kauppila, Tommi, 2015. Hyviä käytäntöjä kaivoshankkeiden ympäristövaikutusten arvioinnissa. Geologian tutkimuskeskus, Tutkimusraportti 222. Luettu 7.6.2017.
https://www.thl.fi/documents/98567/405551/tr_222_GTK.pdf/b0fd3df1-5c05-4d8f-8db9-8362f9e29edf

Kestävän kaivostoiminnan verkosto. Malminetsintäjärjestelmä. Arviointityökalut. Luonnon monimuotoisuuden hallinta. Luettu 22.11.2017.
<https://www.kaivosvastuu.fi/malminetsinta/arviointityokalut/>

Kestävän kaivostoiminnan verkosto. Sakatin kiistaan sopuratkaisu? Luettu 24.5.2017.
<https://www.kaivosvastuu.fi/sakatin-kiistaan-sopuratkaisu/>

Kestävän kaivostoiminnan verkosto. Toimintaperiaatteet. Luettu 24.5.2017.
<https://www.kaivosvastuu.fi/verkosto/toimintaperiaatteet/>

Kokko, Kai, Oksanen, Anniina, Hast, Sanna, Heikkinen, Hannu I, Hentilä, Helka-Liisa, Jokinen, Mikko, Komu, Teresa, Kunnari, Marika, Lépy, Élise, Soudunsaari, Leena, Suikkanen, Asko & Suopajarvi, Leena, 2013. Hyvä kaivos pohjoisessa – opaskirja ympäristösäätelyyn ja sosiaalista kestävyyttä tukeviin parhaisiin käytäntöihin. Luettu 3.8.2017. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=22dfba05-2a51-438f-a9db-c465e14dbbdc>

Kotiaho, Janne S, Kuusela, Saija, Nieminen, Eini & Päivinen, Jussi, (toim.) 2015. Elinympäristöjen tilan edistäminen Suomessa. ELITE-työryhmän mietintö elinympäristöjen

tilan edistämisen priorisointisuunnitelmaksi ja arvio suunnitelman kokonaiskustannuksista. Suomen ympäristö 8 / 2015. Ympäristöministeriö, Helsinki. Luettu 19.4.2017.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156982/SY_8_2015.pdf?sequence=1

Kröger, Markus, 2014. Suomalainen kaivosbuumi: syyt ja toimijat. Luettu 20.7.2017.

<http://tep.kaapeli.fi/energia/suomalainen-kaivosbuumi-syyt-ja-toimijat/>

Kummala, Petteri. 2012. Ympäristöestetiikka. Julkaistu 30.3.2012. Luettu 3.2.2016.

<http://filosofia.fi/node/6164>

Lampela, Kalle, 2012. Taiteilijoita tarvitaan ihan toisenlaisiin hommiin. Tutkimus kuvataiteilijoiden asenteista ja taiteen yhteiskuntakriittisistä mahdollisuuksista. Acta Universitatis Lapponiensis 233. Luettu 20.7.2017.

https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61716/Lampela_Doria_ActaE_99_web.pdf?sequence=1

Lapin yliopisto. Taide innostajana ja aktivoijana. Luettu 14.1.2017.

<http://ace.ulapland.fi/yty/?osio=2.5>

Luonnonsuojelulaki. Luettu 5.6.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961096>

Luonnonvarakeskus. Turvemaiden metsätalouden ja muun maankäytön tutkimus Lukessa.

Luettu 28.1.2016. <http://www.metla.fi/tutkimus/suotutkimus/tausta.htm>

Lähteenmäki, Pekka, 2011. Lapissa "uskomaton" kaivoslöytö - kuin uusi Petsamo.

Talouselämä 2.11.2011. Luettu 11.7.2017. <https://www.talouselama.fi/> Kopio uutisesta tekijän hallussa.

Maa- ja metsätalousministeriö. Kompensaation soveltaminen Suomessa. Esiselvitys nykyisestä toimintaympäristöstä ja mahdollisuuksista hyödyntää kompensatiota eri keinoilla ja kohteissa. Loppuraportti 8.6.2017. Gaia Consulting Oy & Pellervon taloustutkimus PTT, 2017. Luettu 14.7.2017. <http://mmm.fi/luonto-ja-ilmasto/kompensaatiomekanismit>

Neslen, Arthur, 2016. The Queen and David Attenborough urged to cut ties with charity linked to Finland mining plans. The Guardian 17.8.2016. Luettu 17.8.2016.

<https://www.theguardian.com/environment/2016/aug/17/the-queen-and-david-attenborough-urged-to-cut-ties-with-charity-linked-to-finland-mining-plans> Kopio uutisesta tekijän hallussa.

Pohjalainen, Marjut, 2012. Hiljaisen tiedon käsite ja hiljaisen tiedon tutkimus: katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Informaatiotutkimus, [S.l.], v. 31, n. 3, loka. 2012. Luettu 28.2.2017. <https://journal.fi/inf/article/view/7079>

Primmer, Eeva, Similä, Jukka, Salokannel, Veera & Raitanen, Elina, 2017. Habitaattipankkiin liittyvä sääntely ja toimintamalli. Selvitys 27.2.2017. Ympäristöministeriö. Julkaistu 7.3.2017. Luettu 14.7.2017. http://www.ym.fi/fi-FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Strategia_ja_toimintaohjelma

Reilly, Linden, 2004. An alternative model of "knowledge" for the arts. Luettu 18.4.2017. https://www.herts.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0015/12309/WPIAAD_vol2_reilly.pdf

Rönkkö, Anitra, 2017. Jälkikirjoitus: Vielä Viiankiaavasta. Rapport 29.6.2017. Luettu 7.8.2017. <https://www.rapport.fi/journalistit/anitra-ronkko/jalkikirjoitus-viela-viiankiaavasta> Kopio uutisesta tekijän hallussa.

Selinheimo, Stella, 2014. Sodankylä ja kaivosteollisuus – kaivannaisteollisuuden yhteiskuntavastuu alueellisiin muutoksiin kuntatason näkökulmasta. Maantieteen pro gradu-tutkielma, Turun yliopisto. Luettu 17.7.2017. http://projects.gtk.fi/export/sites/projects/kaivosakatemia/dokumentit/Progradu_Stella_Selinheimo.pdf

Sepänmaa, Yrjö, 2014. Ympäristöestetiikan tulevaisuus. Ympäristöestetiikan professori Yrjö Sepänmaan jäähyväisluento 31.1.2014 Itä-Suomen yliopistossa Joensuussa. Luettu 8.2.2016. http://www2.uef.fi/documents/10437/118740/jaahyvaisluento_sepanmaa.pdf/276585f9-8c1a-482f-a88e-9bf414e0d4df

Suomen luonnonsuojeluliitto. Ekosysteemipalvelut. Luettu 17.7.2017. <https://www.sll.fi/mita-me-teemme/metsat/ekosysteemipalvelut>

Suomen luonnonsuojeluliitto. Soidensuojelun täydennysohjelman historia. Luettu 29.1.2016. <https://www.sll.fi/mita-me-teemme/suot/soidensuojelu-1/soidensuojelun-taydennysohjelman-historia>

Suomen luonnonsuojeluliitto. Tiedotteet 2017. Suomen luonnonsuojeluliitto vei ympäristöministeri Tiilikaiselle laatikollisen tuhoutuvaa suota. Luettu 4.12.2017. <https://www.sll.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2017/suomen-luonnonsuojeluliitto-vei-ymparistoministeri-tiilikaiselle-latikollisen-tuhoutuvaa-suota>

Tapola-Haapala, Maria, 2011. Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina. Tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:4. Helsingin yliopisto. Luettu 17.4.2017. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/26077/sosiaali.pdf>

Tieteen termipankki. Arvofilosofia / Arvosubjektivismi / Arvo-objektivismi. Luettu 26.4.2017. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>

Turvallisuus- ja kemikaalivirasto. Kaivosrekisterin karttapalvelu. Päivitetty 12.2.2016. Luettu 19.5.2017. <http://gtkdata.gtk.fi/kaivosrekisteri/>

Turvallisuus- ja kemikaalivirasto. Nikkeli. Luettu 2.8.2017. <http://www.tukes.fi/fi/Kuluttajille/Kemikaalit-aineryhmittain/Nikkeli/>

UNRIC. Yhdistyneiden kansakuntien alueellinen tiedotuskeskus, 2015. Ólafur Elíasson: valoisampaa tulevaisuutta luomassa. Luettu 2.12.2017. <http://www.unric.org/fi/newsletter-archive/63-september-2015/27323-olafur-eliasson-valoisampaa-tulevaisuutta-luomassa>

Valokki-nettisu. Sanasto. <http://kasvio.avoin.jyu.fi/suotyypit/sanasto.php>

Vesilaki. Luettu 5.6.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110587>

Vilkman, Sanna, 2017. Nykyaikaisen supertähti Olafur Eliasson Suomessa: Taiteen merkitys kasvaa, kun luottamus politiikkaan on mennyt. Yle Uutiset 8.2.2017. Luettu 2.12.2017.

<https://yle.fi/uutiset/3-9449772> Kopio uutisesta tekijän hallussa.

WWF. Ylikulutus. Luettu 2.8.2017. <https://wwf.fi/uhat/ylikulutus/>

Ympäristöministeriö. Luonnon monimuotoisuus. Julkaistu 13.5.2013. Luettu 14.7.2017.

http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus

Ympäristöministeriö. Luonnon monimuotoisuus. Kansainvälinen yhteistyö. Julkaistu

14.2.2017. Luettu 14.7.2017. [http://www.ymparisto.fi/fi-](http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Kansainvalinen_yhteistyo)

[FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Kansainvalinen_yhteistyo](http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Kansainvalinen_yhteistyo)

Ympäristöministeriö. Luonto- ja lintudirektiivien lajit. Julkaistu 3.5.2013. Luettu 5.6.2017.

http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Lajit/Luonto_ja_lintudirektiivien_lajit

Ympäristöministeriö. Soidensuojeluohjelma. Luettu 20.5.2017.

<http://www.ymparisto.fi/soidensuojeluohjelma>

Ympäristönsuojelulaki. Luettu 5.6.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140527>